

VYSOKÁ ŠKOLA REGIONÁLNÍHO ROZVOJE

A

BANKOVNÍ INSTITUT

AMBIS, a.s.

Studijní program: Regionální rozvoj

Studijní obor: Management rozvoje měst a regionů

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Ideální město od renesance do 21. století

Autor: Martin Černý

Vedoucí diplomové práce: Doc. Ing. arch. Vladimíra Šilhánková, Ph.D.

2017

P r o h l a š u j i,

že jsem předloženou diplomovou prací vypracoval samostatně a všechny citace a prameny řádně vyznačil v textu. Veškerou použitou literaturu a podkladové materiály uvádím v příloženém seznamu literatury. Současně souhlasím s tím, aby tato práce byla zpřístupněna v knihovně VŠRR a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze, dne 20. 12. 2017

.....

Poděkování

Na tomto místě bych velice rád poděkoval vedoucí diplomové práce a své školitelce Doc. Ing. arch. Vladimíře Šilhánkové, Ph.D. za její vedení, poskytnuté rady a doporučení.

Zadávací list diplomové práce

Zadávací list diplomové práce

Téma: Ideální město od renesance do 21. století

Student (jméno a příjmení): Martin Černý

Vedoucí práce: Doc. Ing. arch. Vladimíra Šilhánková, Ph.D.

Cíl práce: diplomová práce si bere za cíl na základě metody sondy a typologické metody vybrat renesanční filozofické a architektonické autority, tj. dílo Thomase Mora, Tommase Campanelly a Antonia di Piera Averlina Filareta, a získanou informační strukturu porovnat s návrhem Ebenezera Howarda tzv. zahradních měst a experimenty Le Corbusiera.

Renesanční kulturní fenomén a moderní vývoj architektury ve 20. století tvoří ohniska urbanistické vizualizace, jejich vzájemná komparace je v tomto ohledu zcela korektní, neboť vychází z podobných, byť časově oddělených, premis. Tyto premisy můžeme v úhrnu nazírat z pohledu dějin mentalit, zahrnující socio-ekonomické a prostorové faktory, stejně jako současnou urbanistickou teorií.

Zásady pro vypracování práce:

Vymezení pojmů: utopie, utopická společnost, město, městská společnost

Úvod do renesančního myšlení, utopický spis sluneční stát T. Campanelly a Morův ostrov

Renesanční architektonický ideál: Filarete a Da Vinci

Plán ideálního města ve 20. století

Howardovo zahradní město, funkcionalismus a Le Corbusier

Současné diskuze

Základní literatura:

Primární prameny:

MORE, T., Utopie, ed. Bohumil Ryba, Praha 1950

CAMPENELLA, T., Sluneční stát, ed. Jiřina a Otakar Mohylovi, Praha 1979

LE CORBUSIER, Za novou architekturu, ed. Pavel Halík, Praha 2005

HOWARD, E., The Garden Cities of Tomorrow, London 1902

FILARETE (di Piero Averlin) A., Treatise on Architecture, ed. John R. Spencer, New Haven 1965

Sekundární literatura

BLÁHA, A., Město: sociologická studia, Praha 1914

COHEN, L. J., Le Corbusier: lyrismus architektury ve věku strojů, Praha 2005

COX, P. HOPE, M., Suburbia, Utopia and Social experimentation, konference Home and Urbanity, Denmark, 2008

DARIA, S., Le Corbusier: sociolog urbanismu, Praha 1967

HAVLÍČEK, A., Je Morův spis "Utopie" utopický?. In: Reflexe 30, 2006, s. 29 - 45

HRŮZA, J. ZAJÍC, J., Vývoj urbanismu I., Praha 2002

HRŮZA, J. ZAJÍC, J., Vývoj urbanismu II., Praha 1999

HRŮZA, J., Teorie města, Praha 1965

HRŮZA, J., Města utopistů, Praha 1967

HRŮZA, J., Charty moderního urbanismu, Praha 2002

KOUTNÝ, J., Moderní urbanistické koncepce, Brno 2014

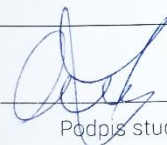
MANHEIM, K., Ideologie a utopie, Bratislava 1991

SITTE, C., Stavba měst podle uměleckých zásad, Praha 1965

ŠULÉŘOVÁ, M., Potenciál a limity městského prostoru. Sociální studia, 2/2006, Brno 2006, s. 41 - 63

TAMPIEROVÁ, H., Thomas More: státník a teolog, Brno 2002

VACKOVÁ, B., Co možná nejvíce světla, vzduchu, radosti a jednoduchosti prvky utopického myšlené v historii městského plánování. Sociální studia, 2/2006, Brno 2006, s. 97 - 115

Podpis studenta

Podpis vedoucího práce

Abstrakt: Diplomová práce si bere za cíl představit renesanční filozofické a architektonické autority, tj. dílo Thomase Mora, Tommase Campanelly, Leona Battisty Albertiho, Antonia di Pietra Averlina Filareta ve srovnávací perspektivě a získanou informační strukturu porovnat s kategoriemi utopie / idealismu v městském plánování následujícího vývoje. Renesanční kulturní fenomén tvoří jedno z ohnisek urbanistické vizualizace. Vzájemná komparace vybraných autorů přitom poukazuje na reflexi veskrze reálných problémů soudobých měst a obsahuje návrhy na jejich řešení. Hodnocen bude rovněž názorový diskurz na utopii před tzv. klasickými utopisty, jako byl R. Owen či Ch. Fourier, resp. zda můžeme spis Th. Mora a T. Campanelly za "utopický" označit. V další části je renesanční imaginace komparována s moderní funkcí měst s důrazem na některá podobná východiska při tvorbě ideálních / utopických sídelních struktur u Ebenezera Howarda a Le Corbusiera.

Klíčová slova: urbanismus, dějiny městského plánování, městský ideál, utopie, ideální prostorové uspořádání, renesanční kultura, moderní funkce, trvale udržitelný rozvoj

Abstract: The aim of the diploma thesis is to present the works of Thomas Mora, Tommaso Campanella, Leon Battista Alberti, Antonio di Pietro Averlino Filarete in a comparative perspective, and compare the acquired structure with the categories of utopia / idealism in urban planning of the following development. Renaissance cultural phenomenon is one of the focal points of urban visualization. Mutual comparison of selected authors points to the reflection of the real problems of contemporary cities and contains suggestions for their solution. Also, the utopian discourse of utopia will be evaluated against so-called classical utopians such as R. Owen and Ch. Fourier. In the next part, Renaissance imagination is compared with the modern function of cities, with emphasis on some similar starting points in the creation of ideal / utopian settlement structures at Ebenezer Howard and Le Corbusier.

Key words: urbanism, history of urban planning, urban ideal, utopia, ideal spatial arrangement, Renaissance culture, modern functions, sustainable development

Obsah

SEZNAM ZKRATEK	5
ÚVOD	6
1 Renesanční imaginace	9
1.1 Renesanční architektura	13
1.1.1 Ideální město dle Leona Battisty Albertiho	16
1.1.2 Filaretova Sforzinda a další teoretická východiska městského plánování	23
1.2 Reflexe společnosti	28
1.2.1 Thomas More: Utopie a město Amaurot	28
1.2.2 Tommaso Campanella: Sluneční stát.....	34
1.3 Charakteristika ideálního města renesance	39
2 Moderní funkce	41
2.1 Města utopistů a definice nových společenských vztahů.....	41
2.2 Urbanismus 19. a poč. 20. století	45
2.3 Hledání nových forem: Ebenezer Howard a Zahradní město	49
2.4 Hledání nových funkcí: Le Corbusier <i>Za novou architekturu</i>	58
2.5 Charakteristika nového ideálního města	64
3 Současné perspektivy	69
ZÁVĚR.....	75
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ a INFORMACÍ	78
Primární prameny	78
Edice primárních pramenů	78
Sekundární literatura	79
SEZNAM OBRÁZKŮ	83
SEZNAM PŘÍLOH	84
PŘÍLOHY.....	I

SEZNAM ZKRATEK

ČSAV – Československá akademie věd

ECTP-CEU – European Council of Spatial Planners-Conseil européen des urbanistes

MMR – Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky

NLN – Nakladatelství Lidové noviny

ÚVOD

Hledání ideálních prostorových struktur je neodmyslitelně spjato s počátky a rozvojem měst, která reprezentují dynamiku civilizačních procesů. Záhy se stávají ekonomickými, religiózními a politickými centry, explicitně v oblasti Mezopotámie, Egypta, Indie a Číny. Následný vývoj v antickém Středomoří motivuje města k větší míře autonomie, hovoříme o typu městských států, což vystihuje jejich účast v hegemoniálních spolicích. Vrcholem je poté dominance římské republiky a ovládnutí celého středomořského prostoru. V této době můžeme nalézt první reflexi měst. Zatímco Řím konstruuje obraz Věčného města (*Roma Aeterna*), řecká polis udržují tradicionalistické veřejné instituce (např. athénskou demokracii), naopak ve Starém zákoně je založení měst spjato s úpadkem lidstva, viz líčení osudů Kaina, vraha Abela: „poznal Kain svou ženu, ta otěhotněla a porodila Enocha. Tu se dal do stavby města a nazval to město Enoch, podle jména svého syna.“¹ Na jiném místě jsou opět města, konkrétně Sodoma a Gomora, předmětem kritiky a symbolizují mravní dekadenci.²

Ambivalence obdivu a odmítání měst se promítá hluboko do středověku, renesance a počátku novověku. Za všechny lze jmenovat založení města Tábora, interpretované jako projev překonání Kainova modelu, čímž vzniká první koncept antiměsta.³ Hlubší diskuze nad povahou sídelní soustavy a městských funkcí přichází až s humanistickým pojetím antické kultury a oživením odkazu Marca Vitruvia Polliona. Právě v této intelektuální atmosféře se rodí ideální město, jež má dosahovat stylové, estetické a politické dokonalosti.

Předkládaná diplomová práce odpovídá tomuto vývoji a věnuje se výkladu městského ideálu od renesance, přes urbanistické návrhy v 19. a na počátku 20. století, až po současné diskuze. Cílem práce je interpretovat tento ideál ve zmíněném historickém vývoji a zhodnotit jeho eventuální formální či obsahové přesahy. Relevantní prameny byly vybrány na základě typologické metody a metody sondy. Přesnému výběru pramenů předcházela heuristická fáze, na jejímž základě byla sestavena pramenná typologie. Mezi základní kritéria patřilo žánrové a obsahové měřítko, tzn. autoři zvolili formu traktátového postulátu a/nebo návrhového řešení konkrétní problematiky z oblasti architektury, městského plánování a obecně urbanismu, přičemž text směřovali k promýšlení ideálních prostorových struktur.

¹ Gn 4, 17.

² Gn 4, 1-24.

³ ŠMAHEL, František, 2001. *Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje*. Praha, NLN, 758s. ISBN 80-7106-468-8.

Renesanční vizualizaci ideálního města představuje klíčové dílo Leona Battisty Albertiho, který přenesl Vitruviovskou tradici ze středověké podoby do 15. století, v překladové edici od Aloise Otoupalíka;⁴ dále imaginace Pietra Averlina, zvaného Filarete a filozofické spisy Thomase Mora a Tommase Campanelly. Interpretace textů opět vycházela z překladových edic od Bohumila Ryby a Jiřiny a Otakara Mohyly.⁵

Nastíněný renesanční diskurz byl i nadále patrný v následných architektonických projevech a teoretických zásadách. Zlom přichází v době 19. století, kdy dochází k celkové proměně ekonomiky evropských států v souvislosti s průmyslovou revolucí a industrializací výroby. Projevují se zde tendence směřující k redefinici ideálního města, a to s reakcí na otázky zajištění bezpečnosti, hygieny a stability městského prostoru. Tuto vývojovou tendenci v diplomové práci reprezentují jednak sociální utopisté Robert Owen a Charles Fourier, jednak Ebenezer Howard, který v díle *The Garden Cities of Tomorrow* řeší otázku depopulace venkovských sídel a v logické návaznosti navrhuje její řešení konstrukcí nového typu zahradních měst. Howardovy závěry se staly natolik inspirativní, že přešly do reálné výstavby několika sídelních útvarů a rovněž motivovaly ke vzniku samostatné iniciativy, Garden City Association. Diplomová práce vychází z edičního textu od Bohumila Marka, doprovázeného ilustracemi s přeloženými popisky.⁶

S rozvojem moderního urbanismu přichází nová avantgardní vlna. V kontextu první pol. 20. století hovoříme o jejích projevech např. v podobě funkcionalistického směru, sovětské školy (N. A. Miljutin a teorie výstavby socialistických měst), či chartistického hnutí. Rozmanitost architektonických úvah a urbanistických výzev motivuje soudobé autority k akcentu témat efektivity, funkce a nejrůznějších sociálních aspektů bydlení, obslužnosti a složek města. Postavení ideálního prostorového uspořádání je v této době integrální součástí urbanistických procesů. Bezpochyby jejich signifikantní projev ztělesňuje dílo Le Corbusiera, vyjádřené ve spise *Vers une architecture* (1923). Obsah se zaměřuje na archetypální architektonické prvky, kritiku soudobého „kultu domu“ a návrh generační změny / urbanistické revoluce. Stěžejní pro cíl práce jsou autorovy názory na zmíněný estetický a funkční ideál, navracející se v jisté podobě k antice, a úvahy nad

⁴ OTOUPALÍK, Alois (ed.), 1956. *Leon Battista Alberti: Deset knih o stavitelství*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 452s.

⁵ RYBA, Bohumil (ed.), 1950. *Thomas More: Utopie*. Praha, Orbis, 156s. MOHYLOVÁ, Jiřina –MOHYLA, Otakar (eds.), 1979. *Tommaso Campanella: Sluneční stát*. Praha, Mladá fronta, 111s.

⁶ MAREK, Bohumil a kol. (eds.), 1924. *Ebenezer Howard: Zahradní města budoucnosti*. Praha, Vesmír, 122s.

dosažením dokonalých městských struktur; rozbor a interpretace se opírá o český překlad Pavla Halíka.⁷

Komparativní analýzu uzavírají současná stanoviska ke zkoumané problematice. Je však třeba poznamenat, že od sklonku 19. století přetrvává terminologický rozklad a ideální město postupně ztrácí unitární výklad. Do popředí se tak dostávají jiné urbanistické procesy, jako např. rezidenční suburbanizace nebo zásady udržitelnosti městského prostoru, které se však snaží o produkci některých ideálních prvků (občanská vybavenost v místě, ochrana přírodních zdrojů, obnova a revitalizace upadajících regionů, apod.). Výkladová nejistota byla rovněž předmětem mezinárodní konference *The Ideal City between myth and reality* (2015). Ta názorně poukázala na podstatný rozdíl mezi chápáním ideálního města v průběhu historického vývoje a urbanistickou realitou 21. století. Došla však k závěru, že hledání ideálu je nedílnou částí současné teorie a praxe v městském plánování. Konference tím verifikovala srovnávací studie dlouhotrvajících procesů sociálních struktur, jak o nich polemizoval Fernand Braudel koncepcí *longue durée*.⁸ Braudelova metodologická východiska jsou rovněž pro tuto práci zásadní a umožňují propojit optiku historické vědy s urbanistickým výzkumem.

Předkládaná diplomová práce je členěna podle výše naznačené pramenné základny, a to na tři celky: renesanční imaginaci, moderní funkci a současné perspektivy. Textovou analýzu doplňuje rozbor dobového kontextu, další prameny, příp. tabulky. K práci je připojena příloha, ve které se nachází seznam doprovodných ilustrací.

⁷ HALÍK, Pavel (ed.), 2005. *Le Corbusier: Za novou architekturu*. Praha, Rezek Petr, 233s. ISBN 80-86027-23-6.

⁸ BRAUDEL, Fernand – MATTHEWS, Sarah, 1982. *On History*. Chicago, The University Chicago Press, 226s. ISBN 978-0-226-07151-0.

1 RENESANČNÍ IMAGINACE

Pod pojmem *renaissance* (z it. *La rinascita*) se na první pohled neodhalují žádné výkladové problémy. Obecně jej chápeme jako kulturní, příp. kulturně-historický fenomén, jehož působení spadá do období sklonku středověku. Je vyjádřením návratu k antickým formám, hledáním původní pramenné základny (*ad fontes*) a v neposlední řadě uměleckým stylem projevující se v novém estetickém ideálu. Máme-li však pevně ukotvit tento fenomén, přicházejí určité nejasnosti a to v periodizačním, geografickém a obsahovém ohledu.

Temporální hranice je vždy předmětem rozsáhlých historiografických diskuzí. Pluralita názorů vyjádřena konfliktem mezi hranicemi smluvených roků jednotlivých etap a dlouhotrvajícími procesy je patrná i v současnosti. Kritika zaznívá zejména nad nefunkčností symbolické datace, což se opakovaně prokázalo i v jiných historických obdobích, např. u přechodu antické civilizace a raného středověku, kdy byl zvolen rok 476 jakožto nástup raně středověké Evropy.

Zástupcem periodizace renesance na základě stanovených let je např. Giovanni Papini. Ten etabloval tři vývojové oblasti: a) počínající renesance, reprezentována Dantovou *Božskou komedií* a životem Francesca Petrarce, tzn. 1304 – 1374; b) renesance vrcholné fáze 1374 – 1494, kdy do Itálie vpadl francouzský král Karel VIII. s nárokem na Neapolské království; c) postupný úpadek renesance v letech 1494 – 1564. Papini se dotkl všech hlavních témat vyjádřených krajními body, tj. Dantem a Michelangelem, avšak zcela opomenul vývoj mimo Apeninský poloostrov. Přestože Papini svůj model uveřejnil ve 30. letech 20. století, vlastní dělení na definovaná období přetrvalo. Nejvýznamnějším zástupcem je bezpochyby triáda pojmů *trecento*, *quattrocento*, *cinquecento* dělící renesanci na daná století (13., 14. a 15. století).⁹

„Italocentrický“ přístup je, ovšem v kritické podobě, přítomen v monografii Petera Burkea *Italská renesance: kultura a společnost v Itálii*.¹⁰ Burke přistupuje k vybrané vývojové etapě podle zásad francouzské historické školy *Annales*.¹¹ Její hlavní výzkumnou premisou je odklon od velkých politických dějin a naopak se zaměření na odlišná témata s podporou dalších vědních disciplín (statistika, geografie, psychologie). Výsledné práce

⁹ RUGGIERO, Guido, 2015. *The Renaissance in Italy: A Social and Cultural History of the Rinascimento*. Cambridge, Cambridge University Press, 658s. ISBN 0521719380.

¹⁰ BURKE, Peter, 1996. *Italská renesance: kultura a společnost v Itálii*. Praha: Mladá Fronta, 319s. ISBN 80-204-0589-5.

¹¹ MAREK, Jaroslav - ŠMAHEL, František. 1999. Škola *Annales* v zrcadle českého dějepisceví. Český časopis historický 97, s. 1- 18. ISSN 0862-6111.

představují sondu do dějin mentalit, každodennosti a nejrůznějších procesů jako civilizačních přechodů, apod. V kontextu tohoto pojetí historie nazírá i Burke na renesanci. Zjednodušeně řečeno Burke rozkrývá zástupné prvky renesance, tzn. uměleckou tvorbu, architekturu, náboženství, a přisuzuje jim roli v kulturně historickém prostředí Itálie. V tomto výkladu ho doplňuje o něco starší práce Jakoba Burckhardta *Kultura renesance v Itálii*.¹² Výchozí metodologie zmíněné kulturní historie napomáhá ukotvit poněkud izolované dějiny umění (kunsthistorii) a socioekonomický vývoj konkrétního regionu. Nicméně i přes v zásadě objektivní historiografický výzkum nelze s určitostí potvrdit časové rozvržení jednotlivých etap tak, jak je představil Papini.

Zevrubně se otázkou prostupnosti kultur a periodizací zabýval Jacques Le Goff v esejisticky laděném díle *O hranicích dějinných období*.¹³ Jeho rozbor přechodu středověku do raného novověku je doplněn o historiografické názorové spektrum, které utvářelo renesanci v jejím kontrastu k předchozímu vývoji. Le Goff je zastáncem dlouho trvajících procesů v evropské civilizaci a tak příznačně v kapitole s názvem „Dlouhý středověk“ komentuje renesanci následovně: „(...) v hospodářské, politické, společenské ani kulturní oblasti nedošlo během 16. století – a dokonce až do poloviny 18. století – k žádným zásadním změnám, které by nás opravňovaly vytyčit hranici mezi středověkem a novou, odlišnou periodou, zvanou renesance.“¹⁴ Otevřeně dává přednost kontinuitě před Papiniho hraničními roky, čímž se také získaly kontext i středověké renesance, jako např. otonská v 10. století nebo humanismus 12. století.¹⁵

Důležitý moment Le Goffovy eseje představuje obrat od dosavadních kulturních aspektů směrem k socioekonomickým indikátorům soudobé společnosti. Vlastí kontinuitu, již považuje za zcela určující ve vazbě dějinných období, interpretuje v souvislosti s agrární ekonomikou a postavením měst coby center obchodu a sociálních interakcí. Ve své podstatě ale nepodceňuje renesanční *epistémé*, tj. soubor dobových výkladových modelů, pouze ji vytváří nutný kontext. Ten je vyjádřen především v genezi moderního státu, k tomu autor poznamenává: „pokud lze na Západě od 7. do poloviny 17. století v nějaké oblasti

¹² BURCKHARDT, Jacob, 2013. *Kultura renesance v Itálii*. Praha, Rybka, 503s. ISBN 978-80-87067-08-6.

¹³ LE GOFF, Jacques, 2014. *O hranicích dějinných období*. Praha, Karolinum, 89s. ISBN 978-80-246-2784-7.

¹⁴ Tamtéž, s. 59.

¹⁵ KELLER, Hagen, 2004. *Otoni: Jindřich I. Ptáčník, Ota I., Ota II., Ota III., Jindřich II*. Praha, Vyšehrad, 116s. ISBN 80-7021-733-2. Existují ovšem názory historiků hovořící o chybném zaměňování karolinské, otonské renesance s tou italskou. Vede je k tomu především charakter a okolnosti vzniku středověkých návratů k antice a odlišnost jejich projevů.

*konstatovat dlouhý vývoj bez zlomů, nepochybně to nejnápadněji platí v politické doméně.*¹⁶ Zásadní zlom tedy nepřichází ani objevem severoamerického kontinentu. Kvůli němu se nemění ani tak kulturní profil Evropy, jako opět zmíněná ekonomika, nyní monetárního typu zažívající kolísavý vývoj od prudkého vzestupu přílivem drahých kovů po cenovou revoluci a dramatické snížení ceny zlata. Její (ne)stabilita se samozřejmě projevuje i v takových detailech jako podpoře uměleckých škol a jejich členů. Příkladem fungující donace na základě pozitivní ekonomické bilance je Medicejská Florencie nebo papežský Řím.

Z hlediska zaměření předkládané diplomové práce není možné verifikovat závěry dotčeného vědeckého diskurzu. Nicméně je třeba si položit otázku, v čem spočívá renesanční přístup a co lze pod tímto přístupem chápat. V první řadě stojí překlad termínu *la Rinascita* tedy znovuzrození. Podle Vasariho charakterizují toto znovuzrození tzv. *studia humanitatis* tedy taková studia,¹⁷ která se zaměřují na recepci antické vzdělanosti skrze shromažďování rukopisů řeckých a římských autorů (např. Marsilio Ficino pro Lorezna Il Magnifica), hledání či znovunalézání uměleckých forem a pěstování vzdělanosti soustředěnou nejen na sedmero svobodných umění.¹⁸ V souvislosti s posledním jmenovaným se dává další ze synonym zkoumané epochy, tedy humanismus, jehož obsahem jsou nejen *studia humanitatis*, ale rovněž celý myšlenkový korpus. Humanismus má proto dopad na filozofii, právo anebo politiku.

Mezi další příklady renesančního přístupu jsou soudobé názory na postavení jedince ve společnosti, proměny vlastní *societas* a jejích reprezentantů. Formují se nové vztahy, které se promítají i do teoretických děl vybraných autorů v této diplomové práci. Antonio Averlino, zvaný Filarete, intenzivně popisuje vládce městských italských států jako architektu společnosti, Thomas More i Tommaso Campanella řetězí celou řadu těchto nových podnětů, byť je modifikují v idealizující podobě. Umělci, filosofové a učenci tvoří

¹⁶ LE GOFF, Jacques, 2014. *O hranicích dějinných období*. Praha, Karolinum, s. 69. ISBN 978-80-246-2784-7.

¹⁷ Dílo Giorgia Vasariho je nejen sondou do konstrukce archetypu renesančního umělce, ale také představou o reálném naplňování obnovy a znovuzrození antických formálních i uměleckých ideálů. Měli bychom nicméně Vasariho hodnotit jako autora pracující s již utvořenou představou tohoto archetypu, viz PREISS, Pavel (ed.), 1976. *Giorgio Vasari: Životy nejvýznačnějších malířů, sochařů a architektů I, II*. Praha, Odeon, 476s.

¹⁸ Septem artes liberales, tzn. sedmero svobodných umění, byla translace antické vzdělanostní struktury do středověké podoby. Jednalo se o tzv. trivium (gramatika, rétorika, dialektika) a kvadrivium (aritmetika, geometrie, astronomie, hudba). K tomu např. LE GOFF, Jacques, 2005. *Kultura středověké Evropy*. Praha, Vyšehrad, 704s. ISBN 80-7021-808-8.

obraz renesančních dvorů, jejichž součástí je podpora ze stran donátorů a mecenášů, např. Medicejský dvůr ve Florencii, Sforzovský v Miláně, atd.¹⁹

Z geografického pohledu byla renesance šířena z Itálie do dalších částí Evropy. Zaalpské oblasti přijímaly italské umělce na královské a šlechtické dvory, existovala čilá korespondence s představiteli italských městských států. Podstatný byl také vliv humanismu, projevující se v dílech zmíněného Thomase Mora nebo Erasma Rotterdamského. V uměleckých projevech jevila zaalpská renesance některé rozdíly a to především v jejich prosazování. Tato asymetrie byla motivována širšími skutečnostmi, zejména vojensko-politickými a hospodářskými.²⁰

Tyto veškeré aspekty renesance naznačují složitost kulturních a společenských proměn v kontinuitě pozdně středověké civilizace. Její projevy nalezneme v životním stylu šlechty, uměleckých dílech a v neposlední řadě hledáním sociálního ideálu. Důvody podobného hledání byly naznačeny výše, jednalo se o prostorové struktury měst jakožto ekonomických a politických center, sebe prezentace panovníka-mecenáše (leckdy panovníka-učence/filosofa) a zajištění harmonie mezi mocenskou politikou a životem „obce“.

¹⁹ GARIN, Eugenio (ed.), 2003. *Renesanční člověk a jeho svět*. Praha, Vyšehrad, 279s. ISBN 80-7021-653-0.

²⁰ V českých zemích byla kulturní kontinuita přerušena husitským hnutím a rozpadem centrální politické moci. Podíl na tom měl i ekonomický propad a odliv učeneců elit (např. vydáním Kutnohorského dekretu r. 1409, kdy došlo k secesi části Karlovy univerzity do Lipska).

1.1 Renesanční architektura

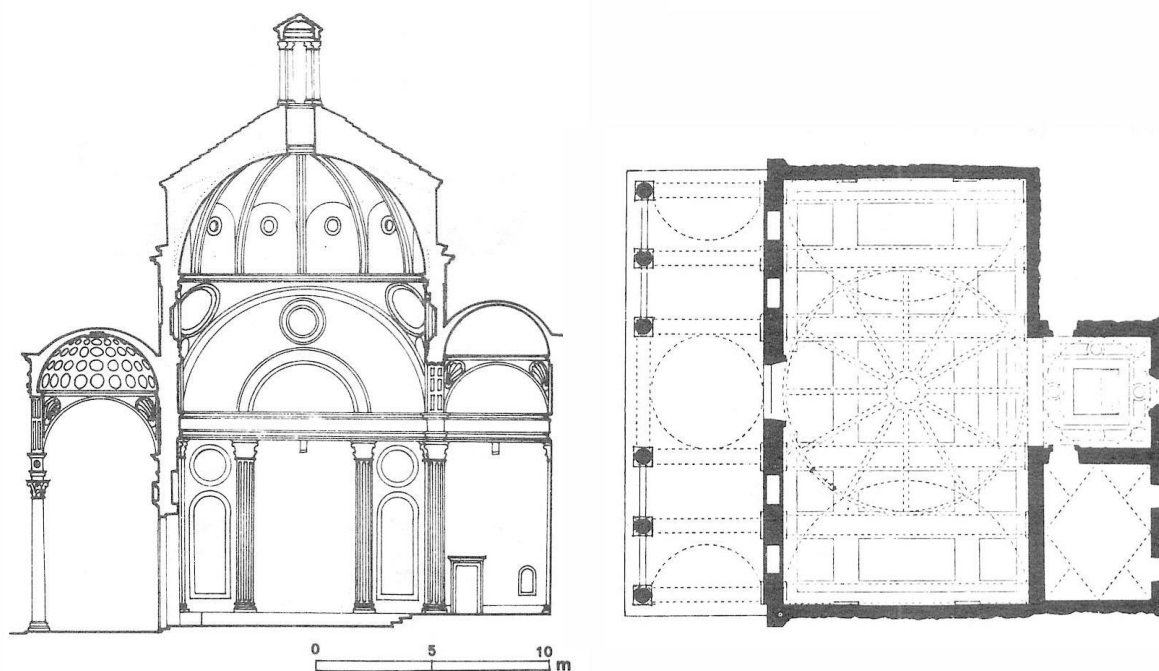
S rozvojem renesanční architektury je spjato několik významných jmen, která se podílela na konstrukci nově se utvářejícího stylu a rekonstrukci soudobě chápaných antických forem. Mezi ně řadíme několik okruhů těchto architektů, v první řadě Filippa Brunelleschiho, Michelozza di Bartolomea a Leona Battistu Albertiho, který se spolu s Antoniem Averlinem Filaretem podílel na podobě ideálního města a jeho zásad. Vrcholná renesance etablovala umělecké dílny na kvalitativně vyšší úroveň, přičemž docházelo k postupnému prolínání panovnických, šlechtických a dalších (např. městských) donací s jejich vlastní činností. Jeden z největších donátorů, papežská kurie, je dobrým příkladem celého souboru objednávek konkrétních děl, ať už uměleckých nebo architektonických, které se promítly do profilu města. Řím se za pontifikátů Alexandra VI., Julia II. a Lva X. stává centrem vrcholné a pozdní renesance. Ve službách kurie působí mj. i Raffael Santi či Michelangelo Buonarroti.

Inspirativní Brunelleschiho přístup spočíval ve dvojím ohledu, a) realizaci zaklenutí kupole chrámu Santa Maria del Fiore ve Florencii,²¹ b) experimenty s lineární perspektivou.²² Poté, co projekt florentského dómu dokončil roku 1436, stal se respektovaným odborníkem a autorem dalších významných projektů. V Ospedale degli Innocenti vtělil do stavby formální antické vzory, přičemž zachoval stylovou čistotu. V několika případech zde také využil zmíněnou lineární perspektivu, čímž tato stavba měla vliv i na jeho současníky. Další originální syntézu obdivované antiky a románsko-gotického zázemí představuje kaple Pazzi ve florentském Santa Croce. Na kapli plynule navazuje loggie, která vykazuje jisté podobnosti s vítězným obloukem, viz obr. č. 1. Integrace veskrze světského prvku, jakým byl vítězný oblouk, do církevní fundace představovala originální projev renesanční architektury. Ve své vrcholné podobě bychom mohli tuto tendenci pozorovat v Michelangelově dílně nebo u Raffaela.²³

²¹ KING, Ross, 2000. *Brunelleschi's Dome: How a Renaissance Genius Reinvented Architecture*. New York, Bloomsbury Publishing, 208s. ISBN 978-1620401934.

²² Argan, Giulio Carlo, Robb, Nesca A, 1946. The Architecture of Brunelleschi and the Origins of Perspective Theory in the Fifteenth Century. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*. 9, 96–121. ISSN 0075-4390.

²³ V Michelangelově vedení staveb na chrámu sv. Petra pokračoval Gian Lorenzo Bernini, který jako zástupce nově se koncipujícího baroka, upravil nádvoří a kolonádu. I zde byl patrný styl integrace církevní stavby a antických prvků. Kolonáda nakonec nebyla spojena propylejemi, ale ponechána otevřená.

Obrázek 1 Kaple Pazzi (nalevo průřez loggie). Zdroj: http://www.greatbuildings.com/buildings/Pazzi_Chapel.html

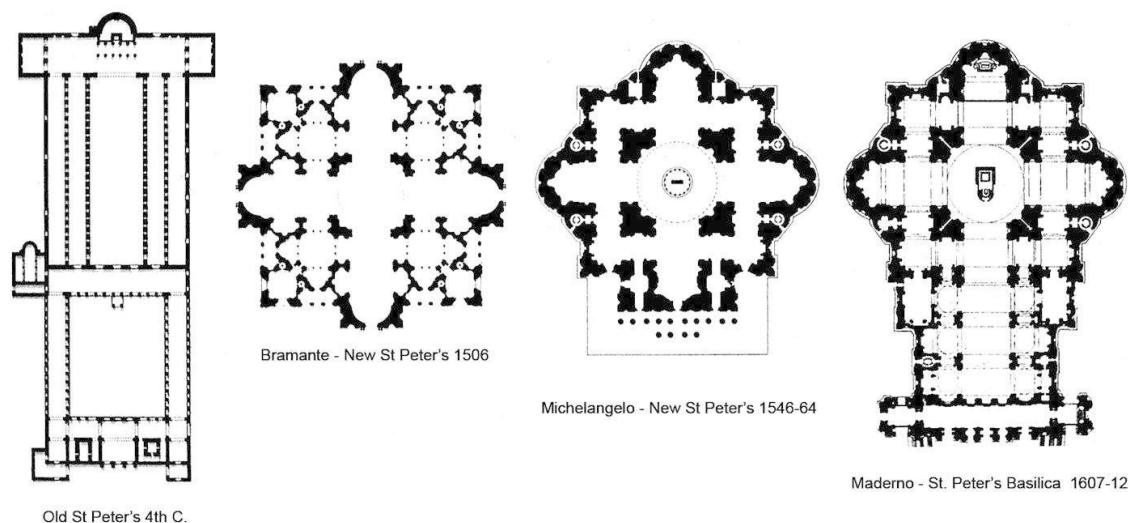
První renesanční projevy a míru jejich inovativní realizace shrnul v teoretické koncepci Leon Battista Alberti. Jeho literární dílo v duchu humanistické práce s textem interpretuje antický vzor v podobě Vitruvia traktátu a přenáší ho do renesančního prostoru. To však neznamená, že by jej neznali středověcí stavitelé, ale užívali ho jako návodnou příručku. Renaissance Vitruvia stavila do nového světla a interpretovala jeho pojetí stavby jako formální i estetický vzor.²⁴

Dobu vrcholné renesance reprezentuje připomenutá přestavba Říma v majestátní rezidenci papežské kurie. Renaissance pod vlivem dalších kulturních okruhů nabývá nového rozměru, stává se *maniera moderna*.²⁵ Typická monumentalizace je přítomna v tvorbě Donata Bramanteho, Raffaela i Michelangela. Nejproslulejším architektonickým projektem renesančního Říma je celková úprava, dostavba a slohová aktualizace chrámu sv. Petra a přilehlých papežských paláců. Rosseliho návrhem přestavby chóru a Bramantovým projektem komplexní přestavby započaly intenzivní práce, které ukončil až Michelangelo

²⁴ V rámci české provenience je k dispozici překladová edice, viz OTOUPALÍK, Alois (ed.), 2001. *Marcus Vitruvius Pollio: Deset knih o architektuře*. Praha, Arista, 438s. ISBN 80-86410-23-4.

²⁵ Překládáno obvykle jako proto-manýrismus, ačkoli se vzájemně renesance-manýrismus(*grande maniera*)-baroko mnohdy překrývají a přesné časové hranice nelze mezi nimi identifikovat.

v roce 1547. Richard Biegel pregnančně tento závěr okomentoval jako výraz: „jednoty a monumentality“,²⁶ a předpoklad vzniku barokní architektury.²⁷

Obrázek 2 Architektonický vývoj chrámu sv. Petra v Římě. Zdroj: <http://udu.ff.cuni.cz/soubory/galerie>

Způsob hledání formálně čisté jednoty, renesanční estetiky a ideové vazby v antice se záhy odrazil v urbanistických koncepcích. Albertiho, Filaretovy a úvahy dalších autorů jsou dokladem široké koncepce renesančního umění, mající svůj přesah i do zmíněných teoretických zásad a principů. Diplomová práce se v tomto ohledu věnuje recepci antických architektonických zásad zaznamenané v Albertiho spise *De re aedificatoria libri decem*.

V kombinaci s humanistickou vzdělaností se estetické ideály staly předmětem variantní, filosofické diskuze, což bylo aktuální zejména pro podobu základní idey a ideálu prostoru a společnosti v něm usazenou. Takové tematické vrstvy se nachází u Thomase Mora a Tommasa Campanelly, jejichž závěry a návrhová řešení jsou rozebrány níže.

²⁶ BIEGEL, Richard. Přehled dějin evropského umění: renesanční architektura v Itálii. In: www.duoppa.ff.cuni.cz. [online]. 18. 8. 2017 [cit. 18. 8. 2017]. Dostupné z: <http://duoppa.ff.cuni.cz/shared/files/prehled%20eu%20sylaby/Architektura%20italske%20renesance.pdf>.

²⁷ Architektonický vývoj chrámu sv. Petra od pozdně antické a raně středověké podoby po renesanční a barokní přestavbu, viz obr. č. 2.

1.1.1 Ideální město dle Leona Battisty Albertiho

Zevrubné dílo renesančního architekta Leona Battisty Albertiho je obsahovou aktualizací jeho antického vzoru, výše zmíněného Vitruvia.²⁸ Inspiraci ovšem Alberti nachází i u některých dalších autorů, zejména historiografických děl. Jeho obsahová aktualizace spočívá v zahrnutí soudobých a předchozích vývojových etap dějin architektury s přihlédnutím k jejich kulturním, náboženským a politickým přesahům. V průběhu svých *Deseti knih o stavitelství (De re aedificatoria libri decem)* se tudíž nevyjadřuje pouze k doporučeným postupům,²⁹ týkajících se stránky funkčnosti i estetiky, ale také připomíná diskuzi či filozofická zamyšlení nad prvopočátky zastavěných ploch, prostorovým uspořádáním měst a úlohou architekta.

Právě architekt coby umělec i technický pracovník zcela zásadně formuje obraz ideálu obecných kategorií, jako jsou např. města, včetně konkrétních realizací, tzn. soukromých staveb, veřejných prostor, sakrálních objektů: „(...) *jest nezbytné, aby člověk, který se odvažuje vydávati se za architekta, byl vybaven nejvyšším nadáním, nejúčinnější snaživostí, nejlepším vzděláním a největší zkušeností a v první řadě jadrným a jasným úsudkem a důmyslem.*“³⁰ Předmětem jeho činnosti je stavitelství, které osciluje mezi účelností a nutností. Limity a rozpoznání této účelnosti jakožto funkce staveb a nutnosti obestírat a ohrazovat volný prostor vychází z předpokladu důkladné zkušenosti průpravy každého architekta.

Pluralita architektonické znalosti je přímo motivována Albertiho anticko-renesančním modelem stavitelství. V něm hraje nezbytnou úlohu oborový přesah a znalostní struktura: „(...) *nebude se moci stavitel obejít bez malířství a matematiky více než básník beze slov a slabik.*“³¹ Avšak ohrazuje se vůči nesmyslnému společenskému tlaku a pouze doporučuje další studia, výčtem např. astronomie, rétoriky nebo práva. Jeho model zobecňuje stavbu na objekt, resp. těleso, který je vytvářeno z části hmotou materiálu a z části výsledným produktem vizualizace. Vzájemný poměr přírody a lidského potenciálu musí být

²⁸ Z tuzemské odborné provenience prozatím samostatná monografie věnována životu a dílu Leona Battisty Albertiho chybí, avšak jsou mu věnovány příslušné kapitoly v přehledových publikacích dějin urbanismu, architektury a renesančního umění, např. HRŮZA, Jiří, 1995. *Vývoj urbanismu 1*. Praha, ČVUT, 115s. ISBN 80-01-01342-1; Týž, 1965. *Teorie města*. Praha, Nakladatelství ČSAV, 327s. Z novějších zahraničních příspěvků uvádíme monografii Anthonyho Graftona, viz GRAFTON, Anthony, 2003. *Leon Battista Alberti: Un Genio Univarsale*. Řím, Laterza, 545s. ISBN 978-8842069102 .

²⁹ V této práci byla použita překladová edice Albertiho díla, viz OTOUPALÍK, Alois (ed.), 1956. *Leon Battista Alberti: Deset knih o stavitelství*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 452s.

³⁰ Tamtéž, s. 324.

³¹ Tamtéž, s. 325.

v souladu s obojím, což je opět úkolem architekta. Ať už je tedy výsledná hodnota duševní, např. estetická, nebo praktická, za níž se skrývají různé skupiny soukromých a veřejných staveb, vždy odpovídá harmonickému souměru dílu přírody a *ducha*. Nelze však s jistotou určit, pro které architektury je popsána charakteristika určená, zda zahrnuje všechny nebo jen vybrané. Jejich identifikaci nicméně určuje ideální komplex zkušenosti, znalostí a umělecko-technických vloh.

Interpretace Albertiho renesančního města formálního a estetického idealismu podmiňuje pochopení jeho zázemí, od popisu historického vývoje stavitelství, práce s prostorem a krajinou, až po úlohu vybraných staveb. Základem je důvod vzniku jakéhosi prvotního vnuknutí či principu ohrazovat a zastavovat volnou plochu. Autor oboje nalézá v samotném počátku „pravěké“ éry: „*Byli tu lidé, kteří prohlašovali, že to byla voda a oheň, co poskytlo počátky, jež způsobily, že se k životu probudila lidská pospolitost. Uvážíme-li však užitečnost a nezbytnost střechy a stěny, musíme dojít k přesvědčení, že ony zajisté přispěly v daleko větší míře k seskupování lidí a k udržování jich pohromadě.*“³² Město, které vzniká za těchto podmínek, ještě ve větší míře koncentruje lidskou populaci a kvalitativně posouvá základní funkci *střechy a stěny* na soudobou občanskou vybavenost.

Princip seskupování započal cílené využívání prostorových komponentů, jako byly terénní úpravy, přírodní podmínky a situování sídlišť. Alberti si přitom dával záležet v průběhu celého díla na přesné definice používaných termínů a uvozoval jimi příslušné kapitoly. Kraj v prostorovém nikoli správním smyslu vyložil následující charakteristikou: „*(...) kolem dokola se rozprostírající volné územní prostranství, na němž se má stavěti a jehož částí je zastavovaný pozemek.*“³³ Zastavovaná plocha byla „*určitá vyznačená výměra místa, která budiž z účelových a praktických důvodů obehána zdí,*“ nicméně zahrnovala i interiér stojících budov.³⁴ Ty chápal jako rostlý organismus a soubor připojených *údu* jednoho celku. Společný potenciál kraje-plochy-budovy motivoval ke vzniku města.

Město je situováno v krajině a její přesný výběr zaručuje vlastní prosperitu a podíl na regionálním rozvoji. Výčtem doporučení dospěl Alberti k názoru, že není vhodné jeho založení na příliš členitém anebo naopak otevřeném území, pouze v nejnutnějších případech. Lokátoři by se následně měli věnovat důkladnému průzkumu terénu. Dle autora odhalovali kontrasty mezi suchým a vlhkým podnebím či pustinou a hornatou krajinou, jež mohly

³² viz OTOUPALÍK, Alois (ed.), 1956. *Leon Battista Alberti: Deset knih o stavitelství*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, s. 15.

³³ Tamtéž, s. 22.

³⁴ Tamtéž, s. 22.

negativně ovlivňovat obyvatelstvo: „(...) v první řadě jest se vyhýbati takovému kraji, kde podobně silné změny počasí a povětrí jsou častější. Neboť je-li tělo smrtelníků vystavováno prudce doléhajícím účinkům tepla či chladu, uvolňuje a rozrušuje skloubení celého těla...“³⁵ Nešlo pouze o zdravotní stav, jako o porušení harmonie mezi přírodou, resp. krajinou, podnebím, materiálem určených k výstavbě, a městem jakožto živoucím organismem lidské pospolitosti soukromých a veřejných budov. Na jiném místě se k tomu vrací znovu: „Stejně jest prozkoumati, zda kraj ze sebe nevydává nic otravného nebo jedovatého, čím by tamější obyvatelé byli uváděni v nebezpečí.“³⁶ Logickou souvztažnost mezi plochou určenou pro rozsáhlou výstavbu a tvarem města ponechává autor překvapivě otevřenou. Uvádí sice některá vzorová starověká města, např. italské Antium, egyptský Mennofer, ale až na výjimky se nepřiklání k žádnému ideálnímu obvodu.³⁷ Ve čtvrté knize komentuje svědectví Tacita popisující ideální hradební zdi kolem Jeruzaléma jako příklad zajištění maximální bezpečnosti a okrouhlý tvar města coby nejpříznivější variantu pro populační růst.³⁸

Jakmile je zvolena vhodná krajina, může být založeno město. Alberti zcela v duchu renesanční kultury nahlíží na takové založení i určitou mystickou optikou. Není-li totiž v rozporu s oficiálním kultem a náboženským uspořádáním nenamítá nic proti zkoumání osudu města skrze věšebná znamení. Nejedná se však, podle něj, o nic jiného, než o starostlivost a náležitou péči; svým způsobem je to náznak společenské odpovědnosti: „(...) má se dociliti, aby péče o stavbu a o náklady na ni nebyly vynaloženy nadarmo a aby dílo samo bylo trvalé a nanejvýš zdravé.“³⁹

Zachování udržitelných životních podmínek spoluurčuje také vhodný pozemkový fond pro potenciální stavební činnost. Fond je přirozeně omezen uzavřeným hradebním limitem a svými vlastnostmi. Alberti explicitně upozorňuje na tyto vlastnosti následovně: „(...) jako je kraj určitá vybraná část nějaké rozlehlejší oblasti, tak je zastavovaný pozemek

³⁵ OTOUPALÍK, Alois (ed.), 1956. *Leon Battista Alberti: Deset knih o stavitelství*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, s. 29.

³⁶ Tamtéž, s. 27.

³⁷ Tamtéž, s. 116: „A konečně ať se již rozhodneš pro jakoukoli formu obvodu města, Vegetius myslí, že v ohledu na nezbytné okolnosti bude učiněno dostatečné opatření, jestliže zbuduješ hradební zdi tak široké, aby ozbrojení obránci si vzájemně nepřekáželi, když se při výpadu setkají, jestliže vyženeme hradby do té výšky, že nepřátelé přes ně nebudou moci dostat po přistavených žebřících, a jestliže hradby zpevníme vápnem a zdivem tak, aby neuhýbaly beranu nebo obléhacím strojům.“

³⁸ Tamtéž, s. 116: „Ostatně, jak jsme řekli jinde, nejvíce obyvatel pojme město okrouhlé, nejbezpečnější bude to, které je kolem dokola zesilováno křivolakými výběžky hradebních zdí, jak tomu bylo podle Tacita u Jeruzaléma. Tvrdí se totiž, že nepřítel nebude moci bez nebezpečí mezi záhyby zdí ani s určitou nadějí přistaviti proti čelům vybihajícím jejich rohů obléhací stroje.“

³⁹ Tamtéž, s. 31.

určitou ohraničenou a vymezenou prostorou kraje [...] zastavovaný pozemek má s krajem společné skoro všechno, co slouží k jejich chvále i haně.“⁴⁰ Znovu se tak dostáváme k úloze lokátorů a architektů mající patřičný vhled a schopnost rozpoznat kvalitu vybrané oblasti, zpracovat přírodní materiál do harmonické a kýžené podoby, zároveň dbát na formální zásady. Spojení kraje, následné zástavby a konkrétní architektonické realizace odhaluje autorovu práci s textem. Podobně jako u níže rozebraných autorů T. Mora a T. Campanelly používá Alberti synekdochu (*pars pro toto*) jako určitý výraz shody mezi antickou normou v renesančním výkladu, reflexí řešení vykládané problematiky skrze soudobé postupy (v tomto případě čistě stavitelskými, u Mora a Campanelly spíše filosofickými) a vlastním dílem. Tento přístup uplatňuje i v rámci popisu intravilánu a extravilánu měst.

Město je jako výraz kosmopolitní sociální interakce složeno z řady funkcí, z nichž tu nejdůležitější plní soubor zajištění bezpečnosti, spokojenosti a kvality života jeho obyvatel. V tomto ohledu se jmenované vlastnosti funkčních složek odráží i v ideálním rozložení: „*Stavíme-li město v souladu s názory filosofů, pak má jeho vzhled a účel spočívat v tom, aby v něm jeho obyvatelé vedli pokojný život.*“⁴¹ I přesto, že neidentifikoval dotčené filosofy a jejich názory, shrnuje je následovně: „*(...) u města se nemá vyskytovat vůbec nic z nepříjemností [...] a že u něho nemá chybět nic z toho, co je pro život nezbytností. Takové město bude mít polnosti zdravé, velmi rozlehlé, různotvaré, příjemné, nosné, plné úrody, vybavené zásobou všech plodin a bohaté na zřídla. Budou zde řeky, jezera a bude se zde otevírat příhodné moře, po nichž se může s největším pohodlím dovážeti všechno, co by chybělo, a vyvážeti, čeho byl přebytek...*“⁴² Z toho tedy vyplývá, že autorova urbanistická koncepce zasazuje město do intencí agrární ekonomiky, primárně z důvodu zásobování a sekundárně pro export, doporučuje existenci přístavu, ačkoli na jiném místě vyzdvihuje přednosti různých alokací,⁴³ avšak zároveň udržuje standardní ideu o městském prostředí (*nemá chybět nic z toho, co je pro život nezbytností*).⁴⁴

Od obecně pojatých předpokladů vhodného terénu, tvaru zastavěného území a teoretické životní úrovně obyvatel se nyní dostáváme k vnitřnímu uspořádání. Jeho premisou

⁴⁰OTOUPALÍK, Alois (ed.), 1956. *Leon Battista Alberti: Deset knih o stavitelství*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, s. 31.

⁴¹ Tamtéž, s. 110.

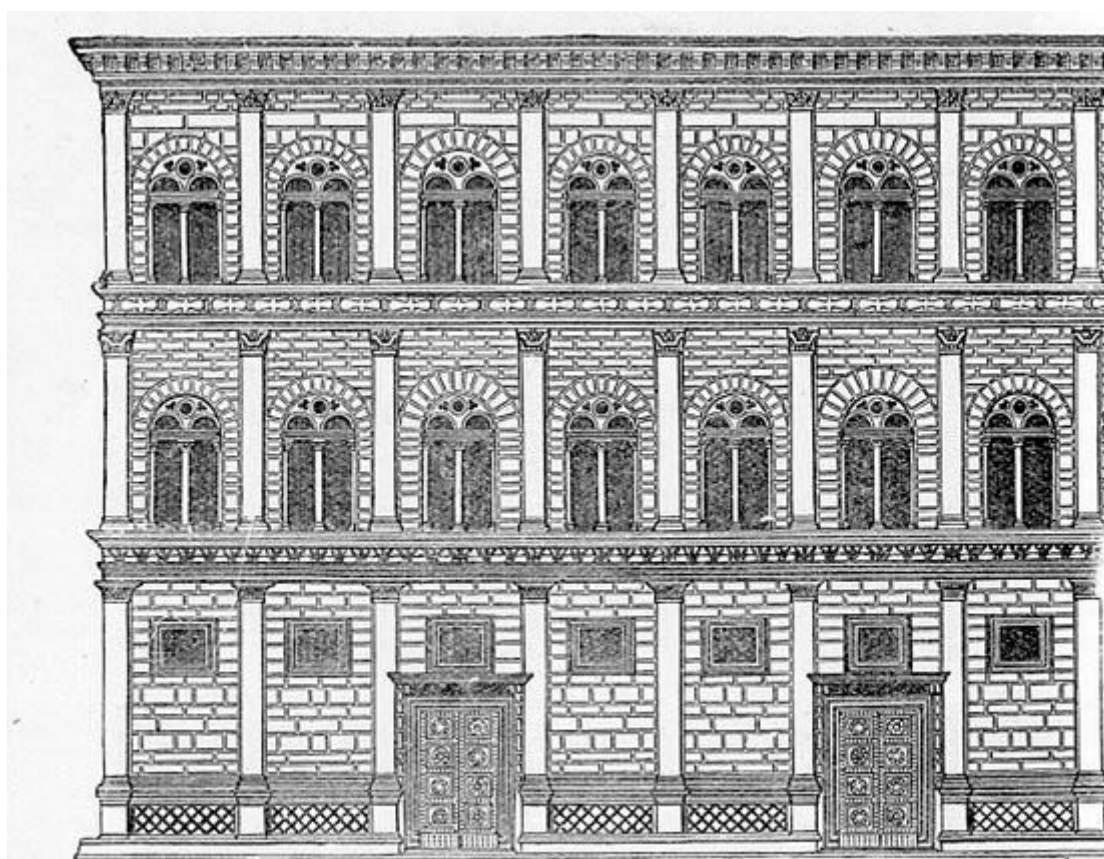
⁴² Tamtéž, s. 111.

⁴³ Tamtéž, s. 111n: „*Nejvíce záleží na tom, zakládáš-li město v otevřené rovině nebo na pobřeží nebo v horách. Každé z těchto míst má totiž něco, co se hodí, a naproti tomu něco, co bys schvalovat nemohl.*“

⁴⁴ Jinak řečeno nevytváří teoretické konstrukce, jako např. Campanellův utopický Sluneční stát. Naopak dbá na přihlídnutí k realitě italských měst a snaží se navrhnout ta nejlepší řešení otázek zaležení, výstavby, úpravy, opravy a výzdoby budov.

je diverzita, jejíž míru určují filosofové. Opět chybí bližší popis, o které filosofy či učence se jedná, přesto jsou to pravděpodobně zástupci humanistické vzdělanosti. Pomocí tohoto filosofického pohledu na strukturu budov ji dělí na a) veřejné určené pro „(...) *celé společenství občanů*,“⁴⁵ b) vládní a další správní budovy typu magistrátů, c) soukromé dělicí se podle cílových skupin „*pro občany přední [...] jiné pro masu prostého lidu [...] jiné pro takové, kteří se zaměstnávají obchodem, a jiné pro ty, kdo shromažďují majetek*.“⁴⁶

Všem typům staveb autor věnuje poměrně rozsáhlý výklad s odkazy na antické autority. Velice zajímavé je řešení správních a edukačních center, zdravotní péče a volnočasových aktivit. Dbá přitom na přesné rozdělení městských čtvrtí a jejich viditelnou odlišnost. Reprezentace tamní společnosti disponuje izolovanou zástavbou, která nemá svou rozlohou zasahovat do ekonomicky progresivních částí (např. řemeslnických čtvrtí), křížit dopravní komunikace a narušovat veřejné prostory. Rovněž připouští variantu, kdy se vládní centrum nemusí nacházet ve středu měst: „*Pozoruj také, že nejmoudřejší vladaři se nevzdálili jen od početného shluku prostého lidu, ale i od města vůbec, aby je žádný plebejec*

Obrázek 3 Leon Battista Alberti, Palazzo Rucellai. Zdroj: <http://www.architettura.net/>

⁴⁵OTOUPALÍK, Alois (ed.), 1956. *Leon Battista Alberti: Deset knih o stavitelství*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, s. 109.

⁴⁶ Tamtéž, s. 109.

*neobtěžoval svou mrzutou vytrvalostí, leč by k tomu byl doháněn opravdu závažnými důvody.*⁴⁷

Místa určená pro edukaci obyvatelstva v nejširším slova smyslu, od náboženství, filosofie, náboženských škol až po veřejné posluchárny, jsou maximálně otevřena a stavebně adaptována na předmět vlastní činnosti: velký portikus, nádvoří, fóra, gymnasion, apod. Nemocnice, hospice a *útulky* pro nemocné vznikají za podobných podmínek,⁴⁸ s výjimkou dlouhodobě nevléčitelných a vysoce infekčních pacientů, kteří jsou od většinové společnosti odloučeni (viz leprosária). Takové stavby vynikají čistotou, vlídností, přívětivostí počasí, zejména pak suchým vzduchem.⁴⁹

Efektivitu ideálního města spoluurčuje hustota dopravní sítě. Tvoří ji hierarchicky rozdílné komunikace, propojující všechny centrální i periferní části. Mají zrcadlit vysokou životní úroveň skrze estetické normy a poskytovat prostorové rezervy. Tyto rezervy nejsou určené pouze pro případné rozšiřování ulic, vojenských koridorů nebo otevřených bulvárů, ale účelově je transformují. Křižovatky proto slouží jako malá náměstí (fóra): „(...) *je věru jen drobným forem. Platon nařizoval, aby na křižovatce bylo tolik prostoru, aby se tam mohly scházeti chůvy s dětmi a prodlévati tam pohromadě.*“⁵⁰ I estetická stránka se na podobném procesu podílí, neboť doporučený portikus zastřešuje setkávání společenské elity: „(...) *pod ním by otcové mohli vysedávati a užívati poledního odpočinku nebo čekati pospolu na své záležitosti.*“⁵¹ Synergie dopravní sítě cílí na k tomu určená oficiální fóra, jejichž stavební hmota má výrazně dominovat nad okolní zástavbou. Plní funkci řady prvků základní občanské vybavenosti po římském vzoru. K prostorovému uspořádání je třeba dodat, že fóra i křižovatky uvozují zaklenuté vstupní brány. Právě ony se pro Albertiho stávají příkladem původně fortifikační složky města, která postupně petrifikuje a mění vlastní obsah, tj. fortifikaci nahrazuje symbolické vyjádření úspěchů města (vítězné války, nápisy, plastiky či kartuše). Poukazuje tak na možný, téměř pravděpodobný, vývoj přeměny primárních zejména obranných funkčních složek měst.

Geometricky přesné, slohově čisté a prostorově funkční městské čtvrti soustřeďují obyvatele dle jejich pracovní náplně, preferencí volného času a osobních potřeb. Přestože

⁴⁷ OTOUPALÍK, Alois (ed.), 1956. *Leon Battista Alberti: Deset knih o stavitelství*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, s. 139.

⁴⁸ Tamtéž, s. 142-143.

⁴⁹ Tamtéž, s. 143: „*K tomu ještě dodati, že je nutno jinam přiděliti ženy, jinam muže, ať jde o nemocné nebo o jejich ošetřovatele. Ještě jest dodati, že u těchto osob je tomu stejně jako u sluhů: některým přísluší oddělenější části útulku, jiným části více společné, jak to ukáže ráz a způsob léčení a společného ubytování.*“

⁵⁰ Tamtéž, s. 272.

⁵¹ Tamtéž, s. 272 – 273.

směřují tyto části k architektonické unifikaci, autor uznává a podporuje vzájemnou diferenciaci, např.: „*Jedno fórum bývá peněžnické, jiné zelinářské, jiné dobytčí, jiné dřevařské a podobně každému přísluší v městě místo i vlastní výzdoba. Sluší se však, aby peněžnické fórum bylo ze všech nejvýznačnější.*“⁵²

Ve svých *Deseti knihách o stavitelství* stanovil Alberti základní premisy soudobého chápání antické architektonické teorie a vtělil ji do korpusu renesanční kultury. Město bylo na jedné straně vrcholem někdejšího principu ohrazování území z důvodu bezpečnosti a ochrany, zároveň představovalo harmonický obraz mezi přírodou a uměleckými aktivitami stavitelů na straně druhé. Ideál spočíval v nápodobě a translaci antického urbanismu, zajištění funkčních složek, včetně základní občanské vybavenosti, tamním patriciátem a vhodné estetiky budov. Explicitně se k tomu vyjádřil v kapitole o úloze architektů: „*(...) jest třeba, aby výzdoby stavebního díla byly provedeny dokonale a aby jeho vybavení bylo uskutečňováno znamenitými věcmi [...] nesmí býti v žádné části díla nic, co by zůstalo zanedbáno a bylo ponecháno bez uměleckosti.*“⁵³

⁵² OTOUPALÍK, Alois (ed.), 1956. *Leon Battista Alberti: Deset knih o stavitelství*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, s. 272 – 273.

⁵³ Tamtéž, s. 322.

1.1.2 Filaretova Sforzinda a další teoretická východiska městského plánování

Antonio Averlino, zvaný Filarete (z řec. *φιλαρετος*, přítel ctnosti) byl autorem mnohavrstevné rozpravy sepsané do čtyřiačtyřiceti knih. Obsahově se dotýká všech hlavních témat renesanční teorie architektury. Filaretovo vyprávění explicitně vysvětluje důvod výstavby veskrze ideálního města Sforzinda a je určeno tehdejšími hlavními donátorym Francesco Sforzovi a Pierovi de Medici. Podle Krufta dedikoval své dílo s úmyslem zvýšit vlastní reputaci architekta a obstarat více zakázek,⁵⁴ což v konečném důsledku naplněno nebylo. Seznámení s ním sice byli např. Leonardo Bramante, Cesare Cesarino nebo Francesco di Giorgio, avšak vlastní dosah a inspirativnost nepřekonala tento úzký okruh.

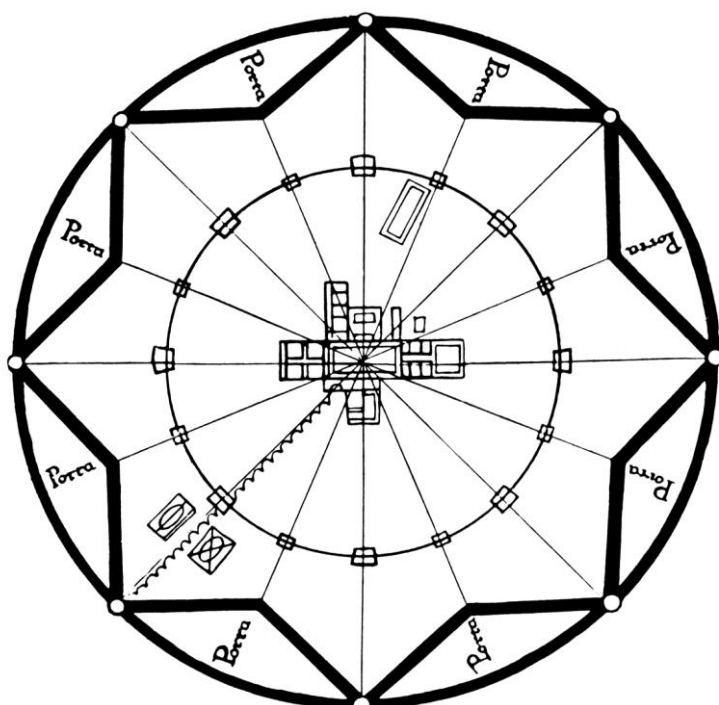
Stavební práce představuje oblíbenou dialogickou formou; viz níže T. Campanella a T. More. Rozhovor se zaobírá řadou motivů realizace těchto prací, přičemž se přidrží formálních zásad Vitruviovské tradice. Plynulou naraci přerušuje až objev Zlaté knihy popisující fiktivní město Plusiapolis, jehož hlavním architektem je jakýsi Onitoan Nolivera.⁵⁵ Objevem knihy začíná výklad o Sforzindě, přičemž se původně zamýšlené plány a návrhy shodují s půdorysem Noliverovy Plusiapole. Zcela otevřeně zde Filaret hovoří o zaměnitelnosti obou měst po funkční stránce. Tento moment je v jednadvacáté knize zcela stěžejní, zaniklá antická lokalita není pouze „oživena“, ale přímo integrována do nově vznikajícího centra. Historii architektury proto nechápe jen v uzavřených bodech antika-renaissance, přičemž přerušení přirozeného vývoje identifikuje s epochou středověku, ale v obsahové i formální návaznosti.

Sforzinda centralizuje Filaretovy úvahy o původu a významu architektury. Základním východiskem je i přes obdiv k antice křesťanská duchovní kultura. V pejorativním smyslu hovoří o *hrbu* řecko-římských chrámových okrsků a staveb, který je v silném kontrastu vůči křesťanskému kostelu s vertikálními prvky. V kontextu antagonismu mezi „pohanským“ chrámem a křesťanským svatostánkem se rodí myšlenka architektonického antropocentrismu. Veškeré budovy a všechny jejich součásti ekvivalentně náleží k segmentům lidského těla. Přenáší tak Albertiho analogický výraz do doslovného překladu v anticko-křesťanském chápání.

⁵⁴ Walter KRUF, Hanno, 1994. *History of Architectural Theory: from Vitruvius to present*. New York, Princeton Architectural Press, s. 52. ISBN 978-1568980102.

⁵⁵ Tamtéž, s. 52 – 53. Podle Krufta se jedná o anagram Averlinova-Filaretova jména.

Snaha komplexně postihnout tímto leitmotivem dějiny architektury a části estetického cítění se ale nezdařila. Důvodem byly časté výkyvy v textu a kombinace odborného výkladu s fantazijními úvahami. Ideál urbanistické koncepce autor skládá z pojetí stylové jednoty a funkčních složek. Kruft k tomu poznamenává: „*Filaretova organická teorie v sobě zahrnuje určitý druh funkcionalismu.*“⁵⁶ Vede ho k tomu autorovo rozdělení soukromých budov v první řadě podle funkčnosti, až následně se zaobírá estetickými a proporčními normami. Na koncepci navazuje náčrt Sforzindy, který se stává jedním z neoriginálnějších vyjádření idealizovaného městského plánování.

Obrázek 4 Filaretův náčrt Sforzindy. Zdroj: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Idealstadt.jpg>

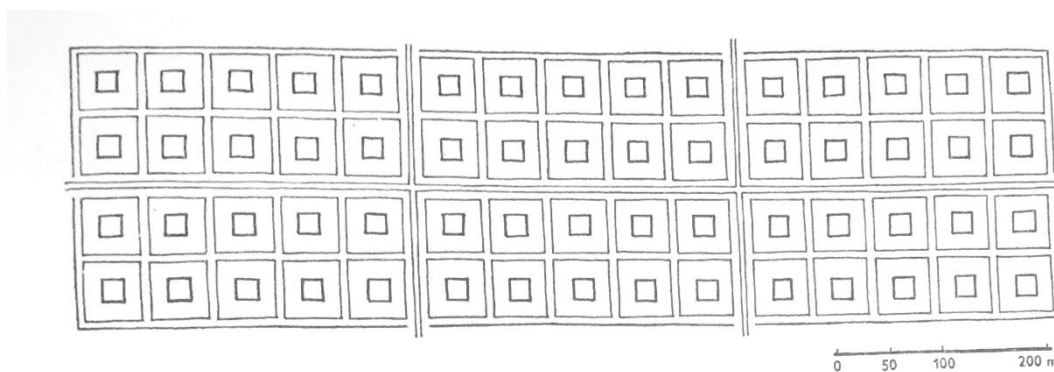
Symetričnost města je nyní normou, vyjádřenou v geometrické přesnosti fortifikace, umístěním vstupních bran a konvergencí přístupových cest a ulic uvnitř Sforzindy. Přírozenou dominantu tvoří správní centrum: knížecí palác, katedrála, radnice, policie, spolu s občanskou vybaveností: divadlem, lázněmi, hotely, hospodami.⁵⁷ Architekt coby vzdělaný humanista a vědec v jedné osobě dbá na stylovou vytríbenost, krásu a funkci každé z budov. Obdobně jako Albertiho architekt je i ten Filaretův personifikací společenského vzoru humanismu plně ovlivňující obraz idealismu města. Nalezli bychom však mezi nimi podstatný rozdíl, a to v základu jejich činnosti. Pro Albertiho je architektura

⁵⁶ KRUF, Walter Hanno, 1994. *History of Architectural Theory: from Vitruvius to present*. New York, Princeton Architectural Press, s. 53. ISBN 978-1568980102.

⁵⁷ HRŮZA, Jiří, 1965. *Teorie města*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, s. 23.

realizace anticko-renesanční dokonalosti, tedy statické hodnoty, naopak Filarete dává přednost architektuře jakožto živému organismu, ne nepodobnému lidskému tělu, se všemi fázemi narození, růstu, úpadku a zkázy.

Odkaz na systém vzdělávání nalezneme i ve Sforzindě. Poněkud paradoxně zde nejsou vykresleny obory výše zmíněného *studia humanitatis*, nýbrž soubor sedmera svobodných umění trivium (gramatika, rétorika, dialektika) a kvadrivium (aritmetika, geometrie, astronomie, hudba), spolu s kardinálními ctnostmi (moudrost, statečnost, mírnost, spravedlnost), božskými ctnostmi (víra, naděje, láska) a sedmi smrtelnými hříchy (pýcha, závist, lenost, obžerství, smilstvo, lakomství, hněv). Archetyp středověkého *septem artes liberales* a křesťanské morální principy umísťuje autor do Domu neřesti a ctnosti, který koncentruje edukaci a poznání (*epistémé*) celého města. Každý z jeho obyvatel volí vlastní kombinaci morálně-etických zásad a procesu osobní edukace, resp. je s nimi seznámen v tomto domě.

Obrázek 5 Čtvrť řemeslníků podle Filareta: Zdroj: J. HRŮZA. *Teorie města*, s. 25

Ačkoli Filaret nejspíše doufal v uskutečnění svého záměru Sforzindu vystavět, nedokázal však pohnout ani Sforzovským ani Medicejským dvorem. Jeho význam spočíval v teoretickém uvažování nad funkčností prostorové struktury města a vlastním utopickým uspořádáním. Mezi nimi, podle Hrůzy, dominuje čtvrť řemeslníků jako první příklad lineárního principu.

Syntézu názorů a další publikaci traktátů Albertiho a Filareta uveřejnil ve svém díle *Architettura civile e militare* Francesco di Giorgio Martini. Martini byl primárně pod vlivem tradice Vitruvia a jeho renesančních pokračovatelů a stejně jako Filarete kladl důraz na antropocentrický diskurz v architektuře. Výrazem tohoto diskurzu se však od něj lišil a to v míře důslednosti nastavené optiky nazírání na konstrukci měst: městské plánování bylo jednak geometrické, jednak antropocentrické. Vše navíc doplňovala souměrnost mezi člověkem představeným jako mikrokosmos univerzalistického vesmíru, typické pro

středověkou filosofií. Martini tak předjímal vývoj v pozdní renesanci, který směřoval k mysticismu a hledání zcela nových koncepčních řešení.⁵⁸

Kromě teoretických spisů a úvah nad městským plánováním skrze přejímání antických architektonických zásad, se objevilo několik neotřelých návrhových řešení sociálních problémů. Příkladem je město Milano ve druhé pol. 15. století, postižené morovou epidemií a výraznou depopulační křivkou. Autorem návrhu byl Leonardo da Vinci, jehož tvůrčí zájem zahrnoval i urbanismus, a který radikálně přehodnotil dobový přístup k centralizaci funkčních složek a obecně centrálnímu plánování. Dle Hrůzy lze Leonardův přístup označit za faktické založení, byť teoretických, satelitních měst. Satelity měly v ideálním případě motivovat potenciál regionálního rozvoje a zvýšit životní úroveň obyvatel (lepší hygienické podmínky, apod.).⁵⁹

Závěr 15. století předznamenává rozkol mezi „okouzlením“ antikou, ukotvením autority Vitruvia a koncepční nejistotou. Její přítomnost vyvolává odklon od idealismu směrem k dogmatismu.⁶⁰ Symetrii Filaretovy koncepce zachovává Jacques Perret, francouzský architekt. Perret roku 1601 uveřejňuje skici ideálního města a hradebních systémů: „(...) *ten, kdo dobře zná opevnění, náměstí a ulice v osmině města podél jedné z hlavních ulic, zná i ostatních sedm, protože se sobě vzájemně podobají.*“⁶¹ Podobně jako Perret pokračuje Albrecht Dürer v geometrické definici harmonického plánování, ačkoli preferuje čtvercový půdorys namísto hvězdčovitého. Dürerovo město dělí zástavbu na základě ekonomické síly samotných obyvatel: ti nejbohatší jsou nejbližší centrálnímu náměstí, naopak nejchudší obývají periferní části.

Nové barokní architektonické výzvy transformují renesanční modely v duchu monumentální přestavby, charakterizující např. papežský Řím, přední města Habsburské říše, apod. Pozdější klasicistní osnova se navrácí k původní geometrizaci, avšak nesnaží o pouhou nápodobu. Za všechny lze jmenovat francouzskou urbanistickou školu, jejíž přední architekti Pierre Lescot, Phillibert De l'Orme a Jean Goujon uskutečňují klasicistní interpretaci antiky (palác Louvre, Tuileries). Radikální zlom přichází až s průmyslovou

⁵⁸ MERRILL, Mays, Elizabeth. The Trattato as Textbook: Francesco di Giorgio's Vision for the Renaissance Architect. In: www.journal.eahn.org [online]. 16. 8. 2017 [cit. 16. 8. 2017]. Dostupné z: <https://journal.eahn.org/articles/10.5334/ah.at/>.

⁵⁹ HRŮZA, Jiří, 1965. *Teorie města*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, s. 28.

⁶⁰ Walter KRUF, Hanno, 1994. *History of Architectural Theory: from Vitruvius to present*. New York, Princeton Architectural Press, s. 60-61. ISBN 978-1568980102.

⁶¹ Citováno dle překladu Hrůzy, viz: HRŮZA, Jiří, 1965. *Teorie města*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, s. 27.

revolucí a industrializací výroby, což bude pro města znamenat populační růst a diskuzi nad zajištěním hygienických a obecně lepších životních podmínek.

1.2 Reflexe společnosti

1.2.1 Thomas More: Utopie a město Amaurot

Kulturní rozmach tudorovské Anglie byl nepochybně spjat s vládou Jindřicha VII. a Jindřicha VIII., tj. po skončení občanské války a restaurace centrální moci.⁶² Uklidnění vnitřních poměrů mělo za následek urbanistický, sociální a zmíněný kulturní rozvoj. Královský dvůr vítal nové tendence v pevninské Evropě a snažil se inkorporovat zásady *renesančního* panovníka. Důkazem toho se stal mj. spis Jindřicha VIII. na obranu sedmi svátostí proti útokům Martina Luthera a jeho následovníků, který mu pomáhal redigovat Thomas More.⁶³

Morovo působení na panovnickém dvoře stále oscillovalo mezi teologií a politikou, což je přítomno i v jeho nejvýznamnějším díle *Utopia*. Zdroje této rozpolcenosti lze najít i v předchozím období Morova života, což dokládá např. pobyt v kartuziánském klášteře mezi léty 1501 – 1505 v kontrastu s jeho úspěšnou kariérou londýnského advokáta. Při interpretaci Utopie je proto nutné mít na zřeteli autorův humanistický styl, který dlí mezi sakrální a profánní sférou. V současnosti nejpřijímanější výkladový model chápe Utopii v jejím historicko-filozofickém kontextu,⁶⁴ tzn., nepřeceňuje popis majetko-právních vztahů, čímž se odklání od Karla Kautského a jeho komunistického rámce díla,⁶⁵ a rovněž upřesňuje motivy satiry a ironie v příslušných textových pasážích, které však nejsou pro tuto humanistickou interpretaci zcela stěžejní.⁶⁶

Utopie neboli *O nejlepší stavu státu, jak ji zapsal slovník Thomas More*,⁶⁷ je především úvahovým a polemickým textem, obsahující téma společenského uspořádání a jeho soudobého ideového východiska, ve vazbě na struktury vlády, úřednického aparátu, ekonomické bilance a v neposlední řadě městského života. Na rozdíl od Albertiho či Filareta

⁶² ACKROYD, Peter, 2016. *Dějiny Anglie: Tudorovci*. Praha, BB/art, 478s. ISBN 978-80-7507-629-8.

⁶³ Původním názvem *Assertio septem sacramentorum*. In: www.archive.org [online]. 11. 7. 2017 [cit. 11. 7. 2017]. Dostupné z: <https://archive.org/details/assertioseptem00henruoft>. Jindřich VIII. za tento počín získal od papežské kurie titul Obránce víry (*Defensor fidei*), v následujícím vývoji a odluce Anglie od katolického náboženství se stala titulatura nadbytečná.

⁶⁴ Mezi přední zastávce historického kontextu Utopie můžeme zařadit SURTZE, L. Edwarda, 1957, který se k němu vyjádřil v monografii *The Praise of Pleasure: Philosophy, Education, and Communism in More's „Utopia“*. Cambridge, Mass, 246s. ISBN 978-0674697508.

⁶⁵ KUTSKY, Karl. Thomas More und seine Utopie. In: www.marxist.org [online]. 19. 7. 2017 [cit. 19. 7. 2017]. Dostupné z: <https://www.marxists.org/deutsch/archiv/kautsky/1888/more/index.htm>.

⁶⁶ Satirický výklad podpořil např. LOGAN, M. George, 2014. *The Meaning More's Utopia*. Princeton, Princeton University Press, 314s. ISBN 978-0691613710.

⁶⁷ V latinském originálu *De optimo reipublicae statu, deque nova insula Utopia [...]*.

není výsledné dílo ani tak manifestem, postulátem či recepcí antické vzdělanosti, spíše se jedná o synkrezi celé škály filozofických zamyšlení nad zmíněnými tematickými celky, v nichž přirozeně užívá prvky ironie i satiry. Tyto prvky jsou přítomné i v lexiku, viz např. *Utopia* z řec. *u-topos* tedy Nikdenice, nebo název města *Amaurot* z řec. *amauros*, v překladu tmavý. Text je rozdělen na dvě, resp. tři části, a to na úvodní předmluvu a dvě samostatné knihy.

Důležitost předmluvy spočívá v dialogickém obsahu, který se následně promítá i do dalších částí. Ten je určován Morem a Petrem Aegidiem, přičemž reaguje na popis ostrova Utopie Rafaelem Hytlodaiem, účastníkem zámořské výpravy A. Vespucioho. Fiktivní Hytlodaios jako jediný z dotčených aktérů dialogu zná poměry na tomto ostrově, od obecných zásad státoprávního uspořádání po detaily funkčních složek měst, cestování obyvatel, apod. Jeho popis není přijímán nekriticky, naopak je vystaven řadě upřesňujících Morových názorů, což v konečném důsledku staví Utopii nad rámec zjednodušujících interpretací.

Filozofická rozprava v předmluvě představuje hlavní narativní linie: úlohu a funkci vladaře, poměr zastupitelnosti vladaře, státu a společnosti; povahu zákona, účelu zřízení a vlastní efektivitu; definuje problematiku soukromého vlastnictví, čímž předjímá širší socioekonomické vztahy řešené v samostatných knihách, tj. společenské vztahy, přesuny obyvatel, edukaci, právní kulturu, atd.

Organizační uspořádání obce, tedy společnosti, nehledě na tu Utopijskou, je za souhlasu Mora, Aegidia i Hytlodaia vertikální v čele se svrchovaným panovníkem: „(...) *on je oním nevysychajícím zdrojem, z něhož se na všechny lid takřka vylévá proud všeho dobra i zla.*“⁶⁸ Ambivalence pozitivní i negativní moci koncertované do rukou vladaře vede aktéry rozhovoru k přesvědčení, že taková moc je v rozporu s principy filozofie: „(...) *není u vladařů místa pro filozofii.*“⁶⁹ Vzájemný poměr filozofie reprezentující vědění i způsob nazírání a výkonné moci zůstává v disputaci otevřený. More rozeznává vladaře a filozofa jako disproporční kategorie ve společnosti, přičemž souhlasí se zamítavým Hytlodaiovým stanoviskem, ale komentuje ho následovně: „*Je však ještě jiná filozofie, uhlazenější, která zná své jeviště a dovede se přizpůsobit.*“⁷⁰ Tato jiná filozofie je určována

⁶⁸ RYBA, Bohumil (ed.), 1950. *Thomas More: Utopie*. Praha, Orbis, s. 24.

⁶⁹ Tamtéž, s. 46.

⁷⁰ Tamtéž, s. 46. V celém znění: „(...) *jest, ale ne pro tuto akademickou [tj. scholastickou. Pozn. autora], která myslí, že se cokoli hodí kdekoli. Je však ještě jiná filozofie, uhlazenější, která zná své jeviště a dovede se přizpůsobit.*“

svým vztahem k politice, což v určité alternaci rozvíjí i Tommaso Campanella okruhem rádců panovníka Slunečního státu, viz níže.

V rámci uspořádání Utopijské společnosti hrál důležitou roli sbor úředníků mající blízký vztah k výkonné moci. Jeho členové nesou poněkud nejasné označení: syfogramatus neboli fylarchos, volený každými třiceti rodinami; sbor fylarchů vede tranibor neboli protofylarch. Motivace pro tyto neologismy pravděpodobně vychází, jako v případě názvu díla, z Morova alegorického stylu. Editor české překladové edice B. Ryba se sice snaží o české ekvivalenty, nelze je však brát s jistotou. Pro vlastní reflexi společnosti je důležitá vazba na město a senát Utopie, který je poradním i legislativním orgánem. Město se tak stává z hlediska zajištění ideálního obrazu společnosti důležitým centrem, neboť deleguje syfogramaty do společného sněmu / senátu.

Rámec nastíněnému systému ukotvuje zákon (*lex*) a řád (*ordo*), který „(...) má v sobě lidskosti a prospěšnosti, když dopouští jen takovou míru hněvu, aby potlačil zločiny a přitom uchoval lidi a tak s nimi nakládal, že se nezbytně zase stanou dobrými.“⁷¹ Jejich kombinace má přitom vliv nejen na trestněprávní odpovědnost obyvatel ostrova, ale také na tamní majetkové poměry. Důležitost majetkové rovnosti, tedy jakéhosi socioekonomického základu Utopie, se postupně stává kritikou ze strany Mora a tudíž i kritikou řádu, který se v popisované společnosti etabluje: „(...) nikdy nelze příhodně žít tam, kde je vše společné.“⁷² Zcela otevřeně zde autor nesouhlasí s utopickou vizí likvidace anebo překonání soukromého vlastnictví, protože tím vzniká nespravedlivý systém. Vrací se k němu na samotném konci druhé knihy, kdy Hytlodaios opakuje nezbytnost překonání monetární ekonomiky a nastolení takové rovnosti, která se stává základem společenské smlouvy obce.

Odkaz na jinou variantu společenské smlouvy koresponduje se zřízením měst, těch má na ostrově být padesát čtyři. Konkrétní rozbor je uveden pouze u jediného města Amaurotu, ačkoli: „(...) kdo zná v Utopii jedno město, zná všechna: tak si jsou vesměs podobná, pokud tomu není povaha krajiny na překážku“.⁷³ V průběhu narace má proto Amaurot funkci *pars pro toto*, aniž by tím narušil unitární popis ostrova. Podobnost až zaměnitelnost měst vypovídá, jako u Campanelly, o představě unifikovaného státu tvořeného jedním typem

⁷¹ RYBA, Bohumil (ed.), 1950. *Thomas More: Utopie*. Praha, Orbis, s. 35.

⁷² Tamtéž, s. 50.

⁷³ Tamtéž, s. 54. V kapitole *O cestování Utopijských* je další zmínka o městě, ale je pouze naznačeno. Hytlodaios referuje o dalším z městských senátů, konkrétně o mentiránském. Editor Ryba se pokouší o interpretaci a identifikuje Mentirum a Amaurot jako jediné město. Podle něho se More pouze spletl, když zavrhl popis vícero měst a neodstranil tuto zmínku z příslušné kapitoly.

měst, správy, vlády, kultury, atd. To má za následek i zjednodušení vlastní ekonomiky v odstraněním již připomenutých rozdílů v majetku.

Město je situováno na horském úbočí a obtékáno fiktivní řekou Anydrem. Vhodné přírodní podmínky, dokreslené o zevrubný popis vodních toků, jsou příkladem renesančního promyšlení ideální polohy pro založení a existenci těchto celků. Ostatně vhodnost podnebí ostrova je komentována ihned zkraje předmluvy: „(...) *podnebí [je] méně drsné, půda pokrytá potěšující zelení, povaha živočišstva mírnější.*“⁷⁴

Profilový Amaurot je omezený v přirozeném růstu, a to kvůli hradební zdi a ochrannému příkopu. Tyto fortifikační prvky slouží primárně pro obranu města před teoretickým útokem.⁷⁵ More ústy Hytlodaia na jedné straně popisuje Utopijskou společnost prakticky zbavenou násilí, z důvodu majetkových a společenských vztahů v obecnější rovině, přesto zachovává obrannou funkci měst proti tušeným dobyvatelům. Úmyslné rozšiřování území, ať už městských center nebo ostrova, nevede v patrnosti: „*Žádné město netouží rozšířit své území.*“⁷⁶ Nejednoznačný výklad násilí, agrese a jiných sociálně patologických jevů se dále projevuje v upořádání jednotlivých funkčních složek měst na ostrově.

Sít ulic je zřejmě pravidelná a vedena výhradně pro dopravní účely, v nichž hraje důležitou roli bezpečnost, neboť ulice jsou rovněž chráněny před nepřízní počasí. Způsob jejího zajištění ale není dále komentován. Více informací máme o charakteru zástavby: „*Budovy jsou čisté a vzhledné a domovní průčelí vroubí ulice v dlouhé, nepřetržité řadě po obou stranách.*“⁷⁷ Lineární princip je navíc doplněn o městskou zeleň, resp. zahradu nemající hranice vzhledem k rozdělení pozemků. Péče o tuto zahradu, dělí se pouze dle čtvrtí Amaurotu, je zároveň předmětem společenského života a sociální interakce: „*(...) pečují o ně nejen pro potěšení nýbrž jejich horlivost je rozohňována i vzájemným soutěžením jednotlivých čtvrtí, kdo mít zahradu nejpestřejší.*“⁷⁸

Obytné části zástavby po estetické a funkční stránce plně odpovídají kánonu antického formálního vzoru a soudobé reality. Jediný prostor pro narativní mýtus je umístěn na závěr popisu vybraného Amaurotu, kdy zakladatel ostrova Utopos rozvrhnul podobu všech

⁷⁴ RYBA, Bohumil (ed.), 1950. *Thomas More: Utopie*. Praha, Orbis, s. 22.

⁷⁵ Tamtéž, s. 58: „*Vysoká a široká hradební zeď obkličuje město, posetá věžemi a baštami. Hradby obklopuje se tří stran příkop, sice bez vody, ale hluboký i široký, plný trní a hloží, jež znesnadňují přístup; se čtvrté strany nahrazuje příkop sama řeka.*“

⁷⁶ Tamtéž, s. 55.

⁷⁷ Tamtéž, s. 58 – 59.

⁷⁸ Tamtéž, s. 58.

padesáti čtyř měst, avšak výzdobu, zušlechťování a další využití přenechal následujícím generacím. V zásadě tím končí stručný výklad o městech na ostrově, a to i přes jejich důležitě umístění ve správním uspořádání.

Vysvětlení skromného popisu lze nalézt v zevrubné kapitole *O cestování Utopijských*.⁷⁹ Pohyb obyvatelstva je totiž přirozenou, byť regulovanou, součástí života v centrech a na periferiích. Specifickým rysem je pravidelná obměna domů, kdy se jejich majitelé střídají, aby zachovávali omezené soukromé vlastnictví. Už pouze tímto společenským faktorem jsou Utopijští nuceni „cirkulovat“ v rámci ostrova a jejich usazení se problematizuje. Jinou variantou cestování je plnění pracovního fondu tak, aby nedocházelo k lenosti, zahálce a nedostatečnému využití ekonomického potenciálu každého jedince. Pokud kvůli tomu vzniknou regionální disparity, což More / Hytlodaios připouští, je v gesci místního senátu rozhodnout o přerozdělení přebytku: „(...) *ze svých přebytků vyvázejí do jiných krajín veliké množství obilí, medu, vlny, lnu [...] z toho sedminu všeho věnují darem pro chudé obyvatele oné krajiny.*“⁸⁰ Z této solidarity těží i systém vzdělávání, jelikož jsou studenti a pedagogové vyjmuti z obecných pracovních povinností a cele se věnují seberozvoji a edukaci. Ve druhé knize se tím More opět vrací k širší polemice o obsahu a relevanci vzdělání. To, které není v souladu s humanistickými zásadami, je v Utopii chápáno jako nepraktické a neúčinné. Kvalitu určuje víceoborovost, synkreze a přesah znalostí, výčtem: z lingvistiky je to mateřský jazyk, z filozofie etika, z astronomie pohyb hvězd, planet a výroba nástrojů určených k jejich studiu, apod.

Právní kultura vychází ze stejné premisy, tzn. úspornost v rámci vzdělávání a všeobecná znalost práva.⁸¹ Zde jistě More / Hytlodaios uplatňuje vlastní zkušenosti z doby své advokátní kariéry. Utopie nepřekonává kategorii práva a nevytváří ji alternativu v podobě „blažené společnosti“, avšak podporuje jednoduchý a srozumitelný výklad její realizace, tj. zákonů. Zákonná opatření navíc doplňuje ctnost, úcta a důstojnost, mající blízký vztah k eticko-morálním zásadám, solidaritě a toleranci, např.: „*vysmívat se člověku nevzhlednému nebo mrzákovi se pokládá u nich za potupné a neslušné...*“⁸² na jiném místě:

⁷⁹ RYBA, Bohumil (ed.), 1950. *Thomas More: Utopie*. Praha, Orbis, s. 73n.

⁸⁰ Tamtéž, s. 74.

⁸¹ Tamtéž, s. 98: „*Ostatně u Utopijských je každý občan znalcem práva.*“

⁸² Tamtéž, s. 97.

„náležitá úcta [tj. k úředníkům a vladaři. Pozn. autora] se jim vzdává dobrovolně, ale nuceně se nevyžaduje.“⁸³

Hytlodaios svou řeč o ostrově Utopie končí závěrečným shrnutím všech hlavních témat popisu. Z něj je nejpodstatnější krátký odstavec o majetkových poměrech: „Všude jinde lidé, mluvíce o veřejném prospěchu, starají se jenom o soukromý, v Utopii však, kde není nic soukromého, opravdově se zabývají veřejným zájmem.“⁸⁴ Veřejný zájem je zde přímo ztotožněn s absencí soukromého vlastnictví čehokoli právě proto, aby se zachovala socioekonomická rovnováha. Lze se proto domnívat, že More úmyslně nesouhlasí s Hytlodaiiovým nadšením z takových zásad, aby nedocházelo k přílišnému zjednodušení interpretace veřejného zájmu v čistě majetkové rovině. Vlastnictví veřejného „typu“ není pro Mora automatickou likvidací soukromého, jak mu podsouvá právě Hytlodaios, ale je překonáním viditelných rozdílů a vytvoření odpovědného úřednického a správního aparátu v čele s vladařem-filozofem. Důsledkem systému mohou být regionální disparity či méně prosperující části měst, v Utopii opakující se realita, avšak i ty překonává soubor opatření a vstřícnost ze strany ekonomicky stabilních částí ostrova.

Vzhledem k těmto argumentům a obecně Morově humanismu je třeba si položit otázku, zda se reflexe společnosti zachycená v Utopii shoduje s utopickým nazíráním na sociální, politické a ekonomické problémy. Studie od Aleše Havlíčka *Je Morův spis Utopie utopický?* nabízí výklad, shodující se s výše uvedenými poznatky.⁸⁵ Především More nekonstruuje Utopii jako mytický ostrov ideálních obyvatel, ale jako filozofický prostor, v rámci kterého uplatňuje své názory na panovníka, správní aparát země, městskou společnost. V jejich popředí stojí odpovědnost jedince, promítající se v zachování veřejného zájmu, tj. veřejného *dobra*. Město, v našem případě jediný Amaurot, je jeho koncentrací v podobě cirkulace obyvatelstva, vlastníků zastavěných částí, sociální interakce a zušlechťování intravilánu. Funkční složky jsou sice podstatnou součástí, avšak marginálními vzhledem k důrazu na obecné principy Utopijských.

⁸³RYBA, Bohumil (ed.), 1950. *Thomas More: Utopie*. Praha, Orbis, s. 97 – 98: „Soužití Utopijských je přátelské. Nemají totiž naduté nebo strach nahánějící vrchnosti. Jejich úředníci se nazývají otcové a takovými se také osvědčují. Náležitá úcta se jim vzdává dobrovolně, ale nuceně se nevyžaduje.“

⁸⁴ Tamtéž, s. 122.

⁸⁵ HAVLÍČEK, Havlíček. *Je Morův spis Utopie utopický?* In: www.reflexe.cz [online]. 25. 7. 2017 [cit. 25. 7. 2017]. Dostupné z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_30/Je_Moruv_spis_Utopie_utopicky.html.

1.2.2 Tommaso Campanella: Sluneční stát

Spis dominikánského mnicha T. Campanelly *Sluneční stát* vznikl v době jeho pobytu ve vězení, kam byl poslán inkvizičním soudem. Jeho názory, pramenící z určité formy intelektuálního disentu, hraničily s herezí a vyznačovaly se nonkonformními postoji k teologickým, filozofickým a sociálním otázkám. Jeho díla se proto vyznačovala až mystickým zaujetím pro soudobé problémy politické reality a stavu katolické církve.

Podobně jako Utopie T. Mora je i Sluneční stát představen dialogickou rozpravou mezi anonymním Mořeplavcem z Janova a Velmistrem řádu Johanitů. Mořeplavec se jakožto účastník výpravy Kryštofa Kolumba ocitl v zajetí a byl odveden do Slunečního státu. Touto narativní zápletkou začal výklad o ideální společnosti. Campanella tak neposkytl, na rozdíl od Mora, úvodní pasáž vysvětlující pohnutky, byť fiktivní či upravené podle potřeb autora, pro sepsání díla. Ta je redukována na otázku Velmistra: „Řekni mi, jak je ten stát vybudován a jakou má vládu?“⁸⁶

Základní výkladový model opět vychází z historicko-srovnávací analýzy a humanistické koncepce. Ačkoli u Mora panují diskuze ohledně utopického zaměření díla, představuje Campanella skutečný počátek utopismu v sociálním ohledu. Barbora Vacková v tomto kontextu hovoří o zásadním autorském počínu v tradici utopického myšlení: „Rozhodující roli hraje symbolický a kulturní kapitál, kumulovaný nikoli v rukou panovníka, ale v samém základu fungování celé společnosti. Je to diskurz dokonalosti a řádu...“⁸⁷ Nicméně ani Slunečnímu státu se nevyhnula snaha o jeho začlenění do proudu proto-komunistického myšlení. Jak bylo zmíněno v předchozí kapitole, jednalo se o výklad zjednodušující obsah zkoumaného díla a absenci přihlídnutí k soudobému diskurzu, který nelze opominout při procesu interpretace.

Obsah Campanellova spisu je vystavěn na jednoduché příběhové lince a zhuštěného popisu. Stát plní obraznou úlohu synekdochy, jako ostrov Utopie, a reprezentuje úzký profil geografie, ekonomie a filozofie. Proto je možné ho chápat jako prostor idealizované společnosti umístěné na izolovaném místě, omezené okolním terénem a vystavěným městem. Sluneční stát spíše připomíná antickou územní jednotku, tj. městský stát, *polis*.

⁸⁶ MOHYLOVÁ, Jiřina –MOHYLA, Otakar (eds.), 1979. *Tommaso Campanella: Sluneční stát*. Praha, Mladá fronta, s. 7.

⁸⁷ VACKOVÁ, Barbora. „Co možná nejvíce světla, vzduchu, radosti a jednoduchosti“: prvky utopického myšlení v historii městského plánování. In: www.socstudia.fss.muni.cz [online]. 26. 7. 2017 [cit. 26. 7. 2017]. Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080305105631.pdf>. Vacková ve stejném duchu interpretuje i Morovu Utopii, zde je třeba zvážit argumentaci A. Havlíčka, který upozorňuje na některé prvky mající spíše kritický podtext utopismu.

Podle Mořeplavce, hlavního vypravěče, leží Sluneční stát na vysoké hoře. Jeho průměr dosahuje téměř dvou a obvod sedmi mil. Vertikálně je členěn na sedm samostatných kruhů, symbolicky pojmenované podle sedmi planet: „Z jednoho do druhého se vstupuje čtyřmi branami po čtyřech dlážděných cestách směřujících na čtyři světové strany.“⁸⁸ Hlavním účelem těchto architektonických prvků je obrana před možnými útočníky, což je stejně jako v případě Utopie, pouze teoretickou záležitostí kvůli předkládanému sociálnímu ideálu.⁸⁹ Správním centrem tvoří jednotnou zástavbu, charakterově neodlišitelnou. Nad ním stojí nejvyšší pahorek s dominantou v podobě chrámového okrsku. Tento chrám má kruhový tvar a symbolizuje duchovní i mocenské těžiště: „(...) na oltáři lze vidět jen dvě koule: jednu velikou, na níž je zobrazeno celé nebe, a druhou, na níž je znázorněna země.“⁹⁰

Společnost Slunečního státu, situovaná do tohoto města, není čistě horizontální, tj. rovnostářská, ale vertikální. V jejím čele stojí vládce, který je chápán jako kněz-metafyzik. Obklopuje se trojicí spoluvladařů *Ponem*, *Sinem* a *Morem*, neboli Mocí, Moudrostí a Láskou. Za těmito pojmy se skrývají politické struktury tak, jak jejich uplatnění Campanella chápe. Ponus-Moc disponuje mírovými prostředky a zároveň armádou: „řídí vojenské úřady, vojsko, stará se o zásobování, opevnování, obléhání, o válečné stroje, o dílny a řemeslníky, kteří v nich pracují.“⁹¹ Přesto v tomto popisu zcela absentují pojmy diplomacie či zmíněné mírové prostředky.

U Sina-Moudrosti již nepozorujeme takový rozdílný výklad. Jeho vlastní působnost zahrnuje vzdělávání obyvatel, vědecké poznání, uměleckou a další řemeslnou činnost. Počet úředníků dosahuje počtu preferovaných vědních oborů, přičemž se opět jedná o personifikaci: Astronom, Kosmograf, Geometr, Historiograf, Poeta, Logik, Rétor, Gramatik, Medik, Fyzik, Politik a Etik. V zásadě se jedná o variantu sedmera svobodných umění v kombinaci s humanistickou teorií edukace. Obyvatelé státu průběžně Sina-Moudrost vzdělává tím, že na obvodové zdi (uvnitř i vně) umisťuje malby zobrazující tamní vědění: v prvním kruhu matematické vzorce, ve druhém znalosti mineralogie, třetí, čtvrtý a pátý kruh zobecňují poznatky z botaniky, ornitologie a zoologie, šestý informuje o řemeslech s jejich vynálezcí.⁹² Poslední z trojice Morus-Láska dohlíží nad reprodukční

⁸⁸ MOHYLOVÁ, Jiřina – MOHYLA, Otakar (eds.), 1979. *Tommaso Campanella: Sluneční stát*. Praha, Mladá fronta, s. 8.

⁸⁹ Campanella přesto hovoří o nedobytnosti prvního okruhu, viz Tamtéž, s. 8: „Já si však myslím, že již první pásmo je nedobytné: má totiž neobyčejně široký ochranný násep a je silně opevněno baštami, věžemi, děly a příkopy.“

⁹⁰ Tamtéž, s. 9.

⁹¹ Tamtéž, s. 10.

⁹² Tamtéž, s. 11 – 12.

aktivitou obyvatel, výchovou dětí, ale také zemědělskými pracemi a „*vůbec všechno, co se týká jídla, ošacení a pohlavního styku.*“⁹³ Úloha Metafyzika v tomto systému je svým způsobem omezená, neboť mu sice vytváří dozor, avšak přímý dohled mají v gesci nejvyšší úředníci-spoluvladaři.

I ve Slunečním státě hraje důležitou roli soukromé vlastnictví. Popsaný stav ideální společnosti tkví v ještě extrémnější názoru, než jaký zaujímá More. Podle autora spisu je touha po majetku na jedné straně původem veškerého sobectví, na straně druhé nechává výtku Velmistra o možném parazitování na systému zcela stranou. Kolektivní vlastnictví má svůj původ a morální ukotvení v přátelství, které je pod úředním dohledem.

Byrokratický aparát se zvětšuje s počtem kladných vlastností v sociopolitickém oblasti: statečnost, cudnost, štedrost, spravedlnost (trestní i občanská), přičinlivost, láska k pravdě, dobročinnost, laskavost, atd. Po tomto výkladu Velministr formuluje zajímavou otázku volby správních úředníků. Mořeplavec odpovídá dalším popisem společenských faktorů, aby nakonec vyzdvihl proces vlastní denominace: „*Hodnosti však nemůže dosáhnout nikdo jiný než ten, kdo zná dějiny všech národů, všechny jejich obyčeje, náboženské obřady, zákony, všechny republiky a monarchie [...] rovněž se považuje pro tento úřad za nezbytné seznámit se se všemi řemesly [...] a zvláště nutné je porozumět fyzice a teologii.*“⁹⁴ Jedinou výjimku v souboru nutných znalostí a dovedností tvoří jazykové schopnosti, které přebírají gramatikové, tedy nižší úředníci. Campanella zřejmě reflektuje běžnou praxi na šlechtických a panovnických dvorech, kde působila řada překladatelů a lingvistů v diplomatických službách a státní správě.

Město Slunečního státu má poskytnout dostatečně kvalitní životní úroveň, jejíž součástí je struktura občanské vybavenosti. Campanella však neuvažuje nad procesem postupné adaptace na přirozený společenský rozvoj, protože ji ustanovuje již v samotném počátku vzniku státu a v tomto neměnném obsahu se vyskytuje nadále. Explicitně to komentuje u části věnující se nemocem a zdravotní péči: „*Koupají se v lázních, vybudovaných podle římského vzoru; natírají se oleji a vynalezli ještě mnoho jiných, nám neznámých prostředků k udržení čistoty, zdraví a síly.*“⁹⁵ Rozsah společenské odpovědnosti navíc v rámci občanské vybavenosti vylučuje nefunkčnost a egocentrismus: „*Učí se v první řadě starat se o život celku, a teprve potom o život jednotlivců.*“⁹⁶

⁹³ MOHYLOVÁ, Jiřina – MOHYLA, Otakar (eds.), 1979. *Tommaso Campanella: Sluneční stát*. Praha, Mladá fronta, s. 13.

⁹⁴ Tamtéž, s. 16 – 17.

⁹⁵ Tamtéž, s. 39.

⁹⁶ Tamtéž, s. 37.

Životnost a exemplárnost celku, který pro Campanellu značí synonymum společnosti, politické filosofie a kulturně náboženského aspektu, zaručuje vysoké procento zaměstnanosti obyvatel, resp. odvislé ekonomické aktivity obyvatelstva. I když předpokládá existenci rozsáhlého území popisovaného státu, nikde nehovoří o dojížděče-vyjížděče za prací. V tomto ohledu zmiňuje fakt, že všichni obyvatelé prochází jakýmsi adaptačním procesem, při kterém se seznamují s armádní praxí, zemědělskými pracemi a chovem dobytka: „(...) každý má všechny tyto práce znát, neboť je považují za nejčestnější.“⁹⁷ Nejvyšší úcty a chvály se těší nejnáročnější řemesla, zejména proto, že se talent k jejich vykonávání projevuje již od narození. Systém kolektivně řízené pracovní činnosti je úspěšný díky zautomatizované pracovní etice, protože se „nikdo nezaobírá prací pro sebe škodlivou, ale naopak takovou, která rozvíjí jeho síly.“⁹⁸

Harmonie v sociální sféře, ovlivňující jak charakter zástavby intravilánu, tak i rozsah a organizaci zmíněné občanské vybavenosti, se pozitivně odráží v projektové činnosti vědy a výzkumu. Campanella totiž uvažuje nad vazbou mezi zaměstnaností, odpovědného chování obyvatel a prostorovém uspořádání celého státu; pouze ideální společnost, jejíž stav je zachycen v jeho spise, se může rozvíjet i na poli vědeckovýzkumné agendy: „(...) v nejbližší budoucnosti pak očekávají vynález dalekohledů [...] a sluchátek, jimiž budou naslouchat nebeské harmonii.“⁹⁹

V závěrečné části Slunečního stát jeho autor umístil textově kritický dodatek s názvem: *Bylo-li správné a užitečné doplnit a dovršit učení o politice úvahou o Slunečním státu*. Zde rozpracoval své teze a provedl, byť ne zcela objektivní, analýzu získaných informací od anonymního Mořeplavce. Ačkoli tento vypravěč nikde nezmnínil, kde přesně se stát-město, nachází, dospěl Campanella k názoru, že nejvhodnější polohu lze docílit i terénní úpravou: „(...) tak, aby se na vyšší části kopce rozmístila hlavní část města a jeho přilehlé části aby tvořily do půlkruhu rozmístěná obydlí.“¹⁰⁰ Součástí byly i mohutné fortifikace, kvůli ochraně obyvatel. Správní centrum koncentroval do zástavby kolem ústředního chrámu, přirozené duchovní i politické dominanty. Stavebně mělo být toto centrum unitární, bez vnějších rozdílností.

⁹⁷ MOHYLOVÁ, Jiřina –MOHYLA, Otakar (eds.), 1979. *Tommaso Campanella: Sluneční stát*. Praha, Mladá fronta, s. 34.

⁹⁸ Tamtéž, s. 34.

⁹⁹ Tamtéž, s. 54.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 63.

Otázku ohledně konečného trvání takové ideální společnosti v bezchybném Slunečním státě ponechal nezodpovězenou s tím, že částečně rozpracoval variantu společenského anebo politického převratu. Stát se podobným skutečností do budoucna zřejmě nevyhne, ale do té doby musel plnit závazky dané občanům, dbát na jejich bezpečnost a odpovědné chování: „(...) *abychom zabránili moru, válce, hladu nebo útoku dravé zvěře.*“¹⁰¹

Osobně Campanella přiznal, že stát, ať už ten městský nebo vyšší územní celek, nedosahuje stavu a reality panující ve Slunečním státě. Uvádí i důvod: „(...) *nedostavuje se, a to pro zlovolnost vládců, kteří podřizují země své moci, a nikoli nejvyššímu rozumu.*“¹⁰² Soudobá státoprávní teorie, tedy i městské plánování, je pro něj výrazně nemorální a neetická. Na příkladu řeholních řádů ukazuje, jak úzké společenství funguje, pokud se důrazně vyžaduje (sebe)kázeň a řídí se přijatou regulí. Na úrovni měst a států má být tato regule předmětem moudrosti a vzdělání, proto však připouští asymetrii v zástavbě a marginalizaci určitých částí funkčních složek.

¹⁰¹ MOHYLOVÁ, Jiřina –MOHYLA, Otakar (eds.), 1979. *Tommaso Campanella: Sluneční stát*. Praha, Mladá fronta, s. 63.

¹⁰² Tamtéž, s. 64.

1.3 Charakteristika ideálního města renesance

Na základě vybraných autorů architektonických a filozofických postulátů renesanční interpretace antické kultury, architektonické, sociální a jiné dokonalosti, lze stanovit základní představy o ideálním městě. Za zcela zásadní můžeme považovat odklon od dosavadního chápání ideálu, především toho společenského, jako výrazu utopie. I přesto že More, Campanella i Filarete vytvářejí nereálná města, krajiny, a vymýšlí k nim mytologický kontext, nesnaží o dílo utopické či fantaskní, ale naopak snaží se nabídnout nová, jiná řešení popsaného problému: spravedlnosti, všeobecného dobra (tj. morální a etické zásady), efektivního využití zastavěné plochy, apod.

Město je chápáno jako civilizační centrum, které koncentruje lidskou společnost, nyní obyvatele, chrání ji a poskytuje dostatečné zázemí pro populační růst. V tomto ohledu vlastní konstrukci předznamenává výběr vhodné krajiny a terénu. Jednotlivé závěry autorů se však liší: členitý terén s úpravami doporučuje Campanella, More snad kvůli vlhkému vzduchu umísťuje Amaurot do blízkosti řek, Filarete klade větší důraz na geometrickou souměrnost než prostor okolo Sforzindy a nakonec Alberti oceňuje přednosti nížin, hor, otevřené i nepřístupné krajiny. Shoda panuje v úloze architekta mající pravomoc rozhodnout o určené lokaci, jelikož je k tomu absolutně kompetentní a má přímý vhled do skrytých vad prostoru a přírodního materiálu.

Architekt-lokátor zakládá městské centrum, určuje hustotu dopravní sítě, přisuzuje každé z budov svou funkci a v neposlední řadě rozhoduje o estetické a stylové normě. Alberti a Filarete, autoři architektonických traktátů, translatují antický model do soudobých měřítek. Zvláště Alberti konstruuje renesanční Vitruviovskou tradici a zbavuje ji středověkého výkladu, hlásí se tím k římským zvyklostem. Filarete sice straní řecké antice, připomíná souměrnost mezi dórským řádem a biblickým Adamem, aby ji při bližší komparaci s křesťanskými stavbami hanlivě označil za hrbovitou. Úkol architekta proto spočívá v důkladném studiu, zkušenostní a uměleckotechnické přípravě a jen takový architekt je uschopněn plně rozhodovat o stavbě, funkci a estetickém dojmu.

Ideálního tvaru dosahuje pouze Sforzinda, neboť Filaretovi záleželo na geometrické definici fortifikačních prvků. Hvězdicovité uspořádání následně konvenuje závěru renesance a barokní pevnostní architektuře. Alberti na jedné straně zmiňuje ovál coby náležitý tvar prostorových rezerv a populačního růstu, ale nebrání se ani jiným půdorysům na straně druhé. Výjimku tvoří Leonardo, jehož zárodek městských satelitů obsahově mění diskuzi hledání takových půdorysných poloh, na základě kterých architekt vyloučí negativní vlivy.

Z funkčního hlediska město vždy disponuje kvalitní občanskou vybaveností, ovšem s různým charakterem, např. Campanella ho záměrně profiluje pouze na oblast vzdělávání (historie, filosofie, etika, diplomacie), podobně i More opakovaně apeluje na seberozvoj Utopijských skrze cyklickou edukaci.¹⁰³ Péče o poznání, kumulaci znalostí a jejich názorný přenos na veřejné prostory, se promítá i do zdravotního stavu obyvatel. Opět se po vzoru antiky staví lázně, útulky pro nemocné a všemožné budovy typu Asklepieion.¹⁰⁴ Místa určená pro ekonomické aktivity jsou povětšinou izolována od centra, pouze Alberti popisuje peněžnické fórum jako součást uspořádání veřejných prostor. Správní úřady také nebývají integrální součástí těchto center; např. Alberti je neváhá úplně odstranit z měst.

Společnost usazená ve městech doznává idealizovaných rysů v případě, že a) přijme vysoký morální kredit, b) dodržuje etické zásady vyjádřené jistou formou společenské smlouvy, c) omezí osobní vlastnictví na nezbytnou úroveň ve prospěch obyvatel celého města, a/nebo d) architekt neporuší harmonickou interakci mezi přírodním materiálem a výsledným dílem, tj. stavbou. Poslední bod rozpracovává jen Alberti, v ostatních pramenech tato zásada chybí a je nahrazena blíže neurčeným doporučením filosofů.

Asymetrie panující mezi ideálem, dle Vackové kategorií utopie,¹⁰⁵ a společenskými vztahy napříč realitou renesančních měst, vyvolává v Morovi, Campanellovi a nakonec i Filaretovi pocit frustrace z přítomnosti a jejich elit. Návrat k antice pro ně vyjadřuje první krok na cestě k typově shodným místům jako je Amaurot, Sforzinda nebo Sluneční stát. S tím pro ně souvisí pomyslné dogma utilitární konformity panovníků, šlechticů i církve bránící v založení vysněných měst. Tuto rozpornost také nalezneme u pozdějších autorů, označovaných jako sociální utopisté. Institucemi jejich center, resp. sociopolitických ideálů a především definicí nových společenských vztahů se nicméně přibližují moderní funkci a novověkému urbanismu, čímž překonávají původní renesanční východiska.

¹⁰³ Formální vzdělávání v systému Utopijských a vlastní občanská participace.

¹⁰⁴ Komplex budov s různými medicínskými účely, včetně zábavní části-divadel.

¹⁰⁵ VACKOVÁ, Barbora. „Co možná nejvíce světla, vzduchu, radosti a jednoduchosti“: prvky utopického myšlení v historii městského plánování. In: www.socstudia.fss.muni.cz [online]. 26. 7. 2017 [cit. 26. 7. 2017]. Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080305105631.pdf>.

2 MODERNÍ FUNKCE

2.1 Města utopistů a definice nových společenských vztahů

Významnou kontinuitu v rámci hledání forem ideálního města ztělesňuje skupina tzv. klasických utopistů.¹⁰⁶ Ačkoli ve svých spisech rozebírali okolnosti vzniku nerovnosti mezi lidmi, popř. odstraněním negativních faktorů sociopatologických jevů ve společnosti, důležitou roli v něm hrálo i městské plánování. Pro tuto práci jsou stěžejní Robert Owen (1771–1858) a Charles Fourier (1772–1838).¹⁰⁷

Owen jakožto úspěšný britský průmyslník přistupoval k problematice sídlišť pohledem nejvhodnějšího rozložení výrobních (průmyslových), obytných a relaxačních zón. Odklonil se tak od modelu komplexního města-státu, čímž podpořil nové hledání prostorového ideálu. Hrůza pojmenoval Owenova centra jako pracovní sídliště, což pregnantně vystihuje veškerý funkční obsah a rozsah občanské vybavenosti v místě.

Těžiště takového sídliště tkví v maximálním a přitom efektivním využitím plochy, a to na čtvercovém půdorysu. Uspořádání stavebních objektů spočívá v jejich adaptaci na zvolenou územní jednotku, nepřekračuje ji, i přes absenci viditelného limitu v podobě vytyčených hranic. Následně zrcadlí společenské preference v podobě školských zařízení, míst pro rekreaci, a samozřejmě ekonomických struktur.

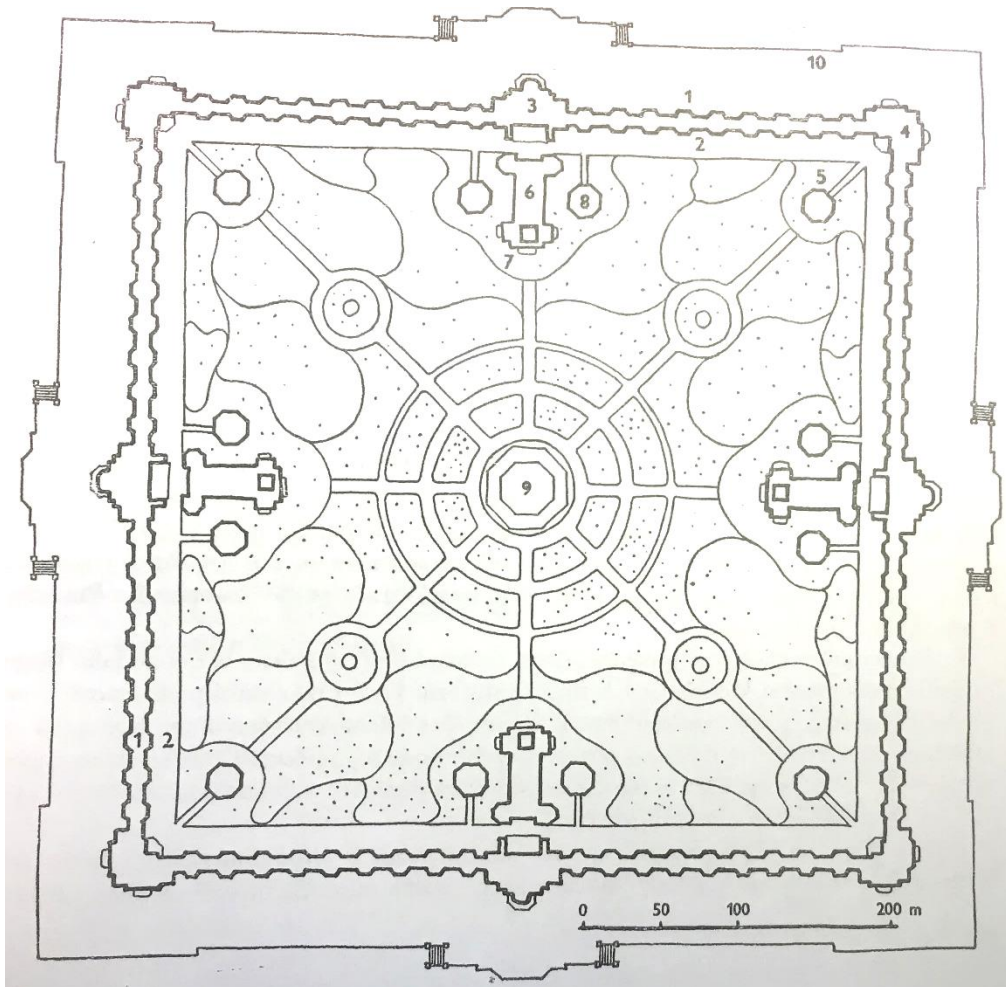
Intravilán se skládá z menších čtverců, přičemž do centrálního Owen umísťuje společný stravovací provoz, samostatné budovy škol pro malé a větší děti, a místnosti určené pro samostudium a setkávání. Počítá s městskou zelení, jejíž primární funkce je vytvořit přirozené hranice mezi dalšími funkčními složkami, zejména mezi prostorem určeným pro volnočasové aktivity a obytnou zónu. Tyto dílčí kvadranty ohraničuje další pás parků a sadů; za nimi se vyskytuje industriální a zemědělská oblast.

Existence sítě čtvercových sídlišť podmiňuje širší společenskou reformu. Její architektonický projev, tj. synkreze dosud izolovaných sídlišť zemědělské nebo průmyslové výroby, se Owen pokouší zrealizovat v severoamerické osadě New Harmony. Tento pokus

¹⁰⁶ HRŮZA, Jiří, 1965. *Teorie města*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, s. 50n.

¹⁰⁷ KOZÁK, Jan (ed.), 1690. *Robert Owen: Vybrané spisy*. Praha, Státní nakladatelství politické literatury, 325s.

se záhy ukazuje jako ryze konceptuální záležitostí sociální utopie.¹⁰⁸ Na její výstavbě se měli podílet nejvýznačnější stavitelé, kteří by zamezili použití nekvalitních materiálů.¹⁰⁹ I když se tedy nikde autor otevřeně nehlásí k odkazu Leona Battisty Albertiho, minimálně ho těmito zásadami transformuje a rozvíjí ve druhé polovině 19. století.

Obrázek 6: Owenovo sídliště. Zdroj: J. HRŮZA. *Teorie města*, s. 53. Vysvětlivky: 1) obytné domy, 2) kolonáda, 3) kulturní centrum, 4) školy, 5) tělocvičny a hřiště, 6) jídelny, 7) věže, 8) lázně, 9) hudební pavilón, 10) terasa

Nejkomplexnější analýzu uvedl ve svém spise *A Development of the Principles and Plans on which to establish Self-Supporting Home Colonies*.¹¹⁰ Názorně shrnul urbanistickou vizi takto: „(...) to je tedy celkový popis toho, co může být oprávněně nazváno skvělým palácem, který v sobě sdružuje výhody metropole, univerzity a venkovského sídla,

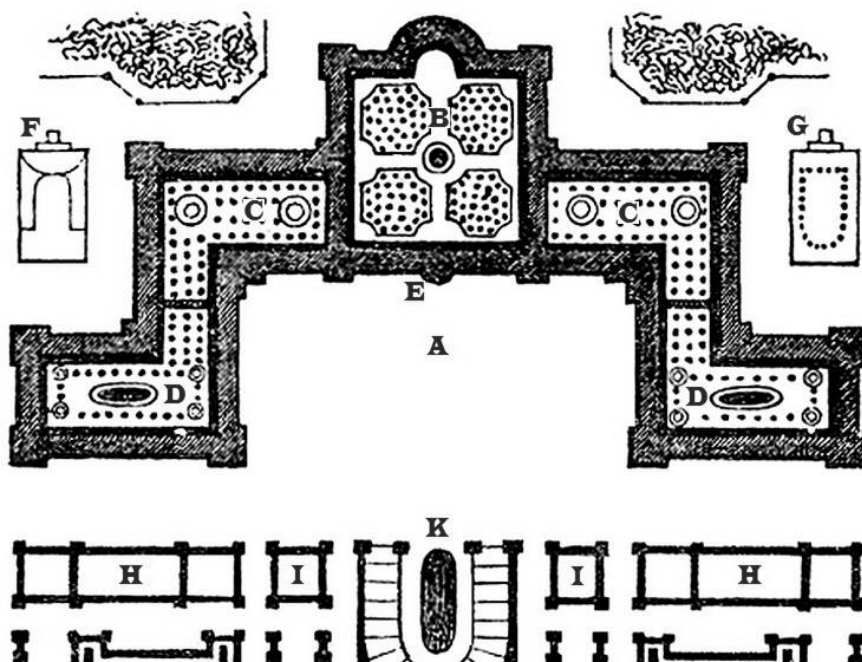
¹⁰⁸ Interpretace sociálně utopických myšlenek provedl např. TAYLOR, Keith, 1982. *The Political Ideas of Utopian Socialists*. London-New York, Routledge, 243s. ISBN 0-7146-3089-6.

¹⁰⁹ HRŮZA, Jiří, 1965. *Teorie města*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, s. 51.

¹¹⁰ OWEN, Robert. *A Development of the Principles and Plans on which to establish Self-Supporting Home Colonies*. In: www.archive.org [online]. 23. 8. 2017 [cit. 23. 8. 2017]. Dostupné z <https://archive.org/details/adevelopmentpri00owengoog>.

vyklučuje všechny jejich nevýhody a leží uprostřed krásného parku o rozloze 2 000 až 3 000 akrů. Vše je naprosto vědecky uspořádáno a umístěno v dostupu obyvatel, roční náklady jsou velmi mírné a celé řešení je na mnohem vyšší úrovni než vše, co dnes známe pro vytváření a rozdělování bohatství, pro formování charakteru a pro vládu, s nespočetnými výhodami, které neměl dosud nikdy žádný i sebevíce přízní obdařený jedinec kteréhokoli období nebo země.“¹¹¹ Skvělý palác je obdobou Campanellovy vize Slunečního státu, což opětovně deklaruje ideovou spolupráci mezi renesančními a utopickými návrhy 19. století. Owenovo sídliště vylučuje nefunkční a nevhodné rozložení veřejných staveb, naopak plně využívá jejich vlastní potenciál pro potřeby usazené společnosti a zamezení případné nespokojenosti skrze omezení zásad monetární politiky.

Mezi Owenovy kritiky patřil výše zmíněný Charles Fourier, který se také věnoval ideálu malého města stojícím v kontrastu vůči silně urbanizovaným územím. Jeho interpretace konvenuje principu zasíťování menšími územními jednotkami urbanizovaného prostoru, krajinnými úpravami a estetikou budov. Nové uspořádání definuje pomocí původně řeckého vojenského termínu *falangy*, tj. pevně organizovaného šiku těžkooděnců. Jednotka falangy tvořená 1620 členy, nyní již bez vojenské konotace, přebývá v komunitních falanstérech. Ty jsou vybaveny veškerými službami potřebnými pro neustálé kvalitativní zlepšování prostředí, ve kterém falangy žijí.

Obrázek 7 Fourierova Falanstéra a) centrální náměstí, b) nádvoří se zimní zahradou, c) a d) rodinné domy, e) vstupní brána, f) kostel, g) divadlo, h) a i) hospodářské budovy, j) zázemí venkova, k) řeka. Zdroj: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Plan_d%27un_phalanst%C3%A8re_par_Considerant.jpg.

¹¹¹ Citováno dle HRŮZA, Jiří, 1965. *Teorie města*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, s. 51 – 52.

Způsob družstevního bydlení má přímou vazbu na výběr staveb speciálně upravených pro služby, dopravu, výrobu a odpočinek.¹¹² Fourier si uvědomoval zvláště vliv nepříznivého počasí na každodenní život, a proto jeho plán falanstéry obsahoval i takové detaily jako zastřešení dopravních komunikací a městských ulic.¹¹³ Neméně podstatnou složku tvořil společenský konsenzus v otázce každodenního života obce-falangy. V teoretické rovině šlo především o neustálé „zplošťování“ majetkových rozdílů, odrážející se i ve vybavení konkrétních objektů, jeho slovy: „(...) jakýkoli král bude po seznámení s pokusnou falangou hledět na své paláce, dvůr a etiketu jen s hlubokým opovržením.“¹¹⁴ Nicméně na tento efekt Fourier čekal a osobně doufal v uskutečnění Falanstéry, k čemuž ale nedošlo.

I když Owenův pokus s New Harmony a Fourierovy teorie do praxe nepřešly, jak původně očekávali, podařilo se jim definovat nové společenské vztahy jakožto určující faktor vlastních sídlišť. Zatímco se More a Campanella zaobírali nejprve charakterem výstavby, která zrcadlila ve svém ideálu politické, ekonomické, a/nebo estetické poměry, tito autoři se soustředili na základ společenského uspořádání, motivy k pozitivnímu či negativnímu chování a až poté výsledek v podobě kolonie-osady-družstva přizpůsobili teoretickým východiskům sociální utopie.

Význam Owena, Fouriera a dalších podobných autorů jako byli Saint Simon, E. Cabet, F. Ziegenhagen přispěl k novým podnětům sociologického výzkumu a přesul těžiště z velkoměst na ideál maloměsta, venkova a jejich vzájemného prolínání. Reagovali na demografické hledisko přicházející s urbanistickým růstem a průmyslovou revolucí. Ve svých dílech si všímali problémů spjatých s těmito procesy a upozornili na nutnost řešení otázek ekonomických disparit regionů.

¹¹² V tuzemské provenienci je k dispozici překladová edice jako návrhů, viz KŘIVSKÝ, Petr (ed.), 1983. *Charles Fourier: Velká metamorfóza*. Praha, Mladá Fronta, 184s.

¹¹³ VACKOVÁ, Barbora. „Co možná nejvíce světla, vzduchu, radosti a jednoduchosti“: prvky utopického myšlení v historii městského plánování. In: www.socstudia.fss.muni.cz [online]. 26. 7. 2017 [cit. 26. 7. 2017]. Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080305105631.pdf>.

¹¹⁴ Citováno dle HRŮZA, Jiří, 1965. *Teorie města*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, s. 53 – 54.

2.2 Urbanismus 19. a poč. 20. století

S rozvojem občanské společnosti na sklonku 18. století spolu s přeměnou ekonomiky evropských států, industrializací manufaktur a zavádění specializované výroby, vzniká poměrně značný společenský tlak.¹¹⁵ Ten se projevuje jednak v nacionálním ohledu,¹¹⁶ ve vlnách tzv. národních obrození, o kterém se i v současnosti vedou diskuze, a jednak v urbanistické rovině. Ukazují to i statistiky dokumentující exponenciální růst obyvatel větších měst, za nímž se skrývá jiný fenomén, a to vylidňování venkova a migrace za pracovními příležitostmi. Tento moment není nahodilý, postupně se etabluje v prvotní protoindustriální fázi přes koncentraci manufakturní výroby a nahrazováním ručních prací strojovým vybavením. V následném transformačním procesu se začaly ozývat kritické hlasy, vyjádřené v několika hnutích, výčtem uvádíme např. luddismus.¹¹⁷

V důsledku populačního růstu se začala přímo úměrně zhoršovat životní úroveň měst, obzvláště v otázce hygienických podmínek, dostupné zdravotní péče či zabezpečení nově vznikajících čtvrtí jako např. ubytovací zástavby u továren. Souvislost také nalezneme v legislativní perspektivě, např. v Habsburské monarchii byl v krátkém sledu novelizován živnostenský řád, rok 1885 přinesl zkrácení pracovní doby na 11 hodin za den; standardní osmihodinový pracovní den byl ustanoven až v roce 1905. Na sklonku 19. století monarchie ratifikovala nemocenské, úrazové pojištění, apod.¹¹⁸

Z naznačeného vyplývá změna stratifikace společnosti. Vznikají nové elity, tzv. technické inteligence velkých továrních koncernů, kvalifikované lidské zdroje pro účely průmyslové výroby a v neposlední řadě vrstvy dělnického a obslužného personálu. Nevyhovující podmínky dělnických kolonií a malé platové ohodnocení se záhy stávají politickým programem sociálně demokratických stran napříč Evropou. První urbanistické modely proto reagují na problematiku bytové zástavby, občanskou vybavenost, základní služby a hlavně přelidněnost měst.

¹¹⁵ K tomuto tématu např. SIRÚČEK, Pavel, 2007. *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie: vývoj, současnost, výhledy*. Slaný, Melandrium, 511s. ISBN 978-80-86175-53-9.

¹¹⁶ HROCH, Miroslav, 1999. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha, NLN, 199s. ISBN 80-7106-298-7.

¹¹⁷ Anglické dělnické hnutí, jehož cílem bylo zabránit zavádění strojů do manufakturní výroby. Domnívali se, že bude postupně lidský faktor plně nahrazen tím strojovým. Docházelo k ničení těchto strojů, přičemž situace vrcholila ve 30. a 40. letech 19. století. Nesouhlas a odmítání s propouštěním dělnického a dalšího obslužného personálu se stává jedním z bodů organizovaného hnutí továrních dělníků a sociálně demokratických stran. K tomu SIRÚČEK, Pavel, 2007. *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie: vývoj, současnost, výhledy*. Slaný, Melandrium, s. 28n. ISBN 978-80-86175-53-9.

¹¹⁸ Všeobecné nemocenské a úrazové pojištění byla zavedena v roce 1888. Následně prosazují sociálnědemokratické strany invalidní a starobní pojištění.

Kolem poloviny 19. století se koncentrují průmyslové regiony v centrálních oblastech, explicitně v Porúří až k Belgii, severní Itálii, Slezsku, okolí Londýna. Právě v těchto oblastech urbanisté řeší limity rostlých měst, jejich historických center a nadbytečných prvků jako mohutné fortifikace. Založená města podobné problémy pochopitelně neřešila, typicky v USA.¹¹⁹ Volba šachovnicového půdorysu měla za cíl zamezit prostorovým ztrátám, resp. zefektivnit organizaci městského života. Ustanovená urbanistická komise pro manhattanskou oblast konstatovala vznik mohutné blokové zástavby jako vhodnější varianty esteticky přitažlivějšího kruhového, oválného nebo hvězdicovitého tvaru: „(...) které určitě zkrášlují plán, i když jsou sporné z hlediska pohodlnosti a užitečnosti.“¹²⁰ Na tomto příkladu lze demonstrovat složitý rozrod termínu „ideální město“, neboť záměrný výběr rastru, byť byl později mnohokrát předmětem nesouhlasných koncilií, byl motivován stejnou nebo minimálně velmi podobnou invencí, tj. zajistit ideální, ve smyslu reálný a co možná nejvíce bezchybný, půdorys s přesahem na základní funkce (dopravu, služby, bydlení). Ztrátou utopické konotace nahradil obsah idealizované představy nový výkladový přístup urbanistů a architektů, kteří se soustředili na zajištění *moderní* restrukturalizace měst a regionů.

Konkrétní podoba modernismu se promítla do městského plánování v evropském prostoru nebyvalou silou. Tamní velkoměsta přestavovala a tím uvolňovala „hutnou“ centrální zástavbu. Nová urbanistická kompozice dávala přednost zlepšení technického stavu, odstranění uzavřených a po hygienické stránce nepříliš dobře vypadajících ulic, které nahrazovaly otevřené bulváry. Jedním z dalších rysů bylo hledání nových prostorových forem, čímž se vracíme k otázce idealismu v urbanistických teoriích. Pod vlivem modernizace rozeznáváme dvě, resp. tři úrovně: a) velkorysé stavební plány založených měst. To reprezentuje např. hnutí *City beautiful* D. H. Burhama,¹²¹ b) již zmíněný odklon od budování velkoměst, tzn. ideál byl dán do souvislosti s malými městy. Za všechny zastánce můžeme jmenovat R. Pembertonu, J. S. Buckinghamu, z dřívějších autorů např. C. N. Ledoux,¹²² c) úvahy nad alternativními prostorovými formami, které deklaroval E. Howard v díle *Garden Cities of Tomorrow* či Arturo Sorio y Mata postulující lineární

¹¹⁹ HRŮZA, Jiří, 1965. *Teorie města*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, s. 71.

¹²⁰ Tamtéž, s. 72.

¹²¹ WILSON, H. William, 1994. *The City Beautiful Movement*. Baltimore, John Hopkins University Press, 384s. ISBN 978-0801849787.

¹²² Pemberton byl zastánce kruhového půdorysu centrální části měst, ve kterém se nacházely všechny správní budovy. Naopak Buckingham upřednostňoval klasický čtvercový půdorys. Ledoux působil v 18. století a dle Hrůzy předjímal zahradní města v kompozici E. Howarda, viz HRŮZA, Jiří, 1965. *Teorie města*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, s. 117.

město.¹²³ Zatímco Howard navrhuje princip pravidelných sídelních soustav, Sorio y Mata dává přednost přesnému půdorysnému tvaru ulic, bloků a rodinných domů, avšak v konečném důsledku se rovněž kloní k Howardově principu: „(...) v každé zemi čase vznikne trojúhelníková síť osídlení, jejíž vrcholy budou tvořit stará města a strany nová lineární města, přičemž plochy trojúhelníků budou určeny pro zemědělství a průmysl.“¹²⁴ Závěry obou autorů se promítají i do 20. století a představují jednu z dobových výzev urbanistické teorie (Ernest May, Nikolaj Alexandrovič Miljutin).

Expanzivní růst měst a celková přeměna jejich politicko-ekonomického diskurzu směřoval k definitivnímu překročení dřívějších akademických diskuzí o teoretickém urbánním rozvoji. Soudobá situace vyvolala potřebu ustanovení prvních doporučujících limitních opatření a regulačních zásad. Město se nemělo stát rozpínavým organismem, ale udržitelným celkem. Z tohoto důvodu vydává R. Baumeister monografii o zásadách rozšiřování měst a zastavované plochy. Z hlavních tezí uvádíme následující: a) projektování a rozšiřování měst spočívá především v určení tras dopravy, b) řešení uliční sítě musí zachycovat jen hlavní směry, c) seskupení různých čtvrtí musí vycházet z vhodné volby území a jeho vlastností a respektovat hygienické předpisy o výrobě.¹²⁵ Tato Baumeisterova *proto-charta* představuje důležité pojítko mezi traktátovou literaturou předchozí etapy a chartami moderního urbanismu 20. století.¹²⁶

Ustanovení regulativů a první pokusy s jejich zaváděním vyvolalo otázku estetických požadavků, přesné definice a využití v městském prostředí. Již renesanční autoři podobné požadavky vznášeli a předpokládali využití okrašlování budov pro širší účely edukace obyvatel. Skupina kolem dalšího významného urbanisty Camilla Sitteho se těmto požadavkům zevrubně věnovala. V Sitteho práci *Stavba měst podle uměleckých zásad* je význam technického provedení sice chápán jako základ existence města, přednost však dává uměleckému dojmu jakožto hodnotově kvalitní nadstavbě.¹²⁷ Autor se v ní vyrovnává s rezidui středověké zástavby a zamýšlí se nad jejím využitím v kontextu památkové péče.

¹²³ V české překladové edici MAREK, Bohumil a kol. (eds.), 1924. *Ebenezer Howard: Zahradní města budoucnosti*. Praha, Vesmír, 122s.

¹²⁴ Citováno z HRŮZA, Jiří, 1965. *Teorie města*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, s. 138.

¹²⁵ Tamtéž, s. 79.

¹²⁶ Týž, 2002. *Charty moderního urbanismu*. Praha, Agora, 93s. ISBN 80-902945-4-5.

¹²⁷ ZATLOUKAL, Pavel, 1981. *Urbanismus konce 19. století v českých zemích se zvláštním zřetelem k činnosti Camilla Sitteho*. Historické vědomí v českém umění 19. století. Praha, Ústav teorie a dějin umění ČSAV. Svazek Uměnovědné studie 3, s. 160-168.

Sitte, na rozdíl od Baumeisterových a dalších architektonických úvah, preferuje kulturní přesah budov před čistě technickou asanací městských čtvrtí.

Závěr 19. a počátek 20. století poznamenal světový konflikt a ztráta stability evropského prostoru. Rozpad středoevropské Habsburské říše, císařského Německa, carského Ruska a vznik nástupnických států se dotkl i urbanismu. Etablovala se zcela nová, avantgardní stanoviska, chartistická hnutí deklarující své postoje a experimentální architektonická řešení. Paralelně k tomu pokračují předchozí urbanistické teorie, i když jsou přizpůsobeny aktuální situaci, tak je např. N. A. Miljutin dáván do souvislosti k A. Soriou y Matou.

Nejvýrazněji se zmíněné tendence projevují ve změně obrazu přelidněného (velko)města a jeho paradigmatu. Na jedné straně se z tohoto důvodu uplatňuje decentralizace a dle Hrůzy desurbanizace městského prostředí,¹²⁸ které stojí v obsahovém kontrastu k metropolizaci a její maximalizaci, tj. v ecumenopoli C. A Doxiada nebo nepřerušovaném lineárním městě Le Corbusiera, na straně druhé. Ideál města se proto navrácí k počátkům způsobu jeho realizace, tj. k definici idey města a funkčnímu rozložení všech složek.

V předkládané práci jsou níže rozebrány spisy E. Howarda *Garden Cities of Tomorrow*, který se soustředí na hledání nových prostorových forem, a Le Corbusiera *Za novou architekturu*. Corbusierovo teoretické dílo shrnuje veškeré zásady funkcionalismu a reprezentuje nové trendy ve 20. – 30. letech 20. století.¹²⁹ Opírá se o tzv. Pět bodů moderní architektury a Athénskou chartu. Oba dokumenty vypovídají o avantgardní vlně a naznačené inovaci v pojetí idealismu, který definitivně překonává utopii v městském plánování a plně ji nahrazuje funkcí: „(...) pojem funkčního města vychází z toho, že forma města je určována jeho základními funkcemi: bydlením, prací, rekreací a je svazující dopravou.“¹³⁰

¹²⁸ HRŮZA, Jiří, 1965. *Teorie města*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, s. 140.

¹²⁹ HALÍK, Pavel, 2005. *Le Corbusier: Za novou architekturu*. Praha, Petr Rezek, 233s. ISBN 80-86027-23-6.

¹³⁰ HRŮZA, Jiří, 2014. *Svět měst*. Praha, Academia, s. 557n. ISBN 978-80-200-1808-3.

2.3 Hledání nových forem: Ebenezer Howard a Zahradní město

Ebenezer Howard koncipoval své dílo jako komplexní odpověď na otázku imigrace obyvatel do měst a narušení rovnováhy mezi prostorem města a venkova, čímž se geometrickou řadou násobí sídelní, ekonomické, správní a ekologické problémy. Howard jimi uvozuje text, přičemž zmiňuje authority, které vytvářejí osnovu celého výkladu. Přímo cituje J. Gorsta: „(...) *musíme odvrátit příliv a zamezit stěhování lidí do měst a vést obyvatelstvo opět na venek. Prospěch i bezpečnost měst samých závisí na vyřešení tohoto problému,*“¹³¹ Farraru: „*Stáváme se zemí velikých měst. Vývoj vesnic vážne nebo upadá...*“¹³² a nakonec Rhodese a Manna. Posledně jmenovaní jsou pro Howarda obzvlášť inspirativní, neboť se věnují tématu rozložení pracovních sil na venkově a ve městech. Shodně identifikují nutnost řešení vylidňování venkova.¹³³

Autor od těchto citací přistupuje ke konstrukci vlastního cíle práce, resp. své urbanistické teorie. Zamýšlí se nad masivním přílivem populace z oblastí tradiční zemědělské produkce do průmyslových center. Tento příliv převádí na fyzikální veličinu přitažlivosti: „*At' byly příčiny, jež způsobovaly v minulých dobách i nyní, že lid hrne se do měst, jakékoli, všechny mohou být označeny jakožto přitažlivé síly.*“¹³⁴ Tato přitažlivost má ve svém významu synonymně nejbližší k (ne)atraktivitě počáteční lokality a koncového místa. Howard je metaforicky označuje za magnety venkova nebo města a každého obyvatele pak za jehlu.

Řešením se pro něj stává velmi jednoduchá metoda, a to doslovné sestrojení nového magnetu, který vytvoří tak přitažlivé podmínky a prostředí, že vychýlí dosavadní společenské tendence stěhovat se do měst. Aby mohl tento magnet existovat, musí se vyrovnat s protikladným životním stylem na vesnici a v městském prostředí, kde procházejí změnou někdejší sociální role. Vzájemný antagonismus na první pohled brání přeskupení dosavadnímu způsobu života ve vybraných lokalitách.

¹³¹ MAREK, Bohumil a kol. (eds.), 1924. *Ebenezer Howard: Zahradní města budoucnosti*. Praha, Vesmír, s. 14.

¹³² Tamtéž, s. 14.

¹³³ K tomuto tématu např. JINDRA, Zdeněk – JAKUBEC, Ivan, a kol., 2015. *Hospodářský vzestup českých zemí od konce 18. století do konce monarchie*. Praha, Karolinum, s. 123. ISBN 978-80-246-2945-2: „Agrární krize 80. a 90. let 19. století zahájila rozsáhlý „útěk z venkova“. Ten znamenal vylidňování jižních Čech, středního Povltaví a Českomoravské vrchoviny.“

¹³⁴ MAREK, Bohumil a kol. (eds.), 1924. *Ebenezer Howard: Zahradní města budoucnosti*. Praha, Vesmír, s. 16.

Tabulka 1 Antagonismus magnetů města a vesnice. Zdroj: E. HOWARD. Zahradní města, s. 18.

Magnet města	Magnet venkova
Vyhoštění z přírody	Krása přírody
Společenská přitažlivost	Nedostatek společnosti
Izolace obyvatelstva	Nezaměstnanost, přeplněná obydlí
Zábavní místnosti ^a	Neobdělaná půda ^c
Vysoké nájemné a ceny	Zakázané cesty
Možnost zaměstnání	Lesy, louky, háje
Příliš dlouhá pracovní doba	Dlouhá pracovní doba
Vysoká míra nezaměstnanosti	Nízké mzdy, nízké nájmy
Mlha a průvan ^b	Nadbytek vody
Nákladné odvodňování	Nedostatek odvodňování
Špatný vzduch, chmurné nebe ^c	Čistý vzduch
Dobře osvětlené ulice	Žádný společenský ruch, potřeba reformy
Pelechy a kořalny ^d	Nedostatek zábavy
Palácovité budovy ^f	LID. Kam půjde?

a) Zóny odpočinku a relaxace

b) Důraz na špatné ekologické podmínky způsobené industrializací

c) Emise škodlivin

d) Nevěstince a hospody

e) V důsledku depopulace na venkově

f) Podle Howarda se jedná o ekonomická centra

Výsledný poměr vypovídá o negativní situaci obou celků. Zatímco město disponuje nabídkou práce, společenskou přitažlivostí, bezpečnými ulicemi (viz dobře osvětlené ulice) a palácovitými budovami, tedy přidanou hodnotou estetiky, venkov nabízí „pouze“ zdravé prostředí bez průmyslové zástavby, nízké nájmy a dostatek vody. Současně je město poněkud paradoxně vystaveno vysoké míře nezaměstnanosti, zkaženým vzduchem a neutěšenými místy typu nevěstinců.¹³⁵ Na venkově absentuje zábava, společenský ruch či sociální reforma. Zajímavá je Howardova závěrečná otázka, kam půjde lid. Prostor venkova jako by automaticky pudil tamní obyvatele k mobilitě a odchodu. Pravděpodobně to způsobují pravidelné agrární krize a s tím související sklon k depopulaci.¹³⁶

¹³⁵ S těmito místy se v pol. 19. století pojila koncentrace kriminality. K tomu např. KLEČÁKOVÁ, Stanislava, 2011. *Ženská kriminalita v ulicích menšího města*. Zločin a trest v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 30. ročníku Symposia k problematice 19. století, s. 171-181.

¹³⁶ MAREK, Bohumil a kol. (eds.), 1924. *Ebenezer Howard: Zahradní města budoucnosti*. Praha, Vesmír, s. 18.

Magnety obou celků předpokládají postupnou izolaci, resp. izolaci obyvatelstva ve městech a izolaci prostoru na venkově. Potřeba reformy je motivována společným nedostatkem i potenciálem konkrétního území. Howard proto konstruuje třetí z magnetů, vycházející ze závěrů prvních dvou, viz Tabulka č. 2.

Tabulka 2 Magnet město-venkov. Zdroj: E. HOWARD. Zahradní města, s. 18.

Magnet město-venkov (synkreze)	
<i>Prostředí</i>	<i>Sociální a ekonomické zázemí</i>
Krása přírody	Společenská příležitost
Pole a sady snadno přístupné	Nízké nájemné, nízké daně
Čistý vzduch	Vysoké mzdy
Čistá voda	Dostatek práce
Dobré odvodňování	Nízké ceny
Krásné zahrady a domy	Žádná úporná práce
Žádný kouř	Možnost podnikání a příliv kapitálu
Svoboda v prostoru	Sociální soulad

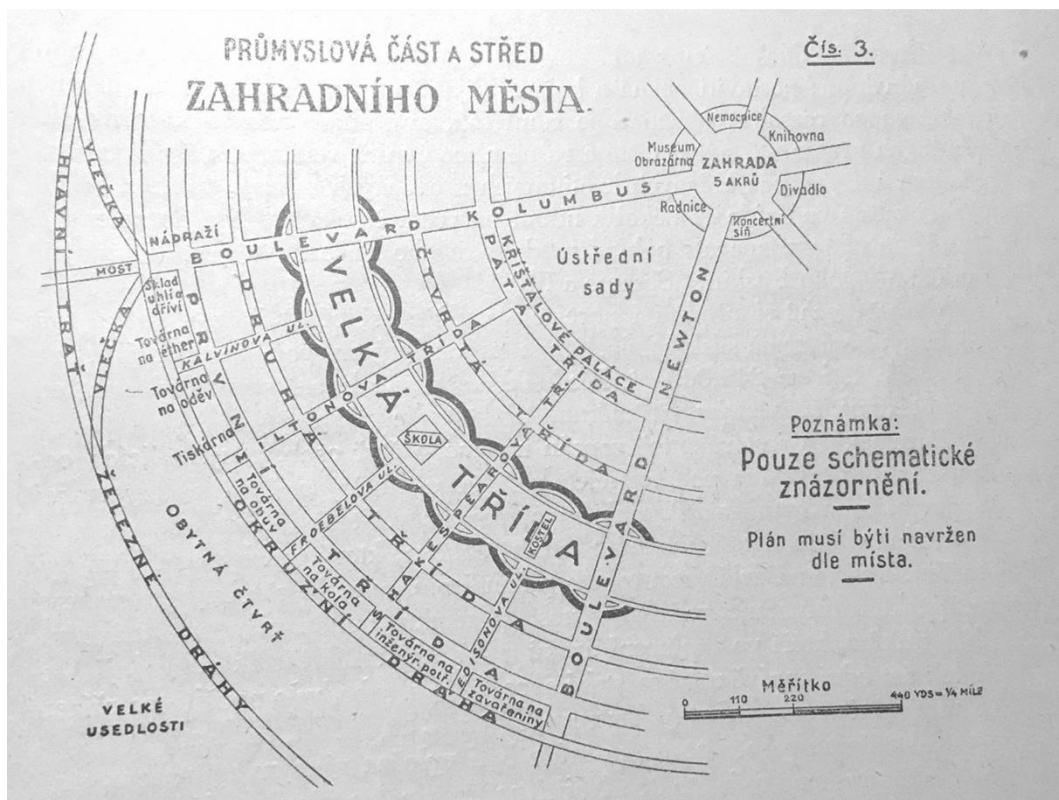
Vznik, byť prozatím pouze v teoretické rovině, nového/ideálního města Howard podmiňuje synkrezi těch pozitivních vazeb, které spoluurčují funkční rozložení a prostorové uspořádání sídelní lokality: „*Oba dva magnety musí splynouti. Jako žena a muž svými různými dary a schopnostmi doplňují se navzájem [...] město jest symbolem společnosti, vzájemné pomoci a přátelské spolupráce [...] a čilých styků všelidských, širokých rozsáhlých sympatií vědy, umění, kultury, náboženství. A venkov! Venkov jest symbolem božské lásky a péče o člověka.*¹³⁷ Jeho teze hlásá návrat k přírodě a harmonii člověka s přírodou v prostoru městského typu: „*(...) Město a venkov musí býti sloučeni a z tohoto utěšeného spojení vznikne nová naděje, nový život a nová kultura.*“¹³⁸ Důsledkem synkretického efektu je vybudování zahradního města, které je urbanistickou realizací třetího magnetu.

Na výstavbě se podílejí inženýři, geometři, stavitelé, zahradníci a elektrotechnici, za nimiž rozeznáváme renesanční kategorii architektů-filosofů. Plán vlastního města implementuje plochy zeleně ve formě zahrad, sadů a parků, v prostoru o přibližné velikosti 6 000 jiter. Z celkové velikosti vyčleňuje cca 1/6 území pro centrální stavby s obslužnými funkcemi na okrouhlém půdorysu. Vnitřní dělení je odvislé od sítě ulic, komunikací a šesti

¹³⁷ MAREK, Bohumil a kol. (eds.), 1924. *Ebenzer Howard: Zahradní města budoucnosti*. Praha, Vesmír, s. 19.

¹³⁸ Tamtéž, s. 19–20.

Industriální výroba je soustředěna na obvodu města, nachází se zde továrny, skladiště, dvory, trhy, uhelny nebo dřevařské závody. Slouží také jako komunikační uzel železniční dopravy, zejména pro náklad zboží a jeho postoupení na trhy. Díky tomu se rozptyluje nepříjemný tovární kouř a zlepšuje se ovzduší v centru.

Obrázek 9 Průmyslová část zahradního města. Zdroj: B. MAREK. Ebenezer Howard: Zahradní města, s. 21.

Zdroje financování zahradního města plynou z nájemních smluv mezi obcí a konkrétním jedincem. Skrze nájemné jsou hrazeny všechny potřebné výlohy: a) placení úroků za koupi pozemku, b) amortizační jistina, c) provádění a udržování všech veřejných prací, které provádějí místní správy, d) vznik specializovaného fondu pro účely starobního, nemocenského a úrazového pojištění.¹⁴² Howard komparuje systém financování s jeho zajištěním ve městech a dochází k názoru, že největší překážkou pro rozvoj obou struktur je nájemné za parcelaci a užívání půdy.¹⁴³ Ačkoli jej zahradní město rovněž ponechává, není vystaveno nedostatku stavebních parcel a ornice, tzn. ceny nájmu udržuje stabilní a nízké. Rozdíl je patrný i oproti venkovu, protože plochy zeleně, jako např. sady a zahrady, neizoluje a spravuje je z veřejných prostředků.¹⁴⁴

¹⁴² HOWARD, Ebenezer, 1924. *Zahradní města budoucnosti*. Praha, Vesmír, s. 27–28.

¹⁴³ Tamtéž, s. 28: „Tento ohromný rozdíl ve výši nájemného způsobuje přirozeně pouze nestejné zalidnění.“

¹⁴⁴ Izolace pozemků na venkově pro Howarda znamená ochranu přírody se zákazy vstupu, např. do některých částí lesů.

Od systému přechází k jeho implementaci v podmínkách zahradního města a jeho částí. Základní premisou je decentralizace, jinak řečeno každá městská čtvrť spravuje svůj objem prostředků na vlastní správu, vazba na centrální instituce je čistě formální. Od ní se odvíjí organizace místní samosprávy, která klade důraz nejen na vlastní financování, ale také na využití svěřených budov. Howard tím předjímá možný úpadek staveb a vznik nevhodných brownfieldů. Od počátku proto např. školní budovy slouží nejen pro svůj účel zřízení, nýbrž jako koncertní sítě, knihovny, kostely a prostor společenského setkávání a schůzování.¹⁴⁵ Objeví-li se nutnost renovace, přestavby a asanace území, mají městské čtvrti vytvořit harmonogram prací a toho se závažně přidržívat.¹⁴⁶

Efektivita správy souvisí se synergií všech procesů, které aktivně vytvářejí obraz ideální společnosti. Proto jsou její instituce organizované v následující hierarchii: správní rada, skládající se z ústřední správy a tří samostatných správních oddělení, tj. a) povšechná správa (finance, práce, zdanění a nájmy, dozor), b) technické práce, c) sociální péče a výchova.¹⁴⁷ Ustavení ústřední správy vyplývá z pozice obce jakožto 100% vlastníka veškeré půdy. Její výkon je rovněž z části decentralizován, jelikož vlastní působnost přenáší na zmíněné správní orgány, ponechává si však odpovědnost za městské plánování, obecní rozpočet a supervizi nad podřízenými orgány. Instituce správních orgánů provádějí kontrolu systému, daňového zatížení obyvatel, výše nájmu a smluvní agendu, zabezpečují flexibilitu ústřední správy a v neposlední řadě udržují, případně opravují, stav svěřených budov a komunikací (kanalizace, ulice, železnice, školy, sady či otevřená prostranství)¹⁴⁸

Volba členů do zmíněných orgánů je také poměrně specifická. Kandidáti se totiž nevyjadřují k nejrůznějším tématům, ale odpovídají pouze na ty otázky, které se bezprostředně dotýkají jejich budoucího působení: „*Tento názor [tj. názor kandidátů ve formě odpovědi. Pozn. autora] musil by býti ovšem věčný pro svou důležitost pro voliče a pro blaho města.*“¹⁴⁹ Howard si od toho slibuje transparentní volby a snadnější orientaci v množství kandidátů. Volit mohou muži i ženy, resp. všichni daňoví poplatníci. Zřejmě také

¹⁴⁵ MAREK, Bohumil a kol. (eds.), 1924. *Ebenezer Howard: Zahradní města budoucnosti*. Praha, Vesmír, s. 38.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 38.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 59.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 58–59. Ve skupině c) sociální péče a výchovy se nalézá výchova, tj. vzdělávání, knihovny, lázně a prádelny, hudba a hřiště (hry). Povšechnou správu lze chápat jako obecní, či základní. Finanční pododdělení kromě rozpočtování finančně zaštiťuje výkon ústřední správy.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 60: „*Nežádalo by se na kandidátech, aby projevili své názory o množství různých otázek, týkajících se městské administrace a o nichž mohou mít přesných pojmů a s nimiž během úředního období nebudou se ani zabývat, nýbrž aby podali své mínění o té které speciální otázce nebo skupině otázek.*“

nezastává názor výsadního práva některého ze skupin obyvatel a prosazuje rovnoprávné postavení voličů.

Harmonické vztahy mezi jednotlivými zastupitelskými složkami zahradního města teoreticky ohrožuje jeho monopolní postavení, neboť v ekonomických vazbách vystupuje jako majoritní, resp. absolutní vlastník veškeré plochy (orné půdy, stavebních parcel). Tomu má předejít tzv. poloměstské podnikání. Jeho návrh primárně řeší problémy s propagací odpovědného soukromého podnikání obyvatel, za podmínky udržitelného množství obchodů ve smyslu fyzických prostor, širokého sortimentu, klientsky orientovaného přístupu, zdvořilého zacházení, čímž se má zamezit vzniku jakéhokoli monopolu.¹⁵⁰ Howard však nechápe monopol jako příklad nedokonalé konkurence, jelikož „*rozpoutá-li se konkurence proti obchodníku, trpí spolu s ním, neboť ztratí prostoru, kterou by mnohem raději věnovali jinému účelu, budou nuceni platit vyšší ceny, než za které by jim mohl dodávat obchodník, budou musiti poskytovat městské služby dvěma obchodníkům místo jednomu, zatím co oba konkurenti nemohli by platiti tak vysokou daňovou rentu jako původní obchodník.*“¹⁵¹ Spíše se podle něj jedná o veškerou absenci jakéhokoli dalšího subjektu v dotčených ekonomických vztazích. V zájmu obce tedy je do nich vstupovat jako kontrolní orgán, ale neregulující podstatu trhu.

Výklad ekonomické bilance úzce souvisí se sociální otázkou v prostoru zahradního města. Autor se poměrně striktně vymezuje vůči Owenovým a Fourierovým socialistickým názorům: „*Ale k čemu vede toto učení, že všichni lidé mají stejný nárok na užívání půdy? Máme se snad vrátiti k dobám, kdy půda byla pusta a neoplocena a živiti se kořínky, jahodami a zvěří? Nebo máme se podati vedení pánů Fouriera, Owena, Le Blanca, aj.? Neučiníme zajisté ani toho, ano onoho.*“¹⁵² Podobně odsuzuje principy komunistické utopie, což opět dokládá obsahovou aktualizaci ideálního města.¹⁵³

Prezentaci zahradního města zakončuje porovnáním s návrhy jiných soudobých autorů, zejména s J. S. Bunkinghamem. Povrchně se skutečně oba autoři shodují v klíčových záležitostech jako sociopatologických jevech, hospodářství obcí, životním prostředí a technickém stavu sídel. Jak sám Howard komentuje, liší se ale ve vnitřním prostředí. Buckingham preferuje přísně vyžadovaný soulad společenské kooperace, odstranění

¹⁵⁰ MAREK, Bohumil a kol. (eds.), 1924. *Ebenezer Howard: Zahradní města budoucnosti*. Praha, Vesmír, s. 60n.

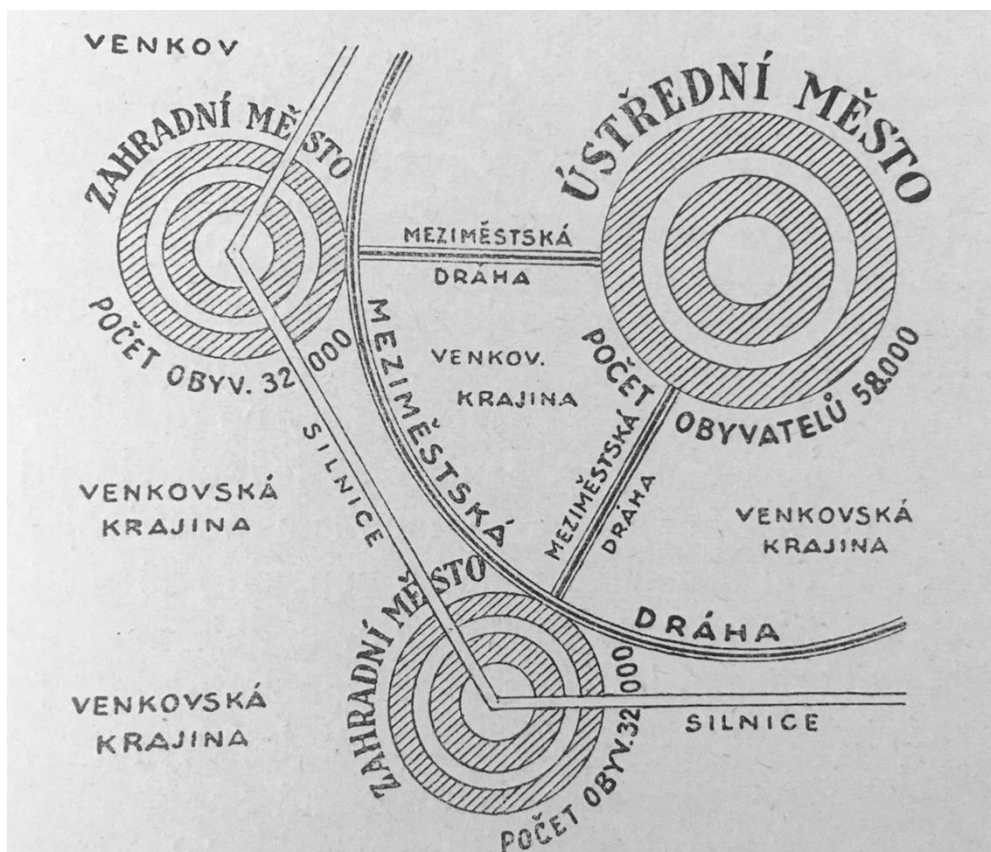
¹⁵¹ Tamtéž, s. 62.

¹⁵² Tamtéž, s. 79.

¹⁵³ Tamtéž, s. 73: „*Doufám, že žádný čtenář nesplete pokusu námi hájeného s jakýmkoli pokusem o absolutní komunismus. Náš plán není však ani pokusem socialistickým.*“

zbrojního průmyslu jako potenciálního zdroje válek a konkurence. V zahradním městě panuje soulad mezi individuálním a kolektivním prvkem, tj. podporuje vnitřní diverzifikaci: „(...) obyvatelé zahradního města požívali by plných práv volného sdružování a byly tam možny nejrozmanitější formy individuální a kooperativní práce a úsilí.“¹⁵⁴

Nejpodstatnějším rozdílem mezi teoretickými návrhy soudobých urbanistů a tím Howardovým tkví v přímé realizaci zahradního města. Ve Velké Británii jím bylo sídliště Letchworth roku 1903 a o dva roky později londýnské předměstí Hampstead Garden. Výstavbě předchází založení mezinárodní asociace Garden City Association, která myšlenku nového typu měst propagovala, ohlas získala např. i v tehdejší Československu.¹⁵⁵ Formu obou sídlišť bychom mohli charakterizovat jako suburbánní nebo satelitní. Vztah mezi mateřským a dceřiným městem Howard načrtl a podporoval vznik tzv. sídelní soustavy, viz obr. č. 10.

Obrázek 10 Sídelní soustava zahradních měst. Zdroj: B. MAREK. Ebenezer Howard: Zahradní města s. 97.

¹⁵⁴ MAREK, Bohumil a kol. (eds.), 1924. Ebenezer Howard: Zahradní města budoucnosti. Praha, Vesmír, s. 83.

¹⁵⁵ JEBAVÝ, Matouš, 2012. Zahradní města: Teorie zahradního města, příklady založení zahradních měst na počátku 20. Století, vliv na současné zakládání městských čtvrtí. Konference SZTK Luhačovice 2012, s. 7.

Velikostní poměr satelitních / zahradních měst nezpůsobuje prostorovou disproporci, jelikož se drží zásady přesného počtu obyvatel, založení nové filiace a/nebo jakéhosi přirozeného růstu; v textu nalezneme komentář, že *město poroste*,¹⁵⁶ aniž by narušilo společenské, ekonomické a institucionální prostředí.

Idea přírody a města v průběhu výkladu o zahradním městě nabývá zcela nových rozměrů v interpretaci E. Howarda. Jestliže Alberti, Filarete nebo Campanella uvažují nad poměrem obou struktur, přichází urbanistická teorie *Garden City* naplňující tyto renesanční předpoklady v originální realizaci. Nicméně nereaguje pouze na ideu, ale rovněž na maximálně realistické podmínky obyvatel měst 19. století. Kvůli tomu Howard překonává utopismus a socialismus v městském plánování a ztělesňuje významový posun idealismu směrem k praktickým otázkám funkce, občanské vybavenosti a udržitelné existence venkovských oblastí a měst.

¹⁵⁶ MAREK, Bohumil a kol. (eds.), 1924. *Ebenezer Howard: Zahradní města budoucnosti*. Praha, Vesmír, s. 92.

2.4 Hledání nových funkcí: Le Corbusier *Za novou architekturou*

Jeden z nejvýznamnějších teoretických spisů architekta a urbanisty Le Corbusiera (vlastním jménem Charles Édouard Jeanneret) *Za novou architekturou* čerpá ze soudobých diskuzí o (velko)městech,¹⁵⁷ jejich stavu, problémech a výhodách, a poskytuje zázemí funkcionalistickému výkladu estetiky, plánování, vybavenosti, apod. Respektuje historické epochy, avšak nepřijímá stylová dogmata, a způsobem sobě vlastním Le Corbusier de facto překládá architektonické ideály historie do jeho současnosti. Můžeme v tomto spise spatřovat určitou významovou paralelu s Albertiho obsáhlým traktátem upravující v intenci renesanční imaginace Marca Polliona Vitruvia. Oba autoři, byť Corbusier mírně vyhoceným lexikem, varují před uměleckou strnulostí a úpadkem vzdělání architektů, apelují na nutnost komplexního pohledu na architekturu, zejména v oblasti městského plánování a samotné výstavby. Vlastní texty následně působí na urbanistické teorie a minimálně se snaží vyvolat dojem dějinného předělu mezi starší, dekadentní, érou a novými podněty vycházejícími ze „znovuzrození“ architektonické myšlenky; která se u Albertiho nesla ve znamení návratu k antické formě, u Corbusiera v redefinici funkčních složek.

Oscilace mezi minulostí a přítomností je patrná ihned zkraje spisu: „*Architektura je jednou z nejnaléhavějších potřeb člověka, protože dům byl za všech dob nezbytným nástrojem, který si udělal.*“¹⁵⁸ Nástroj je proto určujícím faktorem civilizačního vývoje a dělí ho podle použitých materiálů na dobu kamennou, bronzovou, železnou. Pokud je nástroj zastaralý, nepotřebný a nefunkční, nelze jej nadále používat. Problém nástroje se proto záhy přenáší do společenské oblasti, resp. morálního hlediska. Pro Corbusiera je tímto morálním hlediskem především věkovitost domu jako explicitní ukázky úpadku: „*(...) náboženství domu zůstává po staletí stejné. Dům se zhroutí [...] naše domy se nám protíví, prcháme z nich a navštěvujeme kavárny a tančírny [...] zmocňuje se nás demoralizace.*“¹⁵⁹ Podíl viny na tom nese rozpolcení principu *ohrazování prostoru* na část technickoingenýrskou,¹⁶⁰ která

¹⁵⁷ HALÍK, Pavel, 2005. *Le Corbusier: Za novou architekturou*. Praha, Petr Rezek, 233s. ISBN 80-86027-23-62.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 5.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 6.

¹⁶⁰ Le Corbusier to takto nedefinuje, ale v zásadě jde o tento princip stanovený již Albertim.

je na vzestupu, a kvalitativně vyšší architektonickou, jež ustrnula ve falešnosti a patolízalství.¹⁶¹

Výtka směrem k systému výuky nesouvisí s architekturou jakožto umělecko-technickým fenoménem. Rámcově se však nachází v nevyhovujících podmínkách, podle autora se jedná o jakousi postupující nemoc. Diagnóza je jednoduchá: ctít a udržovat harmonii mezi architektonickou emocí a inženýrskou pravdou, dále vrátit se k počátkům: „(...) začít od začátku a používat ty prvky, které dokážou zasáhnout naše smysly, naplnit naše vizuální touhy, a naladit je tak, aby nás jejich vzhled jasně vzrušil.“¹⁶² Z diagnózy vyplývá nápravná výzva vyjádřená v archetypech objemu, povrchu, plánu a regulačních linií.¹⁶³

Rekapitulace historického vývoje stavitelství vede Le Corbusiera k závěru, ve kterém odmítá slohovou identifikaci konkrétních období, jelikož je bezpředmětná na rozdíl od původních nástrojů (kámen, bronz, železo): „*Určení architektury je závažnější, tíhne k vznešenosti a svou objektivitou zasahuje nejsilnější instinkty.*“¹⁶⁴ Obdiv ke starověku souvisí s geometrickou přesností a jednoduchostí zároveň, středověk reprezentován katedrálou od tohoto prizmatu objemu upouští a nahrazuje ho zbytečně složitým řešením.¹⁶⁵ Soudobou situaci architektury vnímá autor značně depresivně, hovoří o sterilních svazcích, jaké mezi odborníky-staviteli panují, dokonce Grand Palais či nádraží d'Orsay nechápe jako dílo architektury.

Úkol architektů ztotožňuje s principem stylové purifikace, zbavující staveb nevhodného parazitování na povrchu a objemu. Soubor těchto požadavků na každého potenciálního inženýra, architekta a/nebo stavitele koreluje s autorovým názorem na město. To mělo být v první řadě přesně navržené pomocí plánu města, následně vybavené čistými ulicemi, adaptovanými na obytné zóny, s důrazem na definovaný objem, neboť „*jasnost celku povzbuzují jasnost ducha a zajišťují klid šťastně narozených věcí.*“¹⁶⁶ Kriticky se proto staví k šachovnicovému půdorysu severoamerických měst, nicméně uznává nutnost

¹⁶¹ HALÍK, Pavel, 2005. *Le Corbusier: Za novou architekturu*. Praha, Petr Rezek, s. 6. ISBN 80-86027-23-62.

¹⁶² Tamtéž, s. 8.

¹⁶³ Tamtéž, s. 8 – 9: „*OBJEM je prvkem, jehož prostřednictvím naše smysly vnímají a měří a jímž jsou plně zasaženy. POVRCH je obalem objemu a může vjem zmařit nebo zesílit. PLÁN je generujícím momentem objemu a povrchu. Jím je všechno nezvratně určeno. Pro architekta ještě zbývají REGULAČNÍ LINIE představující jeden z prostředků, kterým dosahuje architektura oné smyslové matematiky, která nám skýtá blahodárný vjem řádu.*“

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 15.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 19: „*Katedrála proto není zvlášť krásná, hledáme v ní náhradou za to subjektivní řád, je mimo výtvarnost.*“

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 27.

jednoduchosti geometrických linií, podle jejich inženýrského výkladu, s odkazem na Bramanta a Raffaela.¹⁶⁷

V tomto složitém procesu přeměny a obnovy funkčních složek hraje důležitou úlohu městské plánování, které je také zásadním generativním činitelem v dějinách a současnosti architektury. Abstrahovaný plán a plánovací činnost zbavuje jednotliviny, v podobě budov, i celky, reprezentované např. městy, chaotičnosti, neurčitého estetického profilu a zcela nefunkční vybaveností. Proto není městské plánování předmětem asanace pouze části městských čtvrtí, reakcí na hygienické podmínky dělnických kolonií nebo hledáním ideální polohy pro založení centra, ale veskrze všestrannou revizní prací. Pro Corbusiera je to opět přelomový historický akt srovnatelný s výstavbou Versailleského paláce: „*Města musí být pojata a vytyčena v celém rozsahu [...] technická, finanční a konstruktérská zdatnost naší epochy je zralá pro uskutečnění tohoto úkolu.*“¹⁶⁸ Za první ozvy těchto revizí označuje např. Garnierovo průmyslové město (*Cité Industrielle*), u kterého obdivuje střídání výrobních, obytných a relaxačních zón představující harmonický řád, či projekt věžového města Augusta Perreta.¹⁶⁹ Perretův návrh pochvalně komentuje následovně: „*(...) to je architektura hodná naší doby.*“¹⁷⁰

Vlastní koncepci města na pilotech Corbusier chápe jako reálnou variantu Perretova teoretického modelu. Základní premisou je stavba na úrovni terénu, bez nutnosti větších povrchových úprav kvůli kanalizaci, rozvodům vody nebo plynu, metra, apod. Zamýšlené budovy stojí na připravených betonových sloupech nesoucí přízemní patra. Veškerou dopravní obsluhu lokalizuje pod nejnižšími patry a naopak občanskou vybavenost, typu rekreačních středisek, přenáší na střešní terasy. Každá z městských čtvrtí je obklopena dostatečným množstvím zeleně, čímž podtrhuje úsporu zastavěné plochy. Tato koncepce ostře kontrastuje se soudobým stavem: „*Místo aby se navrhovala města z pravoúhlých bloků uzavírajících nezdravé dvory, brlohy bez vzduchu a slunce, s úzkými ulicemi sevřenými sedmipatrovými budovami trčícími nad vozovkou, navrhnou se na stejných plochách a při stejné hustotě osídlení tělesa budov v zubovitých řadách klikaticích se podél ústřední avenue [...] budou hledět nikoli na neduživé stromy dnešních bulvárů, ale na trávníky,*

¹⁶⁷ HALÍK, Pavel, 2005. *Le Corbusier: Za novou architekturu*. Praha, Petr Rezek, s. 28. ISBN 80-86027-23-62.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 38.

¹⁶⁹ Tamtéž, 39 – 40.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 43.

*sportoviště a bohaté stromoví.*¹⁷¹ Kvalitativní změnu autor předpokládá i v několikaletém připomenuté estetice, resp. již na úrovni plánu, nikoli pouze v samotném výsledku.

Z hlediska základních funkcí věnuje značný prostor úvahám o bydlení. Jak bylo popsáno výše, Corbusier odmítl neměnné „náboženství domu“ jako implicitní faktor architektonického úpadku. Moderní obytný prostor definuje jako: „*Útulek před horkem, zimou, deštěm, zloději, indiskrétními lidmi. Přijímač světla a slunce. Určitý počet příhrad pro kuchyň, práci, intimní život.*“¹⁷² Předpojatost vůči dalším okrasným prvkům je zjevná, odmítá nadbytečný počet místností i nábytku, stejně jako zdobné detaily např. na knihovnických policích. Pro názornost sestavuje tzv. axiomy: 1) židle jsou udělány k tomu, aby se na nich sedělo, 2) elektřina dává světlo (namířeno proti mohutným lustrům), 3) okna slouží k osvětlení mírnému, silnému nebo vůbec žádnému a dále k výhledu ven, 4) obrazy jsou udělány proto, abychom se do nich ponořili: „*(...) vaše stěny jsou jako známková alba s bezcennými známkami,*“¹⁷³ 5) dům je udělán proto, aby se v něm bydlelo.¹⁷⁴ Z nich vyplývá Corbusierova Příručka bydlení,¹⁷⁵ která je doplňuje o řadu podrobností.

Aby bylo možné popsané změny aplikovat, musí dojít k novému pojetí společenského i architektonického standardu. V případě sociálních faktorů se jedná o morálně-etický posun, jenž se promítá do stavební činnosti: „*Vyžadujeme inteligentní, chladné a klidné lidi, aby postavili domy a vytyčili města.*“¹⁷⁶ Standard v architektuře je věcí složitější diskuze stojící mezi vývojem pokroku a racionalitou. Výběr výrazových prostředků tohoto standardu podléhá řádu, jehož základ spatřuje v geometrické přesnosti antického Říma: „*Prosté objemy rozvíjejí nesmírné plochy povrchů, které se ohlašují charakteristickou rozmanitostí podle toho, zda jsou to kupole, valené klenby, válce, pravoúhlé hranoly nebo pyramidy,*“¹⁷⁷ rovnovážnosti byzantského období a emočním umění Michelangela vyjádřeném v osobitém tvoření překonávající hranici renesance. Řád notně doplňuje plán, který standardu vytváří obsahový rámec zásadou *vnějšek je vždy také vnitřek.*¹⁷⁸ Soulad všech těchto složek

¹⁷¹ HALÍK, Pavel, 2005. *Le Corbusier: Za novou architekturu*. Praha, Petr Rezek, s. 45. ISBN 80-86027-23-62.

¹⁷² Tamtéž, s. 89.

¹⁷³ Tamtéž, s. 94.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 92–95.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 96. V této příručce Le Corbusier uvádí několik doporučení, mezi nimi např.: „*Žádat koupelnu plnou slunce, jako jednu z největších místností bytu, např. bývalý salon. Celá stěna jako okno, otevřené pokud možno na terasu pro sluneční koupele; porcelánová umyvadla, koupací vana, sprchy, gymnastické pomůcky.*“

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 100.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 127.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 154.

v končeném důsledku zbavuje architekturu dekadentního stavu a posouvá ji do znovu do oblasti čisté tvorby ducha.

Hlavním představitelem proměněného urbanismu je ideální sériový dům: „(...) *sériový dům zavede jednotu prvků, oken, dveří, konstrukčních postupů, materiálů,*“ neboli vyjádří v harmonickém výkladu všechny výše uvedené zásady standardizace estetických a stavebních zásad. To vyžaduje součinnost architektů, inženýrů, estétů a cílové skupiny, tj. obyvatel. Corbusier tím uzavírá to, co nazývá epochálním problémem: od náboženství domu, přes strnulost až sterilitu vzdělávacího systému architektů, inženýrskou stavbu, standardy a řád, směrem k diagnóze nevyhovujícího stavu. Autorovými slovy: „*Rovnováha společnosti je otázkou výstavby.*“¹⁷⁹

Na závěr spisu je znovu otevřena úvaha nad původem disharmonie v sociální a urbanistické oblasti. Kategorii minulosti nazírá optikou fungující instituce rodiny a specifického životního stylu: „(...) *uspořádal člověk svůj život podle systémů určených jako přírodní.*“¹⁸⁰ Proti tomu stojí symbolické moderní bydlení. Pro něj užívá Corbusier metaforu šnečích ulit, které jsou pouze zahnívajícím, neurčitým a zpuchřelým strojem: „*Stroj, v němž bydlíme, je staré hnízdo plné tuberkulózy.*“¹⁸¹ Společnost z něj vzešlá brání kvalitativní přeměně nejen vlastních domovů, ale také celých měst.¹⁸² Negativní závěr těchto faktorů lze překonat pouze v době příchodu tzv. nové doby. Ta je formována průmyslem a ekonomickými aktivitami, v jejichž intenci mění architektura svůj kód a stavba našla své prostředky.¹⁸³ Výběr prostředků „*přináší uvolnění, jež minulá tisíciletí marně hledala.*“¹⁸⁴

Nový kód architektury v sobě nese díl inovativních postupů, včetně použitých materiálů, překonání dikce stylového rozřazení, dekorativních a estetických prvků, dále revoluční odmítnutí původní architektonické kodifikace a překonání znepokojivé přítomnosti urbanismu. Proto nenavrhuje ideální města pouze jako výraz tohoto kódu, ale vyjadřuje jimi návrat k anticko-renesanční formě objemu a povrchu, bez následujících vývojových konotací. Jsou funkcí zbavené přebujelé estetiky, dekorace, slohového dogmatu; to je Corbusierova výzva k obnově myšlenky architektury stojící mezi znovuzrozením a revolucí.

¹⁷⁹ HALÍK, Pavel, 2005. *Le Corbusier: Za novou architekturu*. Praha, Petr Rezek, s. 211. ISBN 80-86027-23-62.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 217.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 221.

¹⁸² Tamtéž, s. 223.

¹⁸³ Tamtéž, s. 225.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 227: „*Stavba také našla své prostředky, které samy o sobě přinášejí uvolnění, jež minulá tisíciletí marně hledala.*“

Přesto však nelze nezmínit kritické ohlasy na některé realizace, např. výstavbu vily Savoye v Poisy, která na první pohled splňovala všechny výše zmíněné zásady a byla chápána jako zcela zásadní dílo Le Corbusiera. Při podrobném rozboru ale nebyl plně využit potenciál veškerých částí, jak o něm sám referoval v rozebraném díle *Za novou architekturu*, čímž zůstal postulát Pěti bodů moderní architektury poněkud izolovaný.¹⁸⁵ Zcela nekompromisní návrh vzhledem k historickým hodnotám městského jádra se stal model přestavby Paříže, tzv. Plán Voisin, představený poprvé v Salon d'Automne v roce 1922. Tento model, zahrnující pravidelně rozestavené výškové budovy o šedesáti patrech na křížovém půdorysu, nebyl pouze dílčí čtvrtí, ale novým správním a administrativním centrem. Funkcionalistická monumentalita zde dosáhla vrcholu, nicméně za cenu schematismu, nehumánních podmínek a extrémně strukturovaného prostoru.¹⁸⁶

Obrázek 11 Plán Voisin. Zdroj: <http://www.fondationlecorbusier.fr>

¹⁸⁵ BENTON, Tim, 1987. *The Villas of Le Corbusier: 1920-1930*. London, Yale University Press, 224s. ISBN 978-0300049350.

¹⁸⁶ FISHMAN, Robert, 1982. *Urban Utopias in the 20th Century: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright, Le Corbusier*. London, The Mit Press, s. 205n. ISBN 0-262-56023-2.

2.5 Charakteristika nového ideálního města

J. Le Goff označil epochu zahrnující kulturu renesance a státoprávní vývoj do konce 18. století za ideově stabilní prostředí. Zrodem občanské společnosti a příchodem průmyslové revoluce se radikálně proměňuje evropská i mimoevropská společnost. S koncem protoindustrializace se objevila strojová výroba, mající vliv na nové společenské uspořádání. Původní sociální role petrifikovaly do stavu, kdy je nebylo možné dále replikovat. Všechny tyto procesy se odrážely v urbanistické teorii a praxi, v jejichž rámci se objevovaly myšlenky ideálu forem, půdorysu, plánu a funkce. Město symbolicky opouští hradby a otevírá se modernizaci, stává se novým městem.

S nárůstem pracovních příležitostí v průmyslových zázemích měst došlo ke zrodu fenoménu vylidňování venkova a populačnímu růstu obyvatel měst. Podmínky obslužného a dělnického personálu vyvolaly nutnost rychlé a levné bytové zástavby v okolí továrních domů. Zcela nevyhovující hygienická zázemí plně zasáhla nejen tyto „dělnické“ čtvrti, ale celá města. Urbanisté tak byli konfrontováni se složitým problémem nekontrolovatelného růstu, depopulací venkovských oblastí, bezpečnosti, hygieny a ztrátou původních funkcí, jako např. obranných reprezentované již nevyhovující fortifikací. Prvními opatřeními se proto staly regulační zásady, o kterých hovořil např. R. Baumeister. Jeho pojetí svým vyjádřením předjímalo chartistické hnutí v první polovině 20. století. Dále to byla tendence ke zlepšování stavu dopravních koridorů a městské infrastruktury, což se sekundárně promítalo v přijatých opatřeních na podporu adekvátních hygienických podmínek. Míra urbanizace se prudce navyšovala v souvislosti s implementací industrializace výroby a hustotou osídlení. Potřeba regulace se proto jevila jako zcela logický krok k sanaci vznikajících problémů.

Kromě určování limitů v růstu měst a městských částí byla pozornost věnována novým prostorovým formám. V tomto kontextu je nutné poznamenat, že se přijaté limity lišily podle charakteru růstu měst a emancipace zmíněných příměstských zón. Ty se záhy staly určujícím indikátorem v interpretaci ideálních prostorových struktur a sociálních otázek, jež v konečném důsledku aktualizovaly význam *ideálního města* zbaveného utopické konotace a upřednostňující hledisko efektivity a funkce. Úvahy nad efektivitou a funkcí byly rovněž neodmyslitelně spjaty s kvalitativním posunem dopravní obslužnosti a občanské vybavenosti, tak např. v USA navazuje na zvyšující se míru urbanizace a využívání osobních automobilů rezidenční suburbanizace.

U E. Howarda bylo klíčovým slovem míra efektivní decentralizace urbánní správy, udržitelnost prostoru a ustanovení nové společenské smlouvy mezi obcí a občanem. Vše směřovalo k vychýlení migračních preferencí a konstrukci takové přitažlivé síly, která zastavuje masivní přesun obyvatel do měst. Howard se přitom neuchýlil k socialistické reformě, avšak rozpracoval komplexní urbanistickou nápravu.

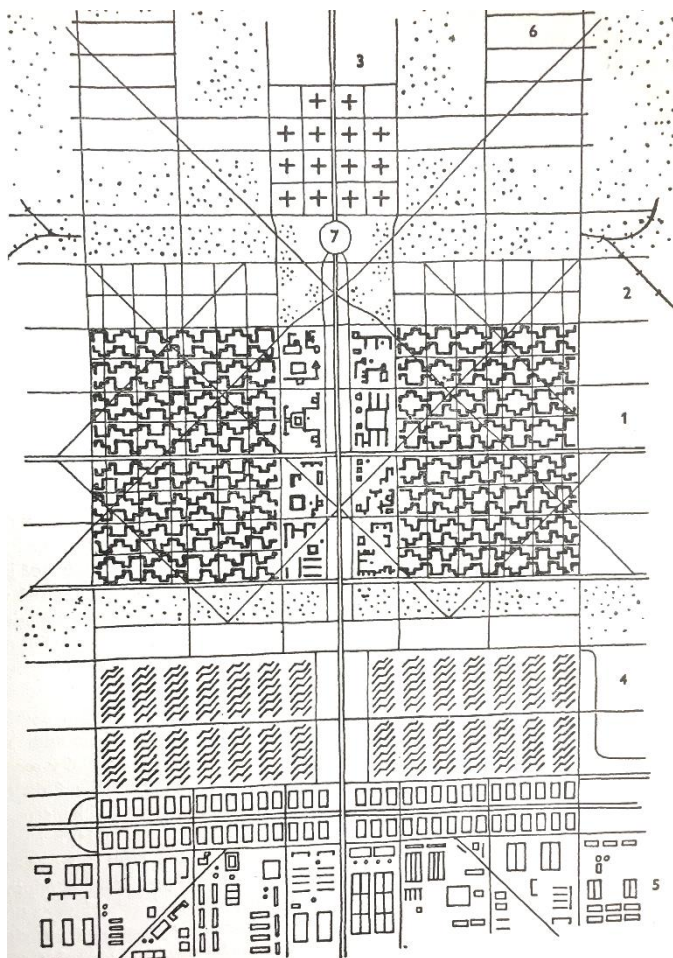
Zahradní město úspěšně integrovalo výrobu, umístěnou na periferii, téměř všudypřítomnou městskou zeleň, bydlení a akcentovalo rozvoj dopravních koridorů spojující samosprávné čtvrti. Růstový potenciál se Howard nesnažil omezovat, naopak jej podporoval. Měly tak vzniknout celé sídelní soustavy s pevnými vazbami na mateřské město. Teoretický koncept se mu podařilo rovněž zrealizovat, a to konkrétně výstavbou předměstí Hampstead Garden v roce 1905 a sídliště Letchworth o dva roky dříve. Přímou realizací postulované prostorové formy překonalo *ideální město* čistě teoretický plán, čímž přestalo být předmětem pouze filozofického či sociologického názorového diskurzu.

Obrázek 12 letecký snímek sídliště Letchworth. Zdroj: <https://www.cnu.org/publicsquare/2017/01/10/garden-towns-need-some-garden-city-thinking-succeed>

Jestliže se Howard zaměřoval na formu, podobně jak J. S. Buckingham a další urbanisté, Le Corbusier v díle *Za novou architekturou* poukázal na problém architektury jakožto celku, estetiky budov a v neposlední řadě na funkční složky města. Pouze návrat k archetypálním kategoriím objemu, povrchu, imaginativnímu plánu a regulačních linií zaručovalo skrze určitou purifikační „vlnu“ kvalitní domov, funkční město a zbavilo

architekturu všudypřítomného úpadku. Návrh vlastního funkcionalistického města uveřejnil Corbusier v roce 1922. Koncepce tzv. *Zářícího města* se opírala o tyto principy: a) uvolnění městského centra, b) zvýšení hustoty, c) rozšíření zeleně.¹⁸⁷ V podstatě se jedná o formu věžových domů se šedesáti patry s dopravním centrem na dvou úrovních (letiště a pozemní doprava). Občanskou vybavenost znázorňuje níže přiložený obr. č. 13.

Obrázek 13 Zářící město. 1) obytná zóna, 2) vyslanectví a hotely, 3) obchodní a administrativní centrum, 4) průmysl, 5) těžký průmyslu, 6) satelitní město, 7) dopravní centrum. Zdroj: J. HRŮZA. *Teorie města*, s. 97.

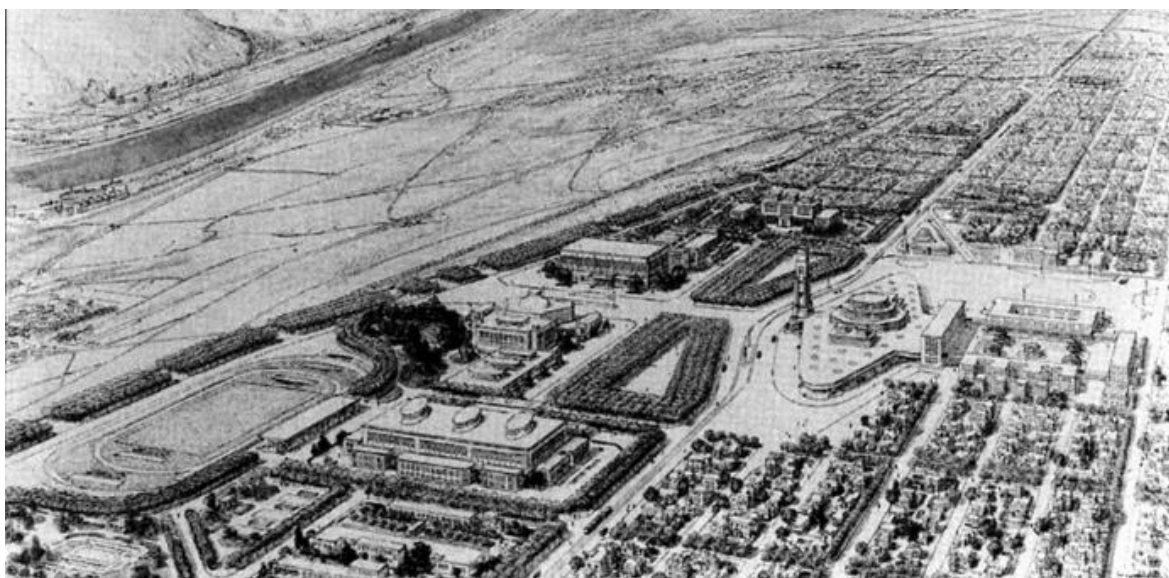
Le Corbusierův návrh navíc zohledňuje tendenci, patrnou od 19. století, tj. budování velkoměst. Výrazně se na ní podepisuje poválečná situace ve 20. století a opětovný nárůst urbanismu v evropském prostoru: „(...) Už od přelomu století byla navíc většina měst intenzivně elektrifikována, což vedlo mimo jiné ke zvýšení bezpečnosti a snížení množství krádeží (...).“¹⁸⁸ Bezpečnost a vyšší životní úroveň se stávají dalšími atributy idealizované podoby (velko)měst. Doklad o tom máme i v avantgardní architektuře a urbanistických

¹⁸⁷ HRŮZA, Jiří, 1965. *Teorie města*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, s. 96.

¹⁸⁸ HURBANOVÁ, Lucie, 2014. *Vývoj urbanizace ve světě a současné postmoderní město*. Brno. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Ekonomicko-správní fakulta. s. 33.

teoriích, jak bylo zmíněno výše. Postupně dochází k renovacím a přestavbám městských čtvrtí, které odstraňují nevyhovující nebo zastaralé relikty starší zástavby. V českých zemích je to např. pražská asanace. Nejvýznamnější asanační práce se dotkly Josefova, a tedy původního židovského ghetta. Důsledkem bylo celkové zlepšení panujících životních podmínek, avšak za podmínky ztráty cenných kulturních památek. Příklad Josefova lze chápat jako určitý symbol soudobé urbanistické praxe: ztráta paměti místa (fortifikace, středověká centra měst, židovská ghetta) ve prospěch zlepšení dopravní obslužnosti, občanské vybavenosti, hygieny a bezpečnosti.

Nová vlna, která je reflektována několikrát připomenutou urbanistickou diskuzí 19. a první poloviny 20. století, dokazuje posun výkladové roviny městského ideálu, explicitně u funkcionalistů sledujeme redefinici podstaty, jinak řečeno idey, města. Přestává platit teze o statickém městě omezeném v růstu a naopak se přijímá její opozice v podobě dynamiky rozvojového potenciálu. Reprezentantem její vizualizace je např. Garnier a návrh Průmyslového města.

Obrázek 14 Pohled na centrální náměstí Průmyslového města. Zdroj: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/58/>

Přesto že jsme sledovali inovativní posun ve významu městského ideálu a vlastních funkčních složek, je patrná určitá kontinuita původních renesančních myšlenek. Nové formy a funkce stále odpovídají snaze o vytvoření harmonické kompozice vlastní zástavby, společnosti a rozvoje sídel. Autoři vybraných pramenů se ostře vymezují proti utopické a futuristické interpretaci funkčního a/nebo prostorově ideálního města, což deklaruje tuto kontinuitu. Doplnuje ji zmíněný terminologický rozklad původního chápání ideálu geometricky symetrického půdorysu, majetkové rovnosti, antické estetiky a formy, občanské vybavenosti a odpovědného chování obyvatel.

V tomto ohledu ambivalentní trend (inovace vs. kontinuita) příznačně komentuje Miljutin popisem svého lineárního města: „*Co možná nejvíce světla, vzduchu, radosti a jednoduchosti – taková je soutěžní podmínka pro dnešního architekta.*“¹⁸⁹ Nové ideální město je rámcově zasazeno ve vzdušném a prosvětleném prostoru, což konvenuje o něco starším úvahám Albertiho, který doporučoval zevrubné zkoumání krajiny a plochy určené ke stavební činnosti, ale i Morovým a Campanellovým radám umístit město na nejvhodnějším místě mající příhodný vliv na tamní obyvatele. Moderní urbanismus k tomuto myšlenkovému korpusu připojuje *simplicitu*, tj. vyjádření jednoduchosti, za níž se skrývají synonyma funkčnosti, efektivity a variace společenské kultury.

¹⁸⁹ Citace převzata z VACKOVÁ, Barbora. „Co možná nejvíce světla, vzduchu, radosti a jednoduchosti“: prvky utopického myšlení v historii městského plánování. In: www.socstudia.fss.muni.cz [online]. 26. 7. 2017 [cit. 26. 7. 2017].

3 SOUČASNÉ PERSPEKTIVY

V kontextu současných urbánních procesů a odborného urbanistického diskurzu lze rozeznat v zásadě tři interpretační linie zahrnující určitou podobu, resp. identifikaci prvků ideálního města: a) udržitelnost městského prostoru, jeho environmentálních, socio-kulturních a ekonomických aspektů. Zde také nalezneme urbanistické dokumenty typu Charty evropského plánování, Lipské charty, atd.; b) sídelní systémy reagující na mobilitu obyvatel a společenské preference (rezidenční suburbanizace); c) konceptualizace města, funkčních složek a vztahů mezi nimi. Ideální město je proto terminologicky stále problematické, neboť na jedné straně pokračuje jeho rozrod, současně se však snaží vyhovět moderním standardům a tím přibližovat k vlastnímu pojetí ideálu v lokálním či regionálním ohledu.

Udržitelnost sídel a obecně městského prostoru v rámci odpovědného chování obyvatel či šetrný přístup k přírodním zdrojům jsou klíčovými fenomény 20. a 21. století. Z hlediska sledované problematiky můžeme rozeznat již od renesance paralelu mezi důrazem na kvalitu zvoleného prostředí a vlivem obyvatel nového města na určený region a to pohledem jejich životní úrovně, viz např. Alberti: „(...) *má se docílit, aby péče o stavbu a o náklady na ni nebyly vynaloženy nadarmo a aby dílo samo bylo trvalé a nanejvýš zdravé.*“¹⁹⁰ V následujícím vývoji ji doplňuje širší konotace oblasti sociální péče, explicitně u klasických utopistů. S moderním výkladem ideálního města postupně dochází k ukotvení udržitelnosti s ohledem na mobilitu za prací a vzděláním, vznikem průmyslových čtvrtí, atd.

V roce 1983 přijalo Evropské společenství tzv. Torremolinskou chartu neboli Evropskou chartu regionálního a územního plánování, která aktualizovala téma odpovědného nakládání s přírodními zdroji, vyváženého ekonomického a společenského rozvoje a spolupráci veřejnosti se správními orgány.¹⁹¹ Evropská rada urbanistů rozpracovala její závěry a připojila vlastní výzvy, čímž vznikla roku 2013 Charta evropského plánování. Kromě ochrany krajiny, přírodního dědictví a ekosystémů věnovala prostor zvyšování atraktivity měst a konceptu plánování jakožto komplexní činnosti: „*Rozmanitost Evropy se odráží v místní osobitosti a v interdisciplinární povaze plánovací profese napříč*

¹⁹⁰ OTOUPALÍK, Alois (ed.), 1956. *Leon Battista Alberti: Deset knih o stavitelství*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, s. 31.

¹⁹¹ MORKUS, Josef. Charta evropského plánování. In: www.uur.cz [online]. 17. 9. 2017 [cit. 17. 9. 2017]. Dostupné z: https://www.uur.cz/images/5-publikacni-cinnost-a-knihovna/casopis/2015/2015-01/01_charta.pdf.

*Evropou. To zajišťuje, že plánování bere v potaz rozmanitost měst, regionů nebo dalších oblastí ve vztahu k jejich geografii, prostředí, krajině a kultuře.*¹⁹² Předpoklad úspěšné realizace vlastních výzev svým způsobem odpovídá dřívějším nárokům na architektky-umělce, stavitele-inženýry a urbanisty, v nichž byla spatřována harmonická vazba teoretického vzdělání, umělecké emoce a schopnosti konstruovat stavby i celá města. Soudržnost cílů v tomto dokumentu vytváří další z řady ideálních korelací a) propojení měst a regionů na základě prostorové integrace, i když zde připouští nutné kvalitativní změny,¹⁹³ b) kulturně-historické aspekty a podpora rozmanitosti, resp. osobitosti regionů, c) sociální rovnováha a propagace sociální spravedlnosti, d) ekonomická hlediska.

Závazek charty má těžiště ve dvou časových strukturách, a to v současné situaci a progresivním vývoji v budoucnosti. Ústřední roli zaujímá plánovač, který je podobně jako Albertiho architekt dílem vizionář, tvůrce, komunitní poradce a prostředník mezi obyvatelstvem a místní správou. Jeho činnost mj. zahrnuje následující: „(...) *koordinovat různé územní úrovně a různé sektory a zajistit tak spolupráci, zapojení a podporu všech správních orgánů a územních samosprávných celků; povzbuzovat partnerství mezi veřejným a soukromým sektorem vedoucí k zvýšení investic, vytvoření pracovních míst, zajištění kvality života a k dosažení sociální soudržnosti.*“¹⁹⁴ Souborně se plánovací závazky nachází v tzv. síti koordinovaných procesů směřujících k neustálému zlepšování soudobých východisek plánování v evropském prostoru.

O něco starší Lipská charta z roku 2007 vzniká jako apel v rámci ministerské schůze o rozvoji měst a územní soudržnosti.¹⁹⁵ Obsahuje dva základní pilíře, a to širší využívání integrovaných přístupů v politice rozvoje měst a věnování zvláštní pozornosti deprimovaným / upadajícím čtvrtím města jako celku. Tyto pilíře akcentují zvláštní opatření vyjádřené v implementačně orientovaných nástrojích a definovaných cílech: „*Je třeba posílit koordinaci na lokální úrovni a úrovni přesahující do regionu (city-regional). Cílem je rovné partnerství mezi městy a venkovskými oblastmi a také mezi malými, středně velkými a velkými městy a velkoměsty v rámci městských regionů (city-regions) a velkoměstských*

¹⁹² ECTP-CEU: Charta evropského plánování, s. 5. In: [www.portal.uur.cz](http://portal.uur.cz) [online]. 18. 9. 2017 [cit. 18. 9. 2017]. Dostupné z: <http://portal.uur.cz/pdf/charta-evropskeho-planovani-2013.pdf>.

¹⁹³ Tamtéž, s. 9: „*Tyto trendy jsou ve městech i na venkově umocněny globalizací a rostoucí kulturní stejnorodostí. To vyvolává nové rozvojové tlaky a narušování místní identity. V důsledku toho má současný stav měst a regionů Evropy daleko k ideálu. Čelí výzvam, které vyžadují lepší propojení aktivit vlády, komunit a obchodních zájmů.*“

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 29.

¹⁹⁵ Lipská charta, s. 5. In: www.mmr.cz [online]. 20. 9. 2017 [cit. 20. 9. 2017]. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/getmedia/aff892fa-b724-4ff8-bf47-3447a7571b79/Lipska-charta-o-udrzitelnych-evropskych-mestech.pdf?ext=.pdf>

(metropolitních) regionů.“¹⁹⁶ Funkční územní spolupráce je přítomna ve všech dřívějších návrzích intenzivních vztahů centrálního města a jeho satelitů, např. u Leonarda da Vinciho či v Howardově sídelních strukturách. Zatímco se v Leonardově případě jedná o snahu decentralizovat takovou občanskou vybavenost, kterou nemůže mohutná zástavba města plně rozvíjet, a proto ji umisťuje mimo ni, v průběhu 19. století máme první doklady o jiném druhu procesu, začíná se exportovat „městský život“ do krajiny a vznikají první koncepty rezidenční suburbanizace.

Lipská charta následně zdůrazňuje potřebu vytváření vysoce kvalitního veřejného prostoru ve spolupráci s různými subjekty: „*Vytvoření a zajištění funkčního a kvalitně projektovaného městského prostoru a infrastruktury je úkolem, který se musí řešit ve spolupráci se státem, regionálními a místními samosprávami, ale také s občany a s podnikatelským sektorem.*“¹⁹⁷ Opět se s tímto požadavkem setkáváme i ve vybraných pramenech: More konstruuje zakladatelskou legendu, kdy Utopos ponechává zušlechťování měst následujícím generacím, aby nedocházelo k estetickému úpadku; Campanella hovoří o praktické využitelnosti každé části těchto prostor pro účely edukace a rozvoje obyvatel Slunečního státu (v jednotlivých kruzích kolem chrámového komplexu se nachází specifická výzdoba pojednávající např. o matematických vzorcích, mineralogii, botanice, zoologii, apod.). Owen veřejný prostor chápe jako výraz společenské interakce, s hranicemi v podobě městské zeleně. Fourier v nákresu Falanstéry centrálním náměstím odděluje občanskou vybavenost od výrobní zóny. Howardovy křišťálové paláce a zahrada o ploše 5 akrů tvoří jednak přirozený, nikoli však geografický, střed *Garden City*, okolo kterého lokalizuje knihovny, divadla, nemocnice, místa výkonu samosprávy (radnice), muzea, a jednak je to ohnisko obchodu. Le Corbusier k tomuto problému přistoupil naprosto odlišným způsobem: „(...) vize „zářícího města“ s volně stojícími objekty v nečleněném prostorovém kontinuu již s žádným jasně vymezeným prostorem nepočítala – veřejný prostor je zde prázdná obklopující solitérní stavby.“¹⁹⁸ Dotčení autoři se sice vyrovnávali s potřebou udržení takového prostoru rozdílným výkladem, ale Lipská charta se snaží o jiný pohled -

¹⁹⁶ Lipská charta, s. 6. In: www.mmr.cz [online]. 20. 9. 2017 [cit. 20. 9. 2017]. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/getmedia/aff892fa-b724-4ff8-bf47-3447a7571b79/Lipska-charta-o-udrzitelnych-evropskych-mestech.pdf?ext=.pdf>

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 7.

¹⁹⁸ KRATOCHVÍL, Petr, 2013. *Veřejný prostor současného města: nové formy, aktuální problémy*. In: *Veřejný prostor, veřejná prostranství*. Sborník z konference AUÚP, Znojmo 21.-22. 11. 2013, s. 21.

zlepšení celkového stavu a docílení silných měst a regionů, ve kterých *stojí za to žít*.¹⁹⁹ Nelze hovořit o hledání ideálních prostorových struktur, přesto zmíněné charty ve snaze o udržitelnost definují nedostatky evropských měst a vlastní nápravou, resp. návrhovým řešením, se snaží k jisté formě funkčního ideálu přibližovat.

Variantní motivy realizace ideálního města v případě dalších urbanizačních procesů, zejména v intenci rezidenční suburbanizace, jsou spíše otázkou mobility obyvatel, reakce na některé negativní faktory, např. citizaci městských jader a vývoz některých funkcí. Důsledky suburbanizace jsou různého charakteru, nejčastěji se v této souvislosti skloňuje transformace příměstské zóny, rozprostřenost zástavby, komerční suburbanizací způsobené neestetické a nevhodné zásahy do krajiny, apod.²⁰⁰ Zevrubná analýza vzniku a etapového vývoje suburbanizace není předmětem této diplomové práce, nicméně jednou z jejích příčin je nepochybně podpora výstavby domů, zajištění základní vybavenosti a dopravní dostupnosti ve zmíněných příměstských zónách. Potenciál těchto zón navíc spoluurčují společenské preference v oblasti bydlení, zakládání a výchovy rodiny, dojížděky a vyjížděky za prací a vzděláním. Nazíráno pohledem vybraných pramenů nerozporují podobné preference samotnou bázi ideálního města nebo jeho částí, tj. zajištění kvalitního bydlení, spokojenosti obyvatel, dostupnosti edukace a rozvoje lokality, přítomnost zeleně a míst pro relaxaci.

Na sklonku 18. a počátku 19. století začínají urbanisté promýšlet vztahy městského jádra a okolí, přičemž poukazují na nutnost dosažení vyváženého stavu, neboť radikální vylidňování venkova a nárůst obyvatel ve městech sebou přineslo, jak bylo zmíněno výše, problémy hygieny a životních podmínek obecně. Howardův třetí magnet město-venkov v ideálním případě zabraňuje prohlubování negativních vlivů, ale i tento model vykazuje jisté nedostatky. Současná rezidenční suburbanizace již nevzniká v podobných, téměř dystopických podmínkách. Je stimulována vznikem nových sociálně prostorových struktur, jež se mohou promítat do jistého napětí mezi starousedlíky a novými rezidenty. Stále častěji se však objevují jiné negativní faktory jako je zábor orné půdy, volných zelených ploch a výběr nepatřičného typu rodinných domů, resp. obytné zástavby, nezapadající do krajinného rázu. Mnohdy neúspěšné developerské projekty proto tvoří přesný opak

¹⁹⁹ Lipská charta, s. 10. In: www.mmr.cz [online]. 20. 9. 2017 [cit. 20. 9. 2017]. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/getmedia/aff892fa-b724-4ff8-bf47-3447a7571b79/Lipska-charta-o-udrzitelnych-evropskych-mestech.pdf?ext=.pdf>

²⁰⁰ SÝKORA, Luděk. Suburbanizace a její společenské důsledky. In: www.soc.cas.cz [online]. 21. 9. 2017 [cit. 21. 9. 2017]. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/e88e472dbbe36d1bb0e40baed8e7459faee0df1c_189_26syko16.pdf.

kýženého idealismu, o kterém předešlí autoři hovořili. Limity rozšiřování měst především souvisejí s harmonickým vztahem mezi prostorem, přírodním prostředím a vlastní stavbou, v případě že sídelní struktura narušuje tento vztah, pak se tím notně vzdaluje od vlastní realizace utopismu/idealismu, viz např. Albertiho názor: „(...) u města se nemá vyskytovat vůbec nic z nepříjemností [...] a že u něho nemá chybět nic z toho, co je pro život nezbytností. Takové město bude mít polnosti zdravé, velmi rozlehlé, různotvaré, příjemné, nosné, plné úrody, vybavené zásobou všech plodin a bohaté na zřídla. Budou zde řeky, jezera a bude se zde otevírati příhodné moře, po nichž se může s největším pohodlím dovážeti všechno, co by chybělo, a vyvážeti, čeho byl přebytek...“²⁰¹

Současné perspektivy v případě hledání ideálního města, vyjádření jeho forem a struktur, názorně shrnula konference v srpnu 2015 s názvem *The Ideal City: between myth and reality* v Urbinu se zaměřením na budoucí vývoj městského života.²⁰² Příspěvek Zinovie Foky poskytl zajímavý vhled do přetrvávajících problémů ostrova Kypr. V roce 2011 vznikl okolo kontrolované zóny jakýsi nový sdílený veřejný prostor skupiny aktivistů fungující na principu volného pohybu, kooperace různých sociálních skupin a zájmové edukace. Zinovia tím upozornila na možnou redefinici a interpretační flexibilitu prostorových struktur a dosažení jejich idealizující funkce.²⁰³ Podobnému aspektu se věnoval i Felix Hartenstein, který polemizoval nad významem právního rámce veřejných prostor ve srovnání s turistickou destinací El Gouna v Egyptě.²⁰⁴ Ačkoli se v něm nachází městská vybavenost (školy, nemocnice, atd.), dokonce i stálí obyvatelé, nelze hovořit o městském subjektu. Hartenstein přitom uvažoval nad přenosem evropské terminologie *veřejnost-veřejný prostor-město* v tomto sídle.

Závěrečnou rekapitulací byla diskuze nad intervalem mýtu a skutečnosti, resp. zda pojetí ideálního města vychází vždy pouze z kulturního, filosofického, či politického zázemí a historické zkušenosti, a/nebo se jedná o konceptuální změnu udržitelného města

²⁰¹ OTOUPALÍK, Alois (ed.), 1956. *Leon Battista Alberti: Deset knih o stavitelství*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, s. 111.

²⁰² RC21 The Ideal city: between myth and reality. In: www.rc21.org [online]. 2. 10. 2017 [cit. 2. 10. 2017]. Dostupné z: <http://www.rc21.org/en/conferences/urbino2015/>.

²⁰³ FOKA, Zinovia. Shared Space in Conflict Areas: Cultural Processes of Space Appropriation in Nicosia's Walled City. In: www.rc21.org [online]. 14. 12. 2017 [cit. 14. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.rc21.org/en/wp-content/uploads/2014/12/B2.1-Foka.pdf>.

²⁰⁴ HARTENSTEIN, Felix. Public Appropriations of Private Space: Ambiguous Notions of Publicness in the Egyptian Resort Town of El Gouna. In: www.rc21.org [online]. 14. 12. 2017 [cit. 14. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.rc21.org/en/wp-content/uploads/2014/12/B2-Felix.pdf>.

postmoderního urbanismu.²⁰⁵ Odpověď zůstala do určité míry otevřená, neboť i ve zcela nově založených městech, bez větší historické paměti, žijí obyvatelé pohybující se v síti vztahů a výkladových představ ideálu životního stylu v konkrétních sídlech. Urbinská konference se tak dotkla všech důležitých témat soudobého městského plánování a urbanistické teorie i praxe. Rovněž tím poukázala na skutečnost, že předpoklad existence ideálního města není spjat pouze s renesanční imaginací nebo utopickou vizí, avšak pokračuje i v současných podmínkách regionálního rozvoje.

Za jednoho ze zdrojů a důkazů nastíněné kontinuity může být považována globální iniciativa *Smart Cities*.²⁰⁶ Její koncept směřuje k udržitelnosti měst a rozvoji přidružené procesní podpory, jako např. implementace moderního řešení dopravní obslužnosti, zavádění ICT technologií.²⁰⁷ Očekávaným výsledkem má být soubor opatření, o kterých se zmiňuje již More, tj. předcházet (socio)patologickým jevům (upadající části měst), kvalitativně zlepšovat vztahy uvnitř města a udržet jeho „rozpínavé“ tendence. Z hlediska současných perspektiv se sice jedná o jinou morfologii hledání urbánního ideálu, avšak zacílení podobných projektů či iniciativ můžeme považovat za stejné, a tím je kýženou harmonizaci zrealizovat.

²⁰⁵ V diskuzi např. současné a historické pojetí veřejného prostoru. K tomu COWLEY, Robert. Reframing the Problem of Public Space in the Sustainable City. In: www.rc21.org [online]. 14. 12. 2017 [cit. 14. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.rc21.org/en/wp-content/uploads/2014/12/B2-Cowley.pdf>.

²⁰⁶ HELFERT, Markus – KREMPELS, Heinz-Karl – KLEIN, Cornel – DONNELLAN, Brian – GUSIKHIN, Oleg, 2015. *Smart Cities: Green Technologies, and Intelligent Transport Systems*. Švýcarsko, Springerlink, s. 17n. ISBN 978-3-319-27752-3.

²⁰⁷ Koncept Smart Cities. In: www.mmr.cz [online]. 19. 11. 2017 [cit. 19. 11. 2017]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/cs/Microsites/Smart-Cities/Koncept-Smart-Cities>.

ZÁVĚR

Cílem předkládané diplomové práce bylo zachytit a interpretovat ideální sídelní struktury ve vybraných pramenech. Základem výzkumného šetření se stala metodologická východiska historicko-srovnávací analýzy a současného urbanistického diskurzu. Tato kombinace napomohla v příslušných kapitolách zejména zpřesnit výkladové spektrum, pojednávacích o kontextu vzniku konkrétního pramene s ohledem na jeho další vliv, explicitně u starších pramenů. Nutno podotknout, že rozsah diplomové práce neumožnil postihnout promyšlení urbánního ideálu veškerých autorů, kteří aktivně do zkoumané problematiky přispívali od 15. do 21. století. Podpůrnou metodou se proto staly jednotlivé sondy, podle nichž nesou názvy části Renesanční imaginace, Moderní funkce a Současné perspektivy.

Závěry vybraných renesančních autorů přispěly k novému nazírání ideálního města, oscilujícího mezi teoretickými zásadami anticko-renesančního městského plánování a filosofickou disputací. Leon Battista Alberti definoval intenzivní vztah kraje, plochy, výsledné stavby v tzv. rostlém organismu. Ten obsahoval soubor faktorů mající přímý vliv na tamní regionální rozvoj, avšak za neodmyslitelné přítomnosti architekta. Albertiho architekt byl *homo novus* renesanční společnosti a dokonalým vyjádřením humanistické vzdělanosti. I přesto však nerozhodl, resp. se nepřiklonil k variantě prostorového ideálu. Albertiho translaci a aktualizaci antických stavitelských zásad převzal Antonio di Pietro Averlino-Filarete a rozpracoval, byť ve složité narativní kompozici, půdorysný ideál. Filaretova Sforzinda překlenula čistě teoretické principy Vitruviovské tradice a postulovala nový geometrický vzor. Opakovaně se s ním setkáváme v pracích pozdně renesančních, barokních i klasicistních architektů.

Odlisný přístup byl pozorován u Thomase Mora a Tommasa Campanelly. Oba shodně pracovali s fantazijním obrazem neexistujících zemí Utopie a Slunečního státu, ve kterých demonstrovali společenský idealismus, a tak reflektovali nedostatky soudobé sociální reality. Označení jejich děl termínem *utopie* hodnotila diplomová práce jako mírně zavádějící. More sice navrhoval omezení osobního vlastnictví a poukazoval na příkladnou odpovědnost obyvatel ostrova, ale stále zůstával v intenci filosofické diskuze nad limity soudobého společensko-právního uspořádání. Ostatně sám přiznal, že tolik akcentované téma absence soukromého vlastnictví pouze podmiňuje vznik veřejného zájmu, který v širším měřítku tudorovské Anglie skutečně postrádal. Nakonec i Campanella došel

k podobnému vyústění, tj. Sluneční stát zachoval alegorii veřejných institucí, dokonce v hierarchizované a nikoli „beztrždní“ společnosti, ale zájmy vládnoucích elit aktivně brání jeho faktickému založení. Fantazie a zmíněná alegorie přispěly k příběhové atraktivnosti a jistě v jejím rámci lze nalézt utopické prvky, ale filosofická povaha děl dala přednost variantní společenské smlouvě mezi panovníkem a obcí, příp. obcí a jejími obyvateli. Konstrukce sociálního ideálu se nakonec zrcadlila i v městských funkcích, vybavenosti a kvalitě veřejného prostoru.

Předěl v evropské civilizaci v průběhu 19. století poskytl urbanismu nové výzvy, a to v podobě bezpečnostních a hygienických opatření, obytných kapacit měst a s nimi spojené stavební činnosti v důsledku nárůstu obyvatel městských částí. Originální koncept uveřejnil Ebenezer Howard, který se snažil překonat dystopický scénář depopulační tendence zahradním městem. Zahradní město bylo symbolické splnutí městského a venkovského idealismu, zároveň v něm ale zaujalo významné místo veskrze reálné řešení ekonomicko-správních nejistot soudobých municipalit. I v Howardově návrhovém projektu nalezneme stopy terminologické a výkladové kontinuity s předešlými autory, např. centrální skleněný palác (*The Crystal Palace*) není nepodobný jinotajnému Chrámu T. Campanelly, či kultivace městské zeleně je rovněž vlastní obyvatelům utopijského Amaurotu. Howardův plán nicméně dalece překonal imaginaci renesančních představ, neboť bylo podle jeho zásad vystaveno předměstí Hampstead Garden a sídliště Letchworth.

Jestliže Howard překročil teoretický model ideální prostorové struktury, předznamenal Le Corbusier její další výkladový posun a rozklad. Namísto komplexního náhledu na město-stát (Sluneční stát, Utopie-Amaurot, vzorová Falanstéra, atd.) dostávají prostor dílčí složky městské infrastruktury ve snaze je kvalitativně zlepšovat, zefektivnit a zbavit patosu minulosti. Corbusierův purismus se přesto neobešel bez regrese k antické formě, z níž vyvodil moderní funkci. I v jeho díle *Za novou architekturu* lze proto identifikovat podobné, ne-li přímo shodné, principy hledání dokonalé architektury zachycené v urbánním rozvoji.

Současné tendence inklinují k započatému terminologickému rozkladu a výkladové transformaci. Dokládá to mj. praxe rezidenční suburbanizace. Ačkoli její realizaci není možné ztotožnit s kýženým ideálem, v samotné ideové bázi nalezneme totožná témata estetiky, funkce, vybavenosti, obslužnosti jako u zmíněných autorů. Variantně je to iniciativa *smart cities*, jejíž zdroj bychom našli ve starších konceptech maximální efektivity města.

Na podkladě těchto zjištění můžeme proto konstatovat, že způsoby teoretického plánu městského ideálu, jeho případné realizace, a/nebo návrhová řešení dílčích oblastí korelují s dlouhotrvajícími civilizačními procesy společenských struktur, jak je definuje F.

Braudel.²⁰⁸ Ideální město pojímá ve své intenci dokonalou společnost, kterou zastupují příslušné instituce s devízou odpovědnosti a exemplárnosti. Utopickou se tato vize stává až s příchodem sociálních utopistů, do té doby zkoumaní autoři vyjadřují znepokojení nad stavem soudobé politické kultury, regionálního, či urbánního rozvoje, a hovoří ke čtenáři bohatým alegorickým jazykem. Představa ideálu se nadále formuje s dějinným vývojem, od imaginace směrem k moderní funkci a postmodernímu urbanismu.

²⁰⁸ BRAUDEL, Fernand – MATTHEWS, Sarah, 1982. *On History*. Chicago, The University Chicago Press, s. 51n. ISBN 978-0-226-07151-0.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A INFORMACÍ

Primární prameny

ECTP-CEU: Charta evropského plánování. In: www.portal.uur.cz [online]. 18. 9. 2017 [cit. 18. 9. 2017]. Dostupné z: <http://portal.uur.cz/pdf/charta-evropskeho-planovani-2013.pdf>.

Lipská charta. In: www.mmr.cz [online]. 20. 9. 2017 [cit. 20. 9. 2017]. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/getmedia/aff892fa-b724-4ff8-bf47-3447a7571b79/Lipska-charta-o-udrzitelnych-evropskych-mestech.pdf?ext=.pdf>

Edice primárních pramenů

Assertio septem sacramentorum. In: www.archive.org [online]. 11. 7. 2017 [cit. 11. 7. 2017]. Dostupné z: <https://archive.org/details/assertioseptem00henruoft>.

Bible, překlad pro 21. století, 2009. Praha, Biblion, 2275s. ISBN 978-80-87282-06-9

HALÍK, Pavel (ed.), 2005. *Le Corbusier: Za novou architekturu*. Praha, Petr Rezek, 233s. ISBN 80-86027-23-62.

MAREK, Bohumil a kol. (eds.), 1924. *Ebenezer Howard: Zahradní města budoucnosti*. Praha, Vesmír, 122s.

MOHYLOVÁ, Jiřina –MOHYLA, Otakar (eds.), 1979. *Tommaso Campanella: Sluneční stát*. Praha, Mladá fronta, 111s.

KOZÁK, Jan (ed.), 1690. *Robert Owen: Vybrané spisy*. Praha, Státní nakladatelství politické literatury, 325s.

KŘIVSKÝ, Petr (ed.), 1983. *Charles Fourier: Velká metamorfóza*. Praha, Mladá Fronta, 184s.

OTOUPALÍK, Alois (ed.), 1956. *Leon Battista Alberti: Deset knih o stavitelství*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 452s.

OTOUPALÍK, Alois (ed.), 2001. *Marcus Vitruvius Pollio: Deset knih o architektuře*. Praha, Arista, 438s. ISBN 80-86410-23-4.

PREISS, Pavel (ed.), 1976. *Giorgio Vasari: Životy nejvýznačnějších malířů, sochařů a architektů I, II*. Praha, Odeon, 476s.

RYBA, Bohumil (ed.), 1950. *Thomas More: Utopie*. Praha, Orbis, 156s.

Sekundární literatura

ACKROYD, Peter, 2016. *Dějiny Anglie: Tudorovci*. Praha, BB/art, 478s. ISBN 978-80-7507-629-8.

ARGAN, Giulio Carlo, Robb, Nesca A, 1946. The Architecture of Brunelleschi and the Origins of Perspective Theory in the Fifteenth Century. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*. 9, 96–121. ISSN 0075-4390.

BENTON, Tim, 1987. *The Villas of Le Corbusier: 1920-1930*. London, Yale University Press, 224s. ISBN 978-0300049350.

BIEGEL, Richard. Přehled dějin evropského umění: renesanční architektura v Itálii. In: www.duoppa.ff.cuni.cz. [online]. 18. 8. 2017 [cit. 18. 8. 2017]. Dostupné z: <http://duoppa.ff.cuni.cz/shared/files/prehled%20eu%20sylaby/Architektura%20italske%20renesance.pdf>.

BRAUDEL, Fernand – MATTHEWS, Sarah, 1982. *On History*. Chicago, The University Chicago Press, 226s. ISBN 978-0-226-07151-0.

BURCKHARDT, Jacob, 2013. *Kultura renesance v Itálii*. Praha, Rybka, 503s. ISBN 978-80-87067-08-6.

BURKE, Peter, 1996. *Italská renesance: kultura a společnost v Itálii*. Praha: Mladá Fronta, 319s. ISBN 80-204-0589-5.

COWLEY, Robert. Reframing the Problem of Public Space in the Sustainable City. In: www.rc21.org [online]. 14. 12. 2017 [cit. 14. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.rc21.org/en/wp-content/uploads/2014/12/B2-Cowley.pdf>.

FISHMAN, Robert, 1982. *Urban Utopias in the 20th Century: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright, Le Corbusier*. London, The Mit Press, 339s. ISBN 0-262-56023-2.

FOKA, Zinovia. Shared Space in Conflict Areas: Cultural Processes of Space Appropriation in Nicosia's Walled City. In: www.rc21.org [online]. 14. 12. 2017 [cit. 14. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.rc21.org/en/wp-content/uploads/2014/12/B2.1-Foka.pdf>.

GARIN, Eugenio (ed.), 2003. *Renesanční člověk a jeho svět*. Praha, Vyšehrad, 279s. ISBN 80-7021-653-0.

GRAFTON, Anthony, 2003. *Leon Battista Alberti: Un Genio Univarsale*. Řím, Laterza, 545s. ISBN 978-8842069102.

HARTENSTEIN, Felix. Public Appropriations of Private Space: Ambiguous Notions of Publicness in the Egyptian Resort Town of El Gouna. In: www.rc21.org [online]. 14. 12.

2017 [cit. 14. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.rc21.org/en/wp-content/uploads/2014/12/B2-Felix.pdf>.

HELFERT, Markus – KREMPELS, Heinz-Karl – KLEIN, Cornel – DONNELLAN, Brian – GUSIKHIN, Oleg, 2015. *Smart Cities: Green Technologies, and Intelligent Transport Systems*. Švýcarsko, Springerlink, 321s. ISBN 978-3-319-27752-3.

HROCH, Miroslav, 1999. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha, NLN, 199s. ISBN 80-7106-298-7.

HRŮZA, Jiří, 1965. *Teorie města*. Praha, Nakladatelství ČSAV, 327s.

HRŮZA, Jiří, 1995. *Vývoj urbanismu I*. Praha, ČVUT, 115s. ISBN 80-01-01342-1.

HRŮZA, Jiří, 2014. *Svět měst*. Praha, Academia, 712s. ISBN 978-80-200-1808-3.

HRŮZA, Jiří, 2002. *Charty moderního urbanismu*. Praha, Agora, 93s. ISBN 80-902945-4-5.

HURBANOVÁ, Lucie, 2014. *Vývoj urbanizace ve světě a současné postmoderní město*. Brno. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Ekonomicko-správní fakulta.

MAREK, Jaroslav - ŠMAHEL, František. 1999. Škola Annales v zrcadle českého dějepisectví. Český časopis historický 97, s. 1- 18. ISSN 0862-6111.

JEBAVÝ, Matouš, 2012. *Zahradní města: Teorie zahradního města, příklady založení zahradních měst na počátku 20. Století, vliv na současné zakládání městských čtvrtí*. Konference SZTK Luhačovice 2012.

JINDRA, Zdeněk – JAKUBEC, Ivan, a kol., 2015. *Hospodářský vzestup českých zemí od konce 18. století do konce monarchie*. Praha, Karolinum, s. 123. ISBN 978-80-246-2945-2.

KAUTSKY, Karl. Thomas More und seine Utopie. In: www.marxist.org [online]. 19. 7. 2017 [cit. 19. 7. 2017]. Dostupné z: <https://www.marxists.org/deutsch/archiv/kautsky/1888/more/index.htm>.

KELLER, Hagen, 2004. *Otoni: Jindřich I. Ptáčník, Ota I., Ota II., Ota III., Jindřich II*. Praha, Vyšehrad, 116s. ISBN 80-7021-733-2.

KING, Ross, 2000. *Brunelleschi's Dome: How a renaissance Genius Reinvented Architecture*. New York, Bloomsbury Publishing, 208s. ISBN 978-1620401934.

KLEČÁKOVÁ, Stanislava, 2011. *Ženská kriminalita v ulicích menšího města. Zločin a trest v české kultuře 19. století*. Sborník příspěvků z 30. ročníku Symposia k problematice 19. století, s. 171-181. ISBN: 978-80-200-1900-4.

Koncept Smart Cities. In: www.mmr.cz [online]. 19. 11. 2017 [cit. 19. 11. 2017]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/cs/Microsites/Smart-Cities/Koncept-Smart-Cities>.

KRATOCHVÍL, Petr, 2013. *Veřejný prostor současného města: nové formy, aktuální problémy*. In: *Veřejný prostor, veřejná prostranství*. Sborník z konference AUUP, Znojmo 21.-22. 11. 2013.

KRUFT, Walter Hanno, 1994. *History of Architectural Theory: from Vitruvius to present*. New York, Princeton Architectural Press, 706s. ISBN 978-1568980102.

LE GOFF, Jacques, 2005. *Kultura středověké Evropy*. Praha, Vyšehrad, 704s. ISBN 80-7021-808-8.

LE GOFF, Jacques, 2014. *O hranicích dějinných období*. Praha, Karolinum, 89s. ISBN 978-80-246-2784-7.

LOGAN, M. George, 2014. *The Meaning More's Utopia*. Princeton, Princeton University Press, 314s. ISBN 978-0691613710.

MERRILL, Mays, Elizabeth. The Trattato as Textbook: Francesco di Giorgio's Vision for the Renaissance Architect. In: www.journal.eahn.org [online]. 16. 8. 2017 [cit. 16. 8. 2017]. Dostupné z: <https://journal.eahn.org/articles/10.5334/ah.at/>.

MORKUS, Josef. Charta evropského plánování. In: www.uur.cz [online]. 17. 9. 2017 [cit. 17. 9. 2017]. Dostupné z: https://www.uur.cz/images/5-publikacni-cinnost-a-knihovna/casopis/2015/2015-01/01_charta.pdf.

RC21 The Ideal city: between myth and reality. In: www.rc21.org [online]. 2. 10. 2017 [cit. 2. 10. 2017]. Dostupné z: <http://www.rc21.org/en/conferences/urbino2015/>.

RUGGIERO, Guido, 2015. *The Renaissance in Italy: A Social and Cultural History of the Rinascimento*. Cambridge, Cambridge University Press, 658s. ISBN 0521719380.

SIRÚČEK, Pavel, 2007. *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie: vývoj, současnost, výhledy*. Slaný, Melandrium, 511s. ISBN 978-80-86175-53-9.

SURTZ, L. Edward, 1957. *The Praise of Pleasure: Philosophy, Education, and Communism in More's „Utopia“*. Cambridge, Mass, 246s. ISBN 978-0674697508.

SÝKORA, Luděk. Suburbanizace a její společenské důsledky. In: www.soc.cas.cz [online]. 21. 9. 2017 [cit. 21. 9. 2017]. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/e88e472dbbe36d1bb0e40baed8e7459faee0df1c_189_26syko16.pdf.

ŠMAHEL, František, 2001. *Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje*. Praha, NLN, 758s. ISBN 80-7106-468-8.

TAYLOR, Keith, 1982. *The Political Ideas of Utopian Socialists*. London-New York, Routledge, 243s. ISBN 0-7146-3089-6.

VACKOVÁ, Barbora. „Co možná nejvíce světla, vzduchu, radosti a jednoduchosti“: prvky utopického myšlení v historii městského plánování. In: www.socstudia.fss.muni.cz [online]. 26. 7. 2017 [cit. 26. 7. 2017]. Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080305105631.pdf>.

WILSON, H. William, 1994. *The City Beautiful Movement*. Baltimore, John Hopkins University Press, 384s. ISBN 978-0801849787.

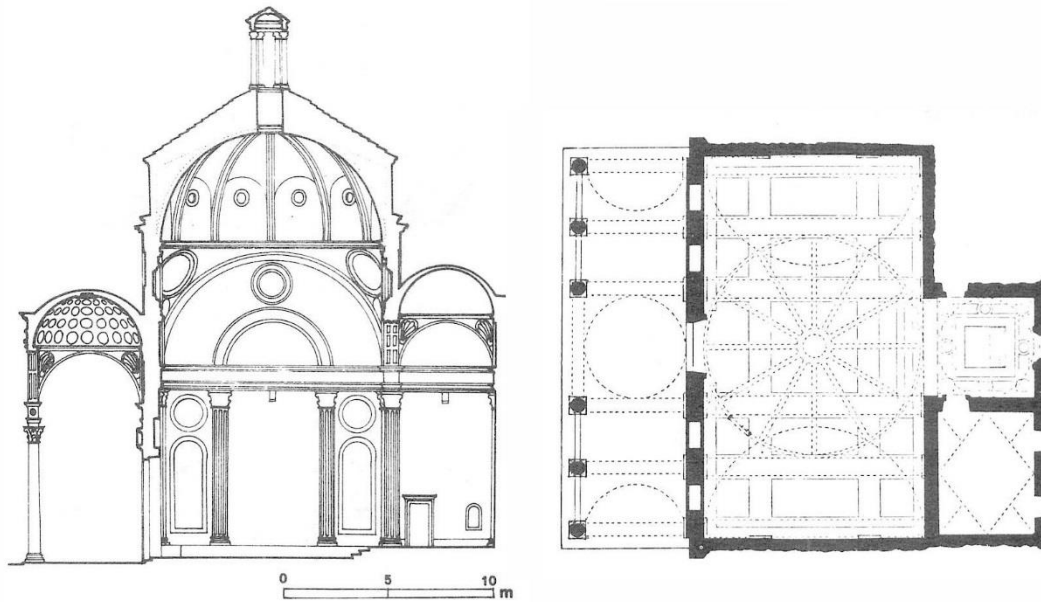
SEZNAM OBRÁZKŮ

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A: Kaple Pazzi (nalevo průřez loggií)	I
Příloha B: Architektonický vývoj chrámu sv. Petra v Římě	I
Příloha C: Leon Battista Alberti, Palazzo Rucellai	III
Příloha D: Filaretův nákres Sforzindy	III
Příloha E: Čtvrť řemeslníků podle Filareta	III
Příloha F: Owenovo sídliště	III
Příloha G: Fourierova Falanstéra.....	IV
Příloha H: Schéma zahradního města.....	IV
Příloha I: Průmyslová část Zahradního města	V
Příloha J: Sídlení soustava zahradních měst.....	V
Příloha K: Plán Voisin.....	VI
Příloha L: Letecký snímek sídliště Letchwort.....	VI
Příloha M: Zářící město.....	VII
Příloha N: Pohled na centrální náměstí Průmyslového města.....	VII

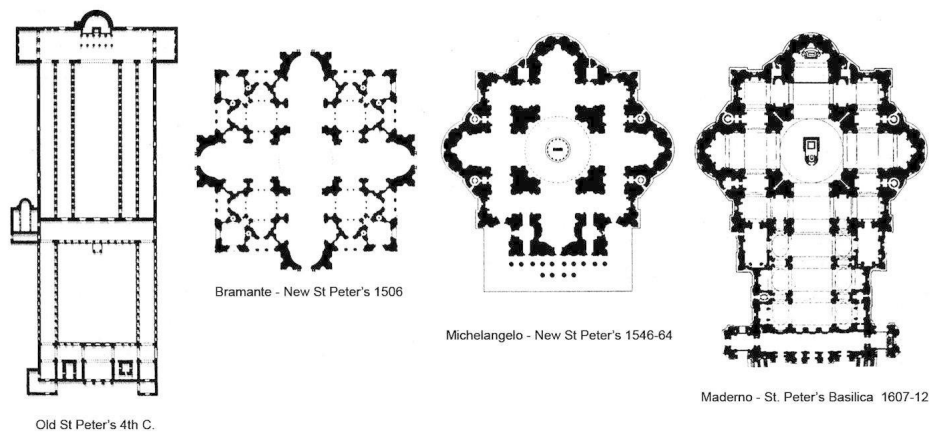
PŘÍLOHY

Příloha A: *Kaple Pazzi (nalevo průřez loggii)*

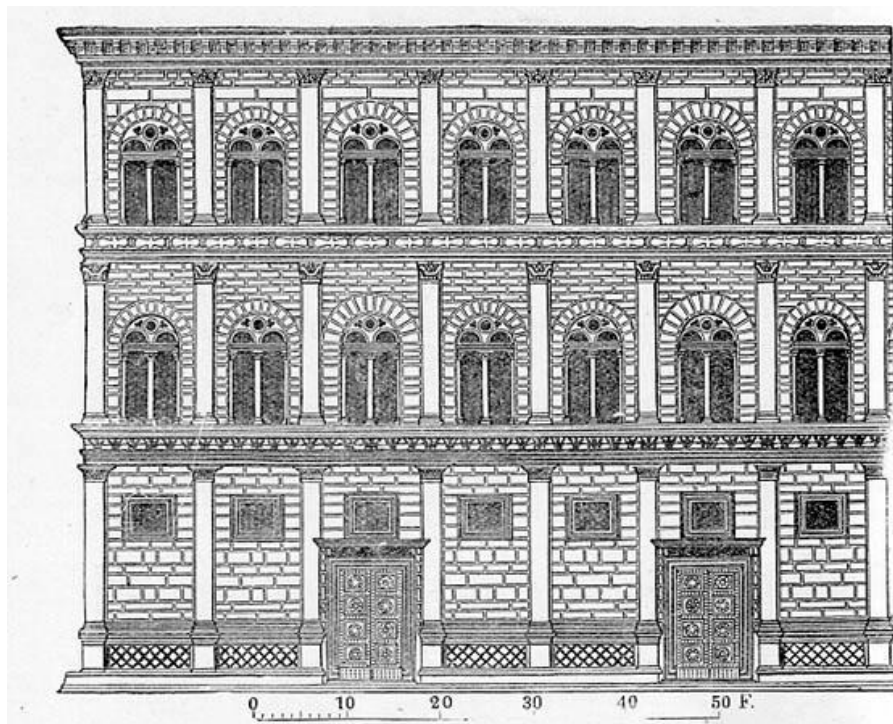
Zdroj: http://www.greatbuildings.com/buildings/Pazzi_Chapel.html

Příloha B: *Architektonický vývoj chrámu sv. Petra v Římě.*

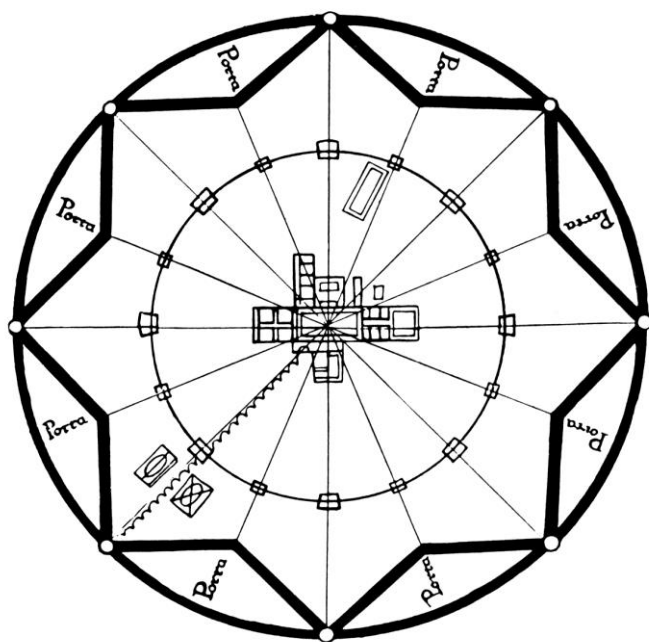
Zdroj: <http://udu.ff.cuni.cz/soubory/galerie>

Příloha C: Leon Battista Alberti, Palazzo Rucellai. Zdroj: <http://www.architetturando.net/>

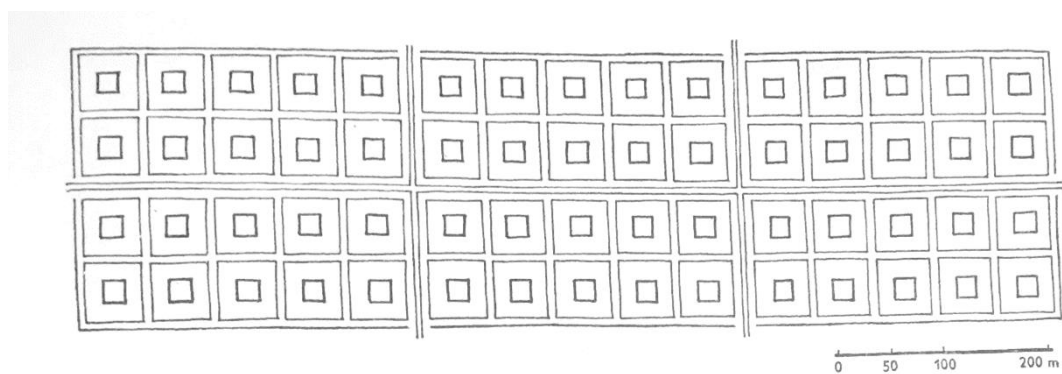
Zdroj: <http://www.architetturando.net/>

Příloha D: Filaretův nákres Sforzindy.

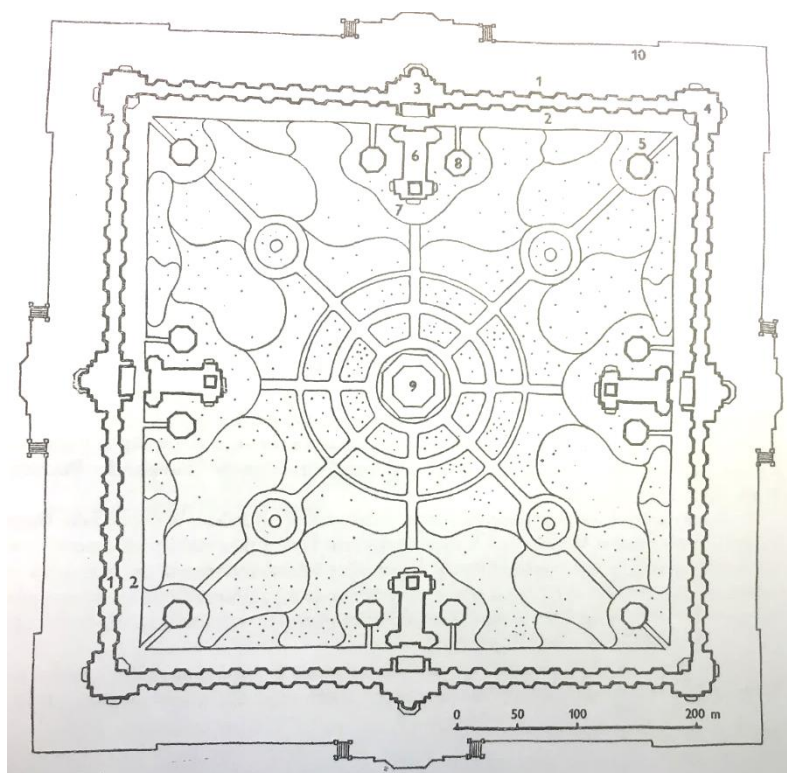
Zdroj: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Idealstadt.jpg>

Příloha E: Čtvrť řemeslníků podle Filareta.

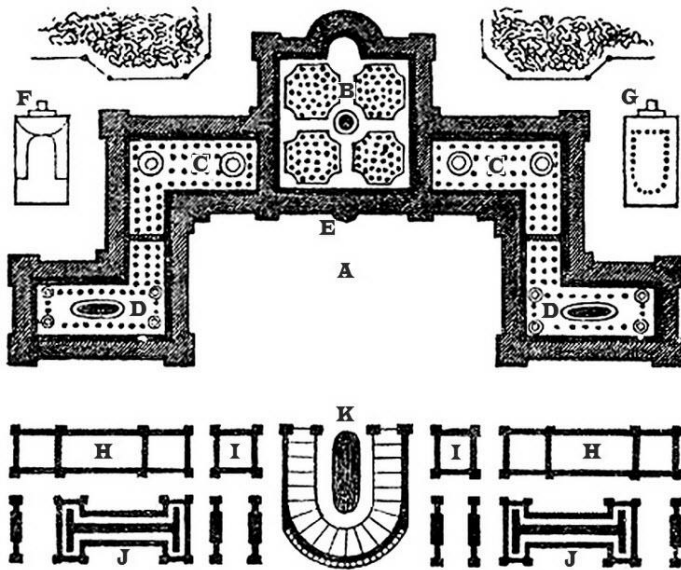
Zdroj: J. HRŮZA. *Teorie města*, s. 25

Příloha F: Owenovo sídliště.

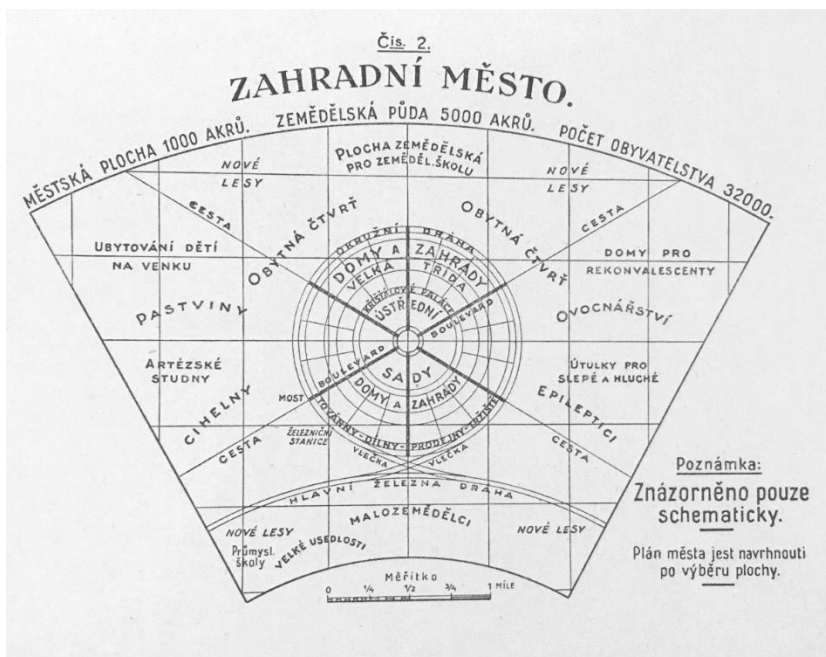
Zdroj: J. HRŮZA. *Teorie města*, s. 53.

Příloha G: *Fourierova Falanstéra.*

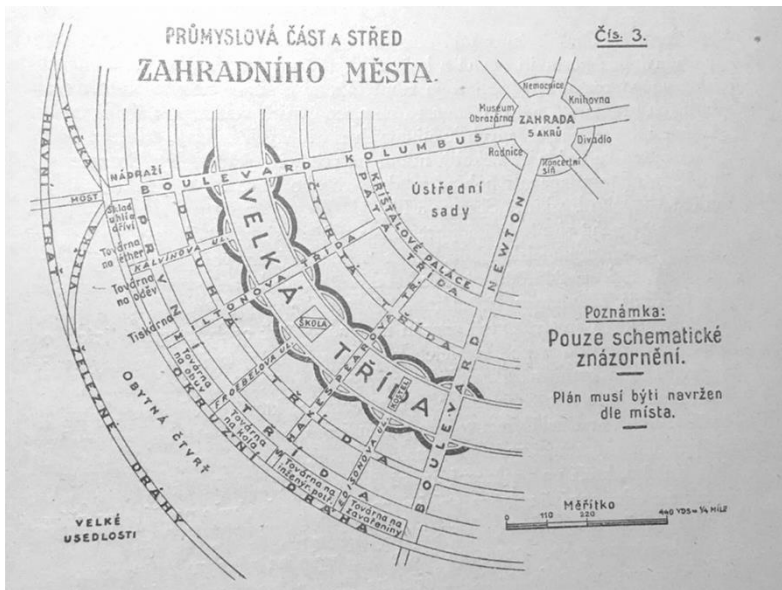
Zdroj: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Plan_d%27un_phalanst%C3%A8re_par_Considerant.jpg.

Příloha H: *Schéma zahradního města.*

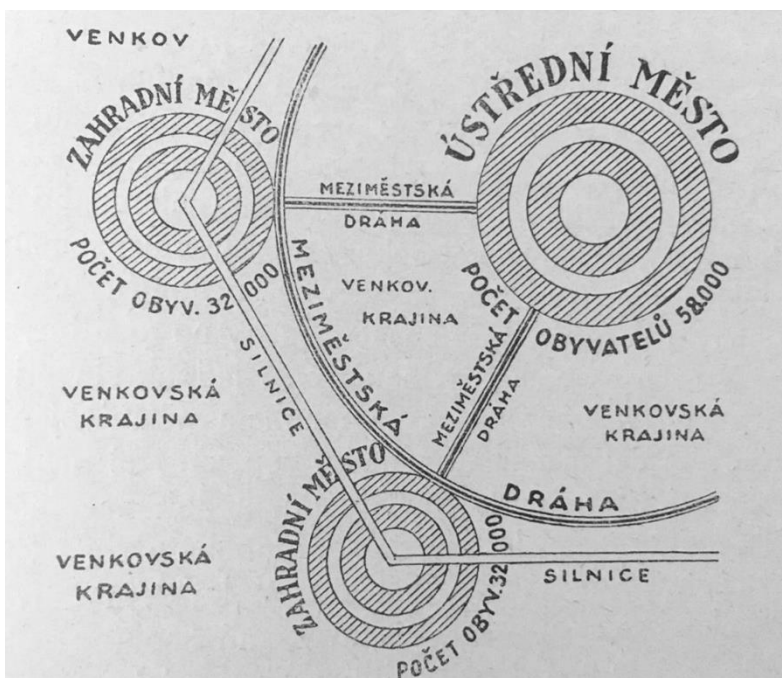
Zdroj: B. MAREK. *Ebeneser Howard: Zahradní města*, s. 20.

Příloha I: Průmyslová část Zahradního města.

Zdroj: B. MAREK. Ebenezer Howard: Zahradní města, s. 21.

Příloha J: Sídlení soustava zahradních měst.

Zdroj: B. MAREK. Ebenezer Howard: Zahradní města s. 97.

Příloha K: *Plán Voisin.*

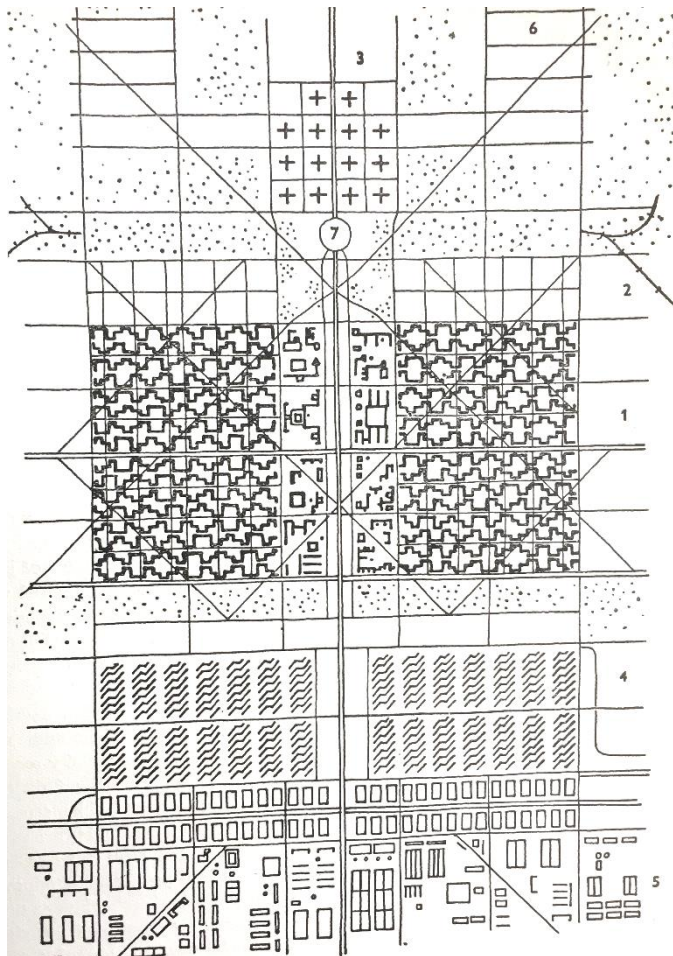
Zdroj: www.fondationlecorbusier.fr

Příloha L: *Letecký snímek sídliště Letchworth.*

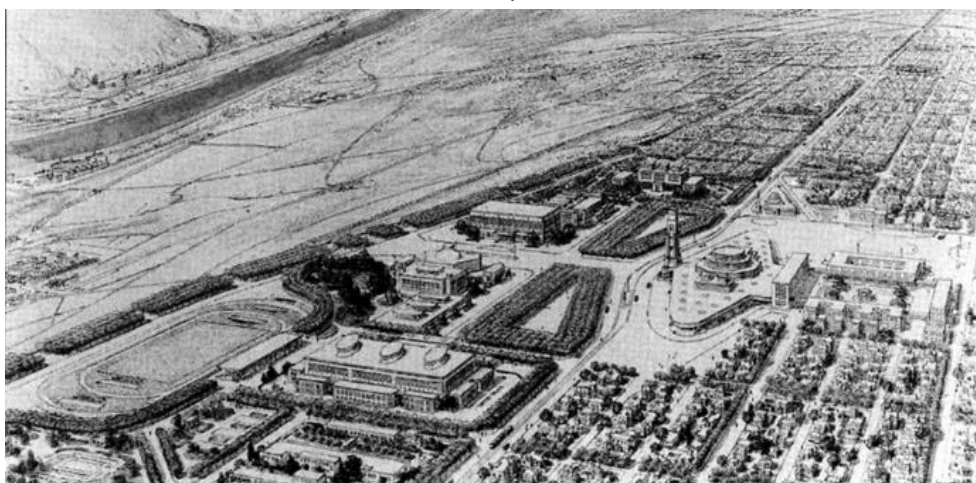
Zdroj: <https://www.cnu.org/publicsquare/2017/01/10/garden-towns-need-some-garden-city-thinking-succeed>

Příloha M: Zářící město.

Zdroj: J. HRŮZA. *Teorie města*, s. 97.

Příloha N: Pohled na centrální náměstí Průmyslového města.

Zdroj: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/58/>

Záznam o diplomové práci

Jméno a příjmení diplomanta: Martin Černý

Název práce CZ: Ideální město od renesance do 21. století

Název práce EN: The Ideal City since Renaissance to 21. Century

Studijní program: Regionální rozvoj

Obor: Management rozvoje měst a regionů

Rok obhajoby: 2018

Počet stran/Počet příloh: 81 / 14

Vedoucí práce: Doc. Ing. arch. Vladimíra Šilhánková, Ph.D.

Anotace CZ: Diplomová práce si bere za cíl na základě metody sondy a typologické metody vybrat renesanční filozofické a architektonické authority, tj. dílo Thomase Mora, Tommase Campanelly a Antonia di Pietra Averlina Filareta, a získanou informační strukturu porovnat s návrhem Ebenezer Howarda tzv. zahradních měst a experimenty Le Corbusiera.

Anotace EN: The aim of the diploma thesis is to select the Renaissance philosophical and architectonic authorities, ie the work of Thomas Mora, Tommaso Campanella and Antonio di Pietro Averlino Filarete, based on the method of the probe and the typological method, and compare the obtained structure with Ebenezer Howard's proposed garden gardens and experiments Le Corbusier.

Klíčová slova CZ: urbanismus, dějiny městského plánování, městský ideál, utopie, ideální prostorové uspořádání, renesanční kultura, moderní funkce, trvale udržitelný rozvoj

Klíčová slova EN: urbanism, history of urban planning, urban ideal, utopia, ideal spatial arrangement, Renaissance culture, modern functions, sustainable development

Místo uložení: Vysoká škola regionálního rozvoje, Žalanského 68/54, Praha 6

Signatura